

ESKİ YAKINDOĞU'DA ÖLÇÜ BİRİMLERİ

Pamukkale Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi

Tarih Anabilim Dalı

Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı

Hacı ÖREN

Danışman: Prof. Dr. Yusuf KILIÇ

Şubat 2018

DENİZLİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

Tarih Ana Bilim Dalı Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı öğrencisi Hacı ÖREN tarafından Prof. Dr. Yusuf KILIÇ yönetiminde hazırlanan “Eski Yakındoğu’da Ölçü Birimleri” başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 01/02/2018 tarihinde yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı (Danışman)

Prof. Dr. Yusuf KILIÇ

Jüri

Yrd. Doç. Dr. Murat ORHUN

Jüri

Yrd. Doç. Dr. Ümran Ozan KARAHAN

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 07./02./2018..tarih ve 11.../08 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Mehmet Vefa NALBANT

Enstitü Müdürü

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atfedildiği beyan ederim.

İmza :

Öğrenci Adı Soyadı : Hacı ÖREN

ÖN SÖZ

İnsanoğlunun ihtiyaçları, toplum yapısını etkilerken, toplum yapısı da aynı şekilde kendisini oluşturan insanoğlunun davranışlarını etkilemiştir. Bu etkileşim kapsamında var olan ya da var olmasını istediği araç-gereç, döneminde kullanılan yöntemler ile ölçümlenmiş, bir birim ile değerlendirilmiş ve daha sonra sayısal bir değere karşılık gelen ağırlık-ölçü birimleri kimliğine bürünmüştür. Çok sayıda değerli taş veya madeni külçe, bu değeri karşılamak için kullanılmıştır. Ağırlık-Ölçü kavramının ortaya çıkmasında ise avcılık-toplayıcılık dönemindeki koşullar doğrultusunda hem avladığı hayvanı hem de topladığı hububatı, paylaşım aşamasındaki “saymak ve eşit şekilde dağıtmak” temel ilkesi etkili olmuştur. Saymanlıktan sonra derleyip topladığı ürünleri kendi aralarındaki taksimatı sırasında usulsüzlüklere meyil vermemesi için deneyimlerinden faydalanarak ilkel de olsa çeşitli şekillerde ölçümler yapmış (avuç dolusu, bir tutam), maden kullanımıyla birlikte eldeki emtiaların ağırlıklarını hesaplamayı keşfetmiştir. Diğer taraftan tarım ve ticaretin gelişmesi ve giderek yaygınlaşması sonucu belirli birim ölçülerine ihtiyaç duyulmuştur. Bu tür olumlu gelişmeler sonucunda tarihin ilk yasa koyucu kralları da sosyo-ekonomik usulsüzlüklerin ve kargaşanın önüne geçmek için ölçü değerlerini standartlaştırarak kayıt altına almışlardır. Böylece ölçü ve tartılar da krallar tarafından yazdırılan kanun maddeleri arasındaki yerini almıştır. Bu gelişmeler Mezopotamya, Mısır ve Anadolu’daki ticaret ve üretim kapsamında farklı işlem ve uygulamalar şeklinde değerlendirilmiş ve geliştirilmiştir.

Bu konuda, bana çalışma fırsatı veren ve beni eski çağ doğu tarihi konusunda yönlendirip önümü aydınlatan değerli hocam Prof. Dr. Yusuf KILIÇ’ a sabrından ve hoş görüşünden dolayı ve tarih bölümünden diğer hocalarıma teşekkürlerimi sunarım. Bu günlere kadar her daim yanımda olan başta annem Ummahani ÖREN olmak üzere tüm aile üyeleri ve rahmetli babam M. Fevzi ÖREN’e sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Aynı zamanda tez yazımında maddi manevi yardımlarını esirgemeyen saygı değer arkadaşlarım Hüsrem ÇELİK, Salih SOSLU, Ayşegül SOSLU, Aykut KABAK, Metin SEYYAR, Cemal YILMAZ ve Eray KARAKETİR ile Tuba ERTUĞRUL’a çok teşekkür ederim.

ÖZET

ESKİ YAKINDOĞU'DA ÖLÇÜ BİRİMLERİ

Ören, Hacı
Yüksek Lisans Tezi,
Tarih Anabilim Dalı
Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı
Tez Danışmanı: Prof. Dr. Yusuf KILIÇ

Şubat 2018, 113 sayfa

Paleolitik Dönem'de ağaç, kemik parçaları ile mağara, kaya duvarlarına çentik ve çizik atarak sayılama yöntemi oluşturan insanoğlu, Neolitik Dönem'de ise toprak mülkiyet hakkını kazandıktan sonra ağırlık-ölçü birim uygulamasını kullanmaya başlamıştır. Ağırlık-ölçü biriminin gelişmesinde ve uygulanmasında üretimin geniş yer tutması, üretim fazlası ürünlerin belirli bir bedel karşılığında değerlendirilmesi, hububat değerindeki ürünlerin sayı ve ağırlıklarının tespiti gibi gelişmeler oldukça etkili olmuştur. Bu aşamada çok sayıda değerli taş veya madeni külçe, kayıt ve belgeleme yapmak için belirli ağırlık ölçüsü haline getirilmiş ve önemli ölçüde kullanılmıştır. Bu kullanım Mezopotamya (Sümer, Akad, Babil, Asur), Mısır (El-Amarna) ve Anadolu'da (Hitit) farklılıklar göstermesine rağmen paralel etkileşimsel şekilde devam etmiştir. Ek olarak üç merkez arasındaki yol ağı sistemi ve mesafe durumu, ticarete taşınma ve bulundurma zorunluluğu ilkesinin en büyük sorununu oluşturmaktaydı. Bu sorunu aşmak için de gümüş, altın ve diğer değerli madenler hem ödeme aracı hem de ticareti kolaylaştıran ağırlık ölçüsü olarak tercih edilmiştir. Böylelikle ağırlık-ölçü kavramı, insanoğlunun yaşamsal aktivitelerini gerçekleştirmesi ve günlük ihtiyaçların kolaylıkla giderilebilmesi üzerine kullanılmış ve geliştirilerek günümüze kadar gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mezopotamya, Anadolu, Ağırlık, Ölçü, Üretim

ABSTRACT

UNITS OF MEASURE IN THE ANCIENT NEAR EAST

Ören, Hacı
Master of Arts Thesis,
Department of History
Ancient History
Advisor: Professor Dr. Yusuf KILIÇ

February 2018, 113 pages

In the Paleolithic period, mankind who made the method of counting by throwing notches and scratches on wood, bone fragments and cave walls, began to use the weight-measuring unit application after earning the right of land ownership in the Neolithic Period. The development of the weight-measuring unit has been quite effective in the development and implementation of the production, such as the large production space, the evaluation of the products for production at a certain cost, the determination of the number and weight of the products in cereal value. At this stage, precious stone or metal ingots have been made a significant measure for recording and documentation and have been used to a considerable extent. This usage continued in parallel interactivity, although it did not show differences in Mesopotamia (Sumerian, Akkadian, Babylonian, Assyrian), Egypt (El-Amarna) and Anatolia (Hittite). In addition, the road network system and the distance condition between the three centers constituted the biggest problem of the principle of the necessity of transportation and possession. In order to overcome this problem, silver, gold and other precious metals have been preferred both as means of payment and as measures of weight to facilitate trade. Thus, the concept of weighted measure has been used to make life activities of mankind easier and to eliminate daily necessities easily, and has been developed to day-to-day.

Keywords: Mesopotamia, Asia Minor, Weight, Measure, Production

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	i
ÖZET	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER	iv
SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MEZOPOTAMYA TOPLUMLARINDA ÖLÇÜ BİRİMLERİ

1.1. Mezopotamya'nın Tarihi Coğrafyası.....	9
1.2. Mezopotamya Toplumlarında Ağırlık Ölçüleri	13
1.2.1. ŠE-uṭtetūm.....	17
1.2.2. harub/harubu-giru	18
1.2.3. GÍN-šeqel/šekel	19
1.2.4. MĪNA-mana	19
1.2.5. GÚ-biltum	21
1.3. Mezopotamya Toplumlarında Hacim Ölçüleri.....	22
1.3.1. SILÀ-qa/qû.....	23
1.3.2. BÁN-sūtu/seah	24
1.3.3. Bariga-maššiqu.....	25
1.3.4. Īmēru	25
1.3.5. GUR-kurrû/kur	26
1.4. Mezopotamya Toplumlarında Uzunluk Ölçüleri.....	28
1.5. Terazinin Ortaya Çıkışı ve Kullanımı.....	30

1.5.1.Terazi ve Terazi Ağırlıklarının İşlevlerinin Yanısıra Tapınaklarla Olan Münasebeti	34
1.6.Çivi Yazılı Hukuk Metinlerinde Ölçüler	36
1.6.1.Mezopotamya Toplumlarının Çivi Yazılı Edebi Ve Dini Metinlerinde Ölçüler	41

İKİNCİ BÖLÜM

MISIR ÖLÇÜ BİRİMLERİ

2.1.Mısır'ın Tarihi Coğrafyası	44
2.2.Mısır Ağırlık Birimleri	47
2.3.Mısır Uzunluk Ölçüleri	52

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANADOLU TOPLUMLARINDA ÖLÇÜ BİRİMLERİ

3.1.Eskiçağ'da Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Genel Bir Bakış	54
3.2.Anadolu Toplumlarında Ağırlık Ölçüleri	59
3.2.1. Anadolu'da Asur Ticaret Kolonileri Döneminde Ağırlık Ölçüleri	62
3.2.2. Anadolu'da Asur Ticaret Kolonileri Dönemi Hacim Ölçüleri	68
3.2.2.1. naruqqum	69
3.2.2.2. Himtum	71
3.2.2.3. ilum	71
3.2.2.4. azamillu-azamilātum	72
3.2.2.5qullum-kullum/qulk	72
3.2.2.6. zurzum	73
3.2.3 Anadolu'da Hititler Dönemi Ağırlık Ölçüleri	74
3.2.4 Anadolu'da Hititler Dönemi Hacim Ölçüleri	80
3.3. Eskiçağ Anadolu Toplumlarında Uzunluk Ölçüleri	82
SONUÇ	89

KAYNAKÇA.....	91
EKLER.....	102
ÖZGEÇMİŞ	113

SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
a.g.t.	Adı Geçen Tez
AKMED	Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü
AÜDTCF	Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
AKT	Ankara Kültepe Tabletleri
Ar. An.	Archium Anatolicum
BASOR	Bulletin Of The American Schools Of Orient Research
Bkz.	Bakınız
CAD	Chicago Assyrian Dictionary of the Oriental İnstitute of the University of Chicago
Çev.	Çeviren
C.	Cilt
Ed.	Editör
JAOS	Journal of The American Oriental Society
JASS	The Journal of Academic Social Science Studies
JCS	Journel of Cuneiform Studies
JESHO	Journal of Economic and Social History of The Orient
p.	Page (Sayfa)
S.	Sayı
s.	Sayfa
TAD	Türkiyat Araştırmaları Dergisi
TAY	Türkiye Arkeolojik Yerleşimleri
TDK	Türk Dil Kurumu
TDVİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TTK	Türk Tarih Kurumu
vd.	Ve Diğerleri
Vol.	Volume
Yay.	Yayınları

GİRİŞ

Sayılama ve Hesaplamannın Gelişim Süreci

Pythagoras'ın dediği gibi: “*İnsan her şeyin ölçüsüdür*”. El ve bedeninin çeşitli parçalarının kullanımı; ayak parmakları, kol ve bacak eklemleri, göz, burun, ağız, kulak vb. uzuvlar tüm çağların ilk sayım ve hesap makinesi idi. Saymayı bilen insan için el, saymanın-hesabın ilk aracı olmuş ise de, sayısal kavramın kaydedilmesinin geçici bir biçimini oluşturmuştur.

İnsanların Üst Paleolitik Çağ'dan beri bir sayılama yöntemi olarak ağaç parçalarına, kemik vb. nesnelere üzerine, mağara duvarlarına ya da kayaların yüzeyine sayılamaya dair çeşitli çizik veya çentik usulü sayılamaları gösterir betimleri bilinmektedir. Tarih öncesi yerleşim yerleri olan mağaraların duvarları üzerinde, betimlenmiş silüetlerin yanında bulunan birçok kertik, bunların sayım işlevi için yapılmış olduğu konusunda hiçbir kuşkuyla yer bırakmaz. Batı Avrupa'da keşfedilmiş 35000-20000 yıllık, üzerinde bir ya da birçok kertik dizisi bulunan bir sürü önkol kemiği arkeolojinin şimdiye dek bilinmezlikten kurtarabildiği en eski hesap makineleridir.¹ Bunun yanında çeşitli nesnelere yapılan çentik atma uygulaması ilkel görünmesine rağmen 20.y.y. kadar Avrupa dâhil dünyanın birçok yerinde kullanılmaya devam ettiği bilinmektedir. Şöyle ki farklı meslek gruplarına bağlı esnafların fırıncılar gibi ödünç ekmek karşılığı ahşap parçaları üzerine âdeti belirtir çentikler atarak ticareti yapılan emtiaların daha kolay bir şekilde kayıt altına alınması sağlanmaktaydı.

Rakamların tarihinde sayıları, düğümlenmiş sicimler (kipu) aracılığıyla kayda geçirme yöntemi de vardı. Ayrıca kipu sözcüğü de İnka dilinden türemiş olup düğüm, düğümlenmek anlamlarına gelmektedir. Buradan hareketle karmaşık gibi görülen tüm saymanlıkla ilgili mali-ekonomik işlemler basit şekilde düğümler aracılığıyla kayıt altına alınabiliyordu. Güney Amerika'daki İnka Uygarlığının arşivleme dizgesinin temelini de bu sistem oluşturmaktaydı. Bununla birlikte Peru'da, Bolivya'da, Batı

---

¹ Erkan Ildız, Eski Çağ'da Bankacılığın Doğuşu ve Gelişmesi, İstanbul 2015, s.11-12.

Afrika’da, Japonya takımadaları yakınlarındaki Ryu-Kyu’da sayılar aynı zamanda düğümlemiş sicimler aracılığıyla kayda geçirilmekteydi.²

Tarihte önem taşıyan bir başka saymanlık ve kayıt şeklide çakıl taşı yığınlarıydı. İnsanlığa ilişkin ilk fosil kalıntıları günümüz Kenya ülkesinde ortaya çıkarılmıştır. Bu bölge aynı zamanda çoğu yeri çöllerle kaplı ve çevresinde nerede ise hiç taş yok denecek kadar az olmasına rağmen burada farklı bölgelerde çeşitli çakıl taşı yığınları bulunmuştur. Bu taş yığınlarının sürü sahibi çobanların hayvanlarının sayılarını kayıt altına aldığı ve kaybolan ve fazla olanlarının sayısını belirlemede kullanmış olabilecekleri kuvvetle muhtemel taş yığınlarıdır.³Aynı zamanda henüz yazmayı bilmeyen insanoğlu birtakım eşya ve nesnelere dökümünü tutmak, çeşitli iktisadi etkinliklerini denetlemek ve toplu yaşamın gereksinimlerini karşılamak için gerekli olan silahların, alet ve edevatları, yiyecek-içeceklerin durumunu daha önce bıraktıklarıyla aynı olup olmadığını doğrulaması gerekiyordu. İşte bu aşamada toplumlar arasındaki iletişimin artması, zanaat ve ticaret hayatının gelişmesi sonucu günlük hayattaki aktiviteler ve ekonomik faaliyetler ilkel olarak kayıt altına alınmasıyla birlikte ilerleyen zaman içerisinde insanların işini kolaylaştıran muhasebe işlemleri daha da geliştirilerek işlerlik kazandırılmıştır.

Sümerliler tarafından geliştirilen yazılı rakam sisteminde“IMNA”ya da“NAIM”: kil taş, bu işle görevli kişilere de “lú-im-^{na4}na”token ya da taş sayma adamı denilmektedir. Asurlular ve Babilliler de ise; “abnu-abnati” taş, taştan nesne, çekirdek, sayım nesnesi anlamlarına gelmektedir.⁴Söz konusu tabir, batı dillerinde hesap yapmak karşılığı kullanılan “calcul” sözcüğü ile ifade edilirken, Latince “calculus” sözcüğünden türetilmiş olup, “küçük bir taş, çakıl, hesap yapmakta kullanılan taş, pul, hesaplama” gibi manaları ifade etmektedir.⁵ Ayrıca hesap jetonlarına Mezopotamya ve Güneybatı İran’daki Elam memleketi başta olmak üzere Eski Yakındoğu’daki yerleşim alanlarında yapılan kazılarda oldukça yaygın bir şekilde rastlanmaktadır. Bu hesap jetonları çoğunlukla küre, koni, bilye, disk, silindir gibi çeşitli şekil ve biçimlerde

---

2 Ayrıntılı bilgi için bkz: George Ifrah, Rakamların Evrensel Tarihi (Bir Gölgenin Peşinde) Çeviri: Kurtuluş Dinçer, C.1, Ankara 1998, s. 189 vd..

3 Ali Dönmez, Matematiğin Öyküsü ve Serüveni, C. 2, İstanbul 2002, s.42.

⁴CAD, Abnu, s.54

⁵Sina Kabağaç- Erdal Alova, Latince/Türkçe Sözlük, Sosyal Yay., İstanbul 1995, s.66.

tasarlanmışlardır. Bunlar Mezopotamya da (bereketli hilalin geniş kesiminde) ilk olarak kilden 1-2 santim genişliğinde gayet sade görünümlü olarak M.Ö. VIII. binyılın ikinci yarısından itibaren görülmektedir. Bu dönem tokenlerinin en iyi bilineni ve orijinallliğini koruyanları ise günümüz Suriye ülkesindeki Mureybet antik yerleşkesi sınırları içerisinde ele geçmişlerdir.⁶ Tarıma dayalı üretim anlayışının başlangıcı ile birlikte özellikle arpa ve buğday başta olmak üzere bu ürünlerin taksimatı ve hasat işlemlerinin düzenlenmesi ayrıca hesap ve muhasebe gibi günlük pratik işlemlerin temeli de bu kil jetonlara dayanmaktaydı. Bunlara ilaveten bu tokenlerin temel işlevi bazı ürünlerin adet ve cinsine göre sınıflandırılarak kaydedilmesine dayanırken onlar aynı zamanda somut saymanlıkta kullanılmaktaydı. Bu tokenlerin şekilleri ve üzerlerindeki çeşitli çizgi ve motifler ürünlerin türünün belirlenmesi işlemleri sırasında kullanıldığı düşünülmektedir. Şöyle ki ovoid şekilli olan tokenlerden her biri bir yağ fıçısını simgelemekteydi. Bu hesap jetonları somut kaydetme aracı olmasının yanında toplama, çıkarma ve bölme gibi en temel matematik işlemlerinde dahi kullanıldığı görülmektedir.⁷

Daha sonraki dönemde yaklaşık M.Ö. 3500 yıllarında bu tokenlerin, kilden yapılan keseşekilli zarflar (bulla) içine konarak arşivlendiği görülmüştür. Böylece ticari işlemler sürecinde mevcut olan ürünlerin sayımı yapılmış ve bu ürünlerin miktarı belirlenerek kayıt altına alınmıştır. Kayıt altına alınan bu ürünler kil zarflar (bulla) içerisinde arşivlerde muhafaza edilmişlerdir. Depolarda ki ürünlerin ne olduğunu ve sayısını öğrenmek için bu kilden zarfları kırmak yeterliydi. İlerleyen zamanlarda bu kil keseler üzerine içerisindeki nesnelere hesabını ve türünü belirtmek için farklı şekiller konmaya başlandı ki bu şekiller sayıların ilk ve en eski betimlemeleri olarak düşünülmektedir. Ürünlerin kayıt altına alınmaya başlanması tarihte bilinen en eski muhasebe defteri özelliğini göstermekle birlikte ilerleyen zamanda gerek mühürleme gerekse çeşitli şekilli işaretler ve betimler yazının ilkel şekillerini oluşturduğu

---

⁶ İlkur Banu Doğan, Tarihöncesinde Ticaret ve Değiş Tokuş, Ankara 2013, s. 115.

⁷Ayrıntılı bilgi için bkz: Denise Schmandt-Bessarat, The Origin of Script, *Science* Vol.260, 11 June 1993, s. 1670-1671. ve yine bkz: Denise Schmandt-Bessarat, "Review: Tokenism: Before Writing, Volume 1 From Counting to Cuneiform", *American Anthropologist*, Vol. 95, No.4, 1993, s. 996-999.

görülmektedir.⁸Böylece insanlık tarihinin devrim niteliğindeki başlangıç dönemi olarak adlandırılan yazının keşfi de saymanlıktan doğan mecburiyetin ürünü olmuştur.

Değer Kavramının Ortaya Çıkışı

İnsanların avcı-toplayıcılıktan üretici duruma geçmesiyle birlikte değişen hayat tarzına paralel yeni gelişmeler ortaya çıkmaya başlamıştır. Nitekim yeni hayat düzeninde üretimin geniş yer tutması ve ihtiyaç fazlası ürünlerin muayyen bedel karşılığında değerlendirilmesi, ayrıca başlangıçtan itibaren istihali yapılan hububat ve diğer malların sayı ve ağırlık bakımından değerlerinin tespitine ihtiyaç duyulması sayı ve rakam olgusu ile bunların bileşiminden oluşan ölçü birimlerinin gereksinimini mecbur hale getirmiştir. Söz konusu ölçü-değer kavramının çok erken zamanlarda başlamış olduğu gerçeği de bir başka olgudur. İnsan toplulukları bu değeri karşılamak için çok sayıda değerli taş veya madeni külçeyi belirli ağırlık ölçüsü haline getirerek kullanmışlardır. Gerçekten eski ticaret olgusunun ipuçları arkeolojik kazılardan ele geçen buluntularla gün yüzüne çıkmıştır. M.Ö. 6000 yıllarında, kesici özelliği nedeniyle çok ihtiyaç duyulan obsidyen, diğer adıyla volkanik cam, o dönemlerde Anadolu'da oldukça yaygın kullanım alanı olan bu maden, Neolitik Dönem öncesinde yoğun olarak kullanılmış olan çakmaktaşıdan yapılmış alet ve silahların yerini almıştır. Yine obsidyenden yapılan alet ve silahların benzerlerine Anadolu dışında ve özellikle Doğu Akdeniz yerleşim yerleri olan Ugarit, Biblos, Tel Ramad, Jeriko ve Beidha'da rastlanmıştır. Diğer taraftan bu merkezlerdeki bazı aletlerin yapımında kullanılan obsidyenin, Kuzey Mezopotamya ve Kuzeybatı İran merkezlerinde de görüldüğü gibi Doğu Anadolu (Nemrut Dağı ve Bingöl) kökenli olduğu yapılan analizler sonucunda anlaşılmıştır. Ancak daha sonra, Halaf Dönemi'nden itibaren Biblos ve Ugarit gibi kentler Yakındoğu'nun hemen hemen her yerinden obsidyen ithal etmeye başlamıştır. Böylece Anadolu'da ilk ticaret hayatının, obsidyenin bir taraftan dâhili, diğer taraftan da Doğu Akdeniz ile Ege dünyası kültürleri arasındaki dağılımından başlamış olduğu bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır.

---

⁸ Hans J. Nissen, *Ana Hatlarıyla Mezopotamya*(Çev.: Zühre İlkelen), Ankara 2004, s.101; İrfan Albayrak, "Sembollerden Çivi Yazısına Geçiş Ve Yazının Anadolu'ya Gelişi", *Ar. An.*, 10/2, s. 19-20.

Kentleşmeyle birlikte, yeni ekonomik, gelişmeler beraberinde mal ve hizmet değişimini, mal ve ürün çeşitlerinin ölçülüp değer biçilmesi için ortak bir ölçüt istediğine yol açacak kadar artmıştı. Değerin bu ölçütü, aynı zamanda, bütün hizmetlerin karşılıklarının (yani ücretlerinin) ve satın alınan her eşyanın bedelinin onunla ödenebileceği bir değişim aracı görevi görecekti. Toplumca onay gören ilk değer ölçütü, besbelli, herkesin elde etmek isteyeceği hayati ihtiyaç maddesi olan tahıl ürünleri idi; Mezopotamya'nın en eski zamanlarında bile ücretler ve kiralar bu tahıl ürünleriyle karşılanmakla birlikte daha çok arpayla ödeniyordu. Doğal ekonomide tek tek mallar birbirleriyle değiş tokuş edilirken, artık şimdi bütün malların fiyatları, şu kadar “şeşel/şekel” gümüş ya da şu kadar “gur” arpa olarak uygulanmakta ve böylece niceliksel olarak birbirlerine oranlanabiliyordu.⁹

III. Ur Hanedanlığı boyunca tahıl ürünleri temel değer birimi olmakla birlikte özellikle işçi ücretlerinin ödenmesi başta olmak üzere birçok yerde kullanılmaktaydı. Kurumsal olarak oluşturulan tahıl ambarları bu görevi yerine getirmekteydi. Yaygın olarak işçi ücretlerinin tahıl cinsinden ödenmesiyle birlikte ülke halkının gereksinimleri de bu tahıl ambarları aracılığıyla karşılanmaktaydı. Bunun avantajları yanın da dezavantajları da vardı. Özellikle tahılı her zaman kişilerin yanında taşıyamaması alışverişte ve ticarete işlerin karışıklığına sebep olmaktaydı. Özellikle uzun mesafeli ticarete taşınma ve her zaman yanında bulundurulma zorunluluğu sorunun en büyüğüydü. Daha sonraki dönemlerde başta gümüş, altın ve diğer değerli madenler hem ödeme aracı hem de ticareti kolaylaştıran ağırlık ölçüsü olmuştur.¹⁰

Anadolu'da ele geçen Hitit yazılı kaynakları, Suriye ve diğer bölgelerin kaynaklarından daha farklıdır. Mısır, El-Amarna, Suriye Ugarit ve Mari'de ele geçen yazılı kaynaklarda yoğun olarak ticari faaliyetlerden bahsetmesine rağmen, Hitit metinleri tüccarlar ve ticari faaliyetlerle ilgili çok kısıtlı sayıda bilgi vermektedirler. Hitit ekonomisi, temel sistemini oluşturan yeniden dağıtım sistemiyle varlığını sürdürüyor olmasının yanı sıra başka şeylere de ihtiyaç duymuş olmalıdır. Nitekim günlük geçimi sağlayan üretimin dışında, ticari olarak veya hediye değiş-tokuşu yoluyla

---

⁹Gordon Childe, *Tarihte Neler Oldu?*, (Türkçesi: Alaeddin Şenel- Mete Tunçay), İstanbul 2009, s. 125.

¹⁰Marvin Adell Powell, “Money In Mesopotamia”, *JESHO* 39/3, 1996, s.229.

sağlanabilecek lüks mallara da gereksinim vardır. Ancak Hitit metinlerinde ülke kontrolünde gerçekleştirilmiş herhangi bir lüks eşyanın veya diğer malların uzun-mesafeli ticaretiyle ilgili bir kayıt bulunmamaktadır. Bu durum idari (askeri-teknolojik) ihtiyaçların sosyal ihtiyaçların üzerinde olması anlamına gelmektedir.¹¹

Kadim Mısır uygarlığı tarihin en eski dönemlerinden günümüze kadar ticarete en fazla takas usulünü tercih eden medeniyet olarak bilinmektedir. Bu durumun en iyi göstergesini ise kral mezar duvarları başta olmak üzere diğer mimari yapılar üzerine çizilmiş tasvirler ve resimlerde görmekteyiz. Buradaki tasvirlerde bir balığın bir kolye ile, sebzenin bir yelpaze ile, bir olta kancasının bir yazı tahtası ile değiş tokuş edildiği görülmektedir. Mısır uygarlığında ilk sikke olan “dareike” M.Ö. 5. yüzyılda Mısır’ın, Pers egemenliğini kabulüyle birlikte tedavüle girmiştir. Mısır halkı, Yakındoğu’nun diğer tüm halklarında olduğu gibi ödeme aracı olarak daha çok bakır çubuklar ve altın yüzükler başta olmak üzere çeşitli metalleri kullanmışlardır. Bunların her alışveriş de tekrar ölçülmesi ve kontrol edilmesi beraberinde bir takım sıkıntılara sebep olmuştur. Bu değerli metaller arasında beyaz altından da söz edilmekteydi ki buda en değerli olan gümüştü; bunun yanı sıra altın ve gümüş karışımı elektronda kullanılmaktaydı.¹²

Madeni Külçeden Paranın Oluşum Sürecine Geçiş

Madeni külçe ve ingot paketleri üzerine çeşitli şekilleri çizilmesi ve yazıların yazılması Asur Ticaret Kolonileri Dönemine (M.Ö. 1974-1719) kadar uzanmaktadır. Şöyle ki Mezopotamya toplumlarında kalma ekonomiyle ilgili tabletlerde, eğitimle ilgili matematik alıştırmaları tabletlerinde, edebi ve hukuki çivi yazılı belgelerde “şeşel” kelimesi ağırlık birimi olarak telaffuz edilmektedir. Fakat Asur Ticaret Kolonileri Dönemi, Kaniş Karum belgelerinde “şeşel” ağırlık anlamı yanı sıra bir nevi para birimi gibi alış-verişlerde işlev gördüğü bilinmektedir. Yani gerek ödünç verme ilgili senetlerde gerekse ticareti yapılan nesnelere değer atfedilmesi sırasında şu kadar “şeşel” ödedi (tartı) denilmektedir. Bununla bitlikte daha sonraki dönemlerde Acemhöyük Gümüş Hazinesi örneğinde olduğu gibi ingotların ve metal parçaların tek

---

¹¹Metin Alparslan, Eski Anadolu’da Ticaret (M.Ö.II. Binyıl), İstanbul 2010, s.27

¹²Egon Friedel, Mısır Ve Antik Yakındoğu’nun Kültür Tarihi, (Çev. Ersel Kayaoğlu), Ankara, 2006, s. 177.

yüzünde ya da her iki yüzünde birkaç çizgi ya da Karum örneklerinde olduğu gibi +/- işaretleri mevcuttur. Bu konudaki en eski örnek ise Schimmel koleksiyonundaki ingotlardır. Büyük bir olasılıkla aynı koleksiyondaki Hitit ritonları ile beraber bulunması hasebiyle aynı döneme atfedilmekte olup bu ingot üzerinde Hitit hiyeroglif yazıtları mevcuttur.¹³

Zincirli höyük kazılarında bulunan ve M.Ö. VIII. yüzyıla tarihlendirilen üç gümüş külçe üzerinde Aramice ve yine Schimmel koleksiyonunda korunan ve Hitit İmparatorluk Dönemine ait gümüş bir külçe üzerinde de Luwice yazının bulunması, Anadolu kökenli bu eserleri çok önemli kılmaktadır. Bu Zincirli Höyük Külçeleri üzerindeki yazıya bakıldığında ise “Panamu’nun oğlu Barrekub’un (mülkü)” olarak okunmaktadır, mülkiyet ifade eden bu yazıtlar söz konusu külçelerin “para” birimi olarak kullanılmış olabilecekleri fikrini güçlendirmektedir.¹⁴

Yine bunların yanı sıra Asurlularında daha önce sikke şeklindeki madeni parayı tanıdıkları bilinmektedir. Şöyle ki M.Ö. VII.yy. başlarında Yeni Asur Kralı Sanherip’in (M.Ö. 704-681) “*Tanrıdan aldığım ilhamla kilden bir kalıp yaptım, içine bronz döktüm ve yarım şekel paraların basımında olduğu gibi, mükemmel bir biçimde onların (çeşitli hayvanların) figürlerini yaptım*”.¹⁵ Sanherip’in bu sözlerinden de anlaşılacağı üzere Lidyalılardan yaklaşık yarım asır önce eritilmiş bronz madenin kalıp içerisinde şekillendirilerek ticarete değişim aracı olarak kullanılan sikkenin ilk şekli olduğu kuşkuya mahal bırakmayan bir gerçektir.

Uzak doğuda Çin, Kore ve Japonya’da en eski çağlardan XIX. yüzyıla kadar kumaş ve tahıl, çeşitli hayvanlar, yine başta tilki olmak üzere çeşitli hayvan kürkleri, tuz, doğada ender bulunan metaller ve süs eşyaları değiş-tokuş edilmekteydi. M.Ö. XIII. yüzyıldan kalma Çin yazmalarında deniz salyangozu kabukları servetin temel simgesi olarak görülmekteydi. Başlangıçta taştan yapılırken Shang Hanedanlığı döneminde M.Ö. XVI. asırdan XI. asra kadar çeşitli silah ve el aletlerinin, bronz kürek ve bıçaklar

---

¹³ Aliye Öztan, Acemhöyük Gümüş Hazinesi, *Belleten* 61/231, s. 244.

¹⁴ Armağan Erkanal-Öktü, “Panaztepe’de Bulunan Kurşun Külçenin/Ağrılığın Madencilikte Yeri Ve Önemi”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 23/2, 2006, s.9.

¹⁵Eyyüp Ay, “Eskiçağ Mezopotamya’sında Madenin Kullanımı ve Ticaretine Dair bir Projeksiyon”, *IDOL(Arkeologlar Derneği Dergisi)*, S. 25, s.18.

başta olmak üzere ödeme aracı olarak kullanıldığı bilinmektedir.¹⁶ Daha sonraki dönemlerde gelişme ve şekillenmesi devam eden bu ödeme araçlarının Han İmparatorluğu Döneminde üzerinde “vuzhu: beş tahıl tanesi” yazılı sikkeler tüm Çin topraklarında yaygın bir şekilde kullanılmaktadır.¹⁷ Özellikle ipek ve ipekli dokumalar değer ölçüsü ve ödeme araçlarının başında gelmekteydi. Buna ilaveten değerli madenlerden gümüş ingotlar tıpkı Mezopotamya uygarlıklarında olduğu gibi vergi ödemeleri başta olmak üzere birçok alanda tedavüldeki yerini 19. yüzyıla kadar korumuştur. Şöyle ki 1834 yılında J.R. Morrison anlattığı üzere ödemeyi kabul eden ve ödeyen taraflar arasında saflığı belirli ölçülerle saptanmış gümüş ingotlar geçerliydi.¹⁸

---

¹⁶Ibrah, *a.g.e.*, s. 202.

¹⁷Catherine Eagleton-Jonathan Williams, *Paranın Tarihi*, (Çev. Fadime Kâhya), İstanbul 2013, s.197.

¹⁸Eagleton-Williams, *a.g.e.*, s.207-208

BİRİNCİ BÖLÜM

MEZOPOTAMYA TOPLUMLARINDA ÖLÇÜ BİRİMLERİ

1.1. Mezopotamya'nın Tarihi Coğrafyası

Eski Yakın Doğu'nun üç büyük medeniyet merkezinden biri olan Mezopotamya, Yunanca “mesos” ara/orta ve “potamos” ırmak kelimelerinden türetilmiş olup, iki nehir arası (Fırat-Dicle) anlamına gelmektedir.¹⁹ Fırat ve Dicle nehirleri arasında yer alan bu mümbit topraklara Mısırlılar da aynı anlama gelen “Naharina” ismini vermişlerdi. Aynı şekilde İslami devirlerde de iki nehir arasında kalan bu bölgeye “ada” manasına gelen “Cezire” ismi verilmiştir. Diğer taraftan Mezopotamya medeniyetinin temellerini atan Sümerler ise kendi memleketlerine “kengi” diyorlardı. Söz konusu medeniyet zaman içerisinde değişik isimlerle anılmıştır. Bugün Hor Dalmaç denilen Basra körfezinin kuzey batısındaki bataklık bölgeye Yeni Sümer Devleti (III. Ur Devleti) zamanında (M.Ö. 2060-1960) “Sümer”, I. Babil Sülalesi zamanında (M.Ö. 1850-1550) “Deniz ili” M.Ö. I. binyılda ise “Kalde” denilmekteydi. Basra körfezinden Fırat ve Dicle nehirlerinin birbirlerine yaklaştığı alana, Sümerler zamanında “Agade” şehrine izafeten “Akad” denildiği halde Klasik dönem yazarları o zamanki dünyanın en büyük şehri olan “Babil”den dolayı aynı bölgeye “Babilonya” ismini vermişlerdir.²⁰

Çivi yazılı vesikalardan M.Ö. III. binyılda Akad'ın batısındaki memleketlere, batı manasına gelen “Martu Memleketi”, doğusuna ise “Subartu” denildiği öğrenilmektedir. Yine söz konusu vesikalardan Dicle nehrinin kolları olan Küçük Zap Suyu ve Diyala nehri arasında kalan bölgenin güneyine “Gutium”, Basra Körfezi'nin doğusundaki topraklara ise “Elam” denildiği anlaşılmaktadır. Ele geçen bilgilere göre, Mezopotamya'nın yerli halkı olmayıp, M.Ö. IV. binyılda bölgeye geldikleri tahmin edilen Sümerliler tarihleri boyunca, Mezopotamya'nın güneyinde ki coğrafyada şehir devletleri şeklinde yaşamışlardır. Aynı zamanda bu şehir devletlerinin bölgenin tamamını içine alan büyük ve birleşik bir devlet kurma başarısı olmamışlardır. Bunlar tarihleri boyunca her biri kendi başına bağımsız olan, kendilerine has tanrı ve idarecileri

---

¹⁹Bülent İplikçioğlu, *Eskiçağ Tarihinin Ana Hatları*, İstanbul 1990, s. 45.

²⁰Ekrem Memiş, *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi*, Bursa 2006, s. 22.

bulunan, toprak, su, otlak meseleleri ve başka sebeplerden birbirleriyle ve çevredeki diğer kavimlerle sürekli mücadele içinde olan küçük siyasi teşekküller şeklinde hayatlarını sürdürmüşlerdir. Sümerlilerin oluşturdukları ve merkezinde “ziggurat” adı verilen tapınaklar, devlet daireleri ile halkın oturduğu evler bulunan, çevresindeki belirli ve sınırlı topraklara sahip “şehir/kent devletleri” adı verilen bu siyasi örgütlenmeler M.Ö. 1800 yıllarına kadar varlıklarını devam ettirmişlerdir.²¹

Uygarlığın beşiği olarak adlandırılan Mezopotamya'nın topraklarının verimliliği, bölgenin sık sık istilalara maruz kalmasına sebep olmuştur. Bölge sakinlerinin tedrici olarak değişiklik göstermesine paralel olarak zamanla yer adlarının da değişiklik gösterdiği görülmektedir. Böylece tarihin uzun seyri içinde zaman zaman sakinleriyle birlikte topraklarının isimleri de değişen Mezopotamya, günümüzde ise kuzeyde Toroslar, güneyde Basra körfezi, doğuda Zağros dağları, batıda ise Suriye çölü ile çevrelenmiş bir alanı ifade eder. Gerçekte Mezopotamya'nın kesin hatlarla belirlenmesi mümkün olmayan kültürel sınırlarına bakıldığında ise batıda Suriye çölünü Fırat vadisi boyunca aşarak Filistin ve Lübnan dağlarına, güneyden ise Elam üzerinden daha da doğuya doğru genişlemektedir. Mezopotamya coğrafi bir terim olmakla birlikte burada gelişen Sümer, Akad, Babil ve Asur gibi uygarlıklardan günümüze ulaşan bileşik kültürel bir kimliği de ifade etmektedir.²²

Verimli topraklara ve bol kaynak sulara sahip olan Mezopotamya bölgesi tarihin en erken devirlerinden itibaren insanların ilgisini çekmiş ve ilk insanlardan günümüze kadar sürekli iskân edilen bir alan olmuştur. Fakat bölgeye ilk yerleşenlerin etnik ve kültürel yapısı hakkında çok şey bilinmemektedir. Bu yüzden ilk sakinlerin kimler olduğu hususu açık değildir. Bölge tarihi üzerine çalışan araştırmacılar ise Sümer öncesi dönem için “presümerier” veya “protosümerier” tabirlerini kullanmışlardır²³. Bu kavimler için El Ubeyd dönemi veya halkları adı kullanılmasına vesile olan şey ise Sümer öncesi toplumlardan kalan birçok eserin modern El Ubeyd şehrinde ele geçirilmesidir.

---

²¹ Yusuf Kılıç, Eskiçağ Aile Hukuku(Asur, Babil ve Hitit Devletlerinin Yıkılışına Kadar), Konya 2014, s. 25-26.

²²Kemalettin Köroğlu, Eski Mezopotamya Tarihi Başlangıcından Perslere Kadar, İstanbul 2011, s. 12.

²³ Memiş, *a.g.e.*, s. 29.

Mezopotamya tarihinin sürekli göç ve istilalarla geçtiği bilinmektedir. Bunun sebebi ise bölgenin verimliliğinin yanında doğal sınırlarının olmamasıdır. Çünkü bölge güneyde Arabistan çölüne, doğuda İran yaylasına batıda ise Fırat vadisiyle Anadolu'ya açık durumdadır. Dolayısıyla bütün bu yönlerden göç ve istilalara maruz kalmıştır. Bu hareketlilik bölgede kurulan siyasi teşkilatların kısa ömürlü olmasına neden olmuştur. Öte yandan doğal sınırların olmayışı bölgede yeşeren kültürü dışa taşırmakla birlikte çevresindeki geniş alana yayılarak etkilemesiyle birlikte bu durum kısa zaman da bölgede meskûn olan halklar için avantajlı bir hal almıştır.

Mezopotamya tarihinin ana devrelerinin kronolojik olarak sıralamasını yapacak olursak:

- 1) M.Ö. IV. Binyıl Öncesi = El Ubeyd Dönemi
- 2) M.Ö. IV.-III. Binyıl = Sümerler ve Kent Devletleri
- 3) M.Ö. III. Binyıl = Akadlar (Doğu Samiler)
- 4) M.Ö. II. Binyıl = Babil ve Asur (Batı Samiler)
- 5) M.Ö. I. Binyıl = Babil, Asur ve Aramiler

6) Ayrıca M.Ö. III. binyılda Zağros Dağlık bölgesinde yaşayan göçebe Gutiler, II. Binyılda Güney Mezopotamya'daki Babil hâkimiyetine son vererek hâkim güç olarak ortaya çıkan Kassitler ve de Anadolu'dan gelen Hititler bölgeye hükmeden güçlerdir.

Sümerler bölgeye yerleşmezden evvel ilkel bir yaşam tarzı olan bölge sakinleri, Sümerlerin bu topraklara gelmesiyle birlikte şehir kültürüyle tanışmıştır. Mezopotamya kültür ve medeniyetinin oluşmasına ve gelişmesine katkıda bulunan Sümerlerin temellerini attığı bu medeniyet daha sonra Sami asıllı Akad, Asur ve Babil gibi güçlü krallıklar tarafından daha da ileri taşınmıştır. Zira “medeniyet” denilen kavram birçok topluluğun tesir ettiği ve gelişmesine katkı sağladığı bir kültür yumağıdır. Şöyle ki Neolitik Dönemden itibaren başlayan yerleşik hayat ile beraber bölge ilk köy yerleşkesi benzeri evlerin bir araya gelmesi sonucu küçük birimler şeklinde ortaya çıkmıştır. Buna paralel bu yapılanma zaman içerisinde gelişip büyüyerek kentleri oluşturmaya başlamış

ve insanlar avcı-toplayıcı kültürden sonraki evre olan üretici topluluklar halini almıştır. Bununla birlikte artı ürün denilen üretilen ürünlerin tapınak depolarında toplanıp dağıtılmasından sonra oluşan artı ürünler çevre köy yada kentler ile öncelikle Üst Paleolitik dönemden beri yapılan takas (barter) usullü gerçekleştirilen ticaret ile el değiştirmeye başlamıştır. Zamanla ticaret olgusu farklı şekillerde yapılmaya yani ürün yerine ürün değil de belirli bir değer ve ölçüye sahip değerli ya da yarı değerli çeşitli madenlerin belirli ölçülere göre uyarlanmasına dayalı karşılıklı alışverişi şekline dönüşmüştür.

Mezopotamya'da Kalkolitik çağı ilk, orta ve son olarak üç evreye ayırabiliriz. Bunlar aynı zamanda Mezopotamya kronolojisinde Halaf, Ubeyd, Uruk dönemleri olarak da bilinir. Güney Mezopotamya eksenli ortaya çıkan ve sonrasında Anadolu, İran, Suriye gibi coğrafyalardaki yerleşim yerlerini de tesiri altına alan gelişim evresine Uruk Yayılım alanı adı verilmektedir. M.Ö. IV. binin ikinci yarısında bölgeler arası ticaretin hız kazanması ve giderek yayılım alanını genişletmesi ile birlikte kendi adı ile anılan yani Uruk olarak adlandırılan kent devletinin M.Ö. III. bin yılı sonlarında yaklaşık olarak 2,5 kilometrekarelik alana yayılması sonucu ticaret olgusu eski dünyanın artık vazgeçilmezi halini almıştır.²⁴

Uruk yayılım alanı tapınak ve saray gibi merkezi kurumların, ekonomik ve politik güçleri ile çevre köy ve şehirleri kapsayacak şekilde genişlemesi sonucu artı ürün, zirai malların ve diğer değerli ürünlerin geliştirilen stratejik manevralar sayesinde sirkülasyonu ve üretim kontrolü sağlanmıştır. Böylece Ubeyd döneminde başlayıp süre gelen zanaatçı aktivelere Uruk Dönemi ile birlikte elit kontrolüne bağlanmasıyla birlikte değerli maden ve zirai ürünlerin bölgeler arası ticaretteki önemi daha da artmıştır. Yine Uruk döneminde ticaretin geniş alana yayılıp öneminin artması ile birlikte başta değerli madenler, taşlar ve prestij ürünleri ödeme aracı olmuştur.²⁵ Bunun yanı sıra uzun mesafe ticaretin adı geçen dönemde gelişmesi sonucu çevre coğrafik bölgeler de bulunmayan kereste ve çeşitli prestij ürünleri ile madeni ve değerli taşlardan mamul ürünlere duyulan ihtiyaç her geçen gün sürekli artmıştır. Ayrıca kereste, zirai ürünler, değerli ve yarı

---

²⁴Sevgi Dönmez, Hititler Döneminde Anadolu'da Değişim Aracı Olarak Kullanılan Madenler, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2013, s.16.

²⁵ Dönmez, *a.g.t.*, s. 18.

değerli ürünler prestij göstergesi halini alması üzerine bunlara ilaveten doğada nadir bulunan işlenmiş ve yarı işlenmiş ürünler yöneticiler ve elit kesim için daha da önem kazanmıştır.

1.2.Mezopotamya Toplularında Ağırlık Ölçüleri

İnsanoğlu öncelikle değer kavramını keşfetmiş, sonrasında madenleri külçe veya çeşitli topak şekillerde kullanmaya başlamış daha sonrasında maden külçeleri ve bu topak şekiller üzerine damga yapmayı yani devletin resmi armasını işleyerek devletin garantörlüğünün sağlanması sonucunda günümüze kadar kullanıla gelen ticaretin de vazgeçilmezi olan parayı keşfetmiştir. Buna ilaveten insanlık tarihinde ilk avcı-toplayıcı dönemde başlamak üzere avladığı hayvanlardan doğada derleyip topladığı ürünleri paylaşım sırasında sayıp eşit şekilde taksimatını yapma gereğini hissetmesi sonucunda hesaplamayı öğrenmiş olmalıdır. Saymanlıktan sonra derleyip topladığı ürünleri kendi aralarındaki taksimatı sırasında usulsüzlüklere meyil vermemesi için deneyimlerinden faydalanarak ilkel de olsa çeşitli şekillerde ölçümler yapmış (avuç dolusu, bir tutam) olan insanoğlu daha sonrasında özellikle maden devrimiyle birlikte eldeki emtiaların ağırlıklarını hesaplamayı keşfetmiştir.

Bu gelişmeler sonrasında Mezopotamya ölçü sistemlerine baktığımızda üç temel birimden söz etmek mümkündür. Bunlar uzunluk, hacim ve ağırlık ölçü birimleridir. İlk iki sistem yazının keşfinden önce de kullanılmaktaydı. Kesin olmamakla birlikte ele geçen verilere bakıldığında ilk ağırlık sistemlerinin Mezopotamya’da ortaya çıktığı yönündedir. Ancak Petrie’nin prehistorik döneme ait olduğunu ileri sürdüğü tek numuneye göre ise Mısır terazi ve terazi ekipmanları ile ağırlık kalıntıları üzerinden hareketle ilk ağırlık birimlerinin varlığını Mısır coğrafyasına atfetmesine rağmen bunların yeteri kadar sağlam veriler oluşturmadığı düşünülmüştür. Böylece gerek Mezopotamya gerekse Mısır bölgesinde eşzamanlı ağırlık ölçülerinin ve terazi ile terazi ağırlıklarının kullanılmış olabileceği iddiası ileri sürülmektedir. Ölçü sistemlerinin temeli insanlığın yaşamsal aktivitelerini gerçekleştirmesi ve günlük ihtiyaçların kolaylıkla giderilebilmesi üzerine ortaya çıkmıştır. Arazi hesaplamaları, kanal çalışmaları gibi tarımsal faaliyetlerin yanı sıra başta insanların barınak gereksinimi karşılamak kaydı ile inşa edilen evler, tapınaklar, saraylar vb. mimari özellik gösteren yapı malzemelerinde kullanılan araç gereçleri çeşitli ölçülerle ilişkilendirmek mümkün

olsa gerektir. Şöyle ki zirai gelişmeler ve mimari faaliyetler uzunluk ile alan ölçülerini; buğday, arpa, mısır gibi temel zirai ürünlerin hesaplanarak kayıt altına alınması ise hacim ölçülerinin kullanılmaya başlanmasına vesile olmuştur. Bunun yanı sıra ticaretin değişmez en değerli emtiası olan metal ve yan ürünlerinin insan hayatına girmesi ile de ağırlık ölçüleri ortaya çıkmıştır.²⁶

Mezopotamya'nın sayı sistemi Sümerlilerle birlikte (sexagesimal) altmış temeline dayandırılmaktadır. Yine Mezopotamya'da altmış temelli sayı sisteminin kabul görmesinin nedeni ise kendinden öncesi ve sonrası tam sayılara küsuratsız veya yakın değerler verebilecek şekilde bölünebilmesidir. Ayrıca Mezopotamya matematik tabletlerinde de sıklıkla görüldüğü üzere ağırlık ölçü birimleri arasındaki oranlarının altmış temelli oluşu sayı sistemini altmış temelli yapmayı, aksine hali hazırda kullanılan altmış tabanlı sayı sisteminin mevcudiyetinden dolayıdır.²⁷ Yani Mezopotamya da altmış tabanlı sistem Sümerlilerin bu bölgeye armağanı olup bölgenin diğer toplumlarınca da kullanılarak daha da geliştirilmiştir. Bu sistemin pratikliğinden olsa gerek Sümerlilerden beri saatlerde, yılların ve günlerin hesaplanmasında olduğu gibi günümüzde de bu ve benzeri işlemlerde halen kullanılmaktadır.

Günümüzde British Museum'da sergilenen Irak ülke sınırları içerisinde yer alan Larsa antik yerleşkesinde 1861 yılındaki ilk kazılarda ele geçen çivi yazılı belgeler burada bulunan ilk metrolojik kayıtlardır. Bu tabletlerin Thureau-Dangin tarafından çok önemsenmesi hem matematik hem de metroloji ile ilgili önemli bilgiler içermesidir. Aynı şekilde 1903 yılında Babil kenti kazılarında ve 1906 yılında ki Nippur tapınak kütüphanesinde bulunan tabletler Hilprecht tarafından araştırılırken bu çivi yazılı tabletlerde matematik ve metrolojik veriler hakkında bilgiler sunmaktaydı. Tüm bunlar yapılan kazılarda ele geçirilen tabletler sayesinde ilk defa metrolojik tanımlamaların yapılmasına vesile olmuştur.²⁸ Yine 1907 yılında Mezopotamya ağırlıkları hakkında araştırmalar yapan Weissbach bulunan 92 ağırlık üzerine çalışma başlatarak bunların

---

²⁶Marwin Adell Powell, *Sumerian Numeration and Metrology*, Minnesota 1971, s. 208.

²⁷ Mübahat Türker-Küyel, Aydın Sayılı'nın Mısırlılarda ve Mezopotamyalılarda Matematik, Astronomi ve Tıp Adlı Eserinin Muhtasarı, Ankara 1996, s.35.

²⁸Christine Proust, "Mesopotamian Metrological Lists And Tables: Forgotten Sources", Looking at It from Asia: The Processes that Shaped the Sources of History of Science, Edit.: Florence Bretelle-Estabet, Springer Science Business Media B.V. 2010, s. 253.

listesini hazırlamıştır. Daha sonraki dönemlerde bu ağırlıklar üzerine yapılan çalışmaların yetersizliği yüzünden bu ağırlıklar sadece metroloji ile ilgili istatistiki verilerde kullanılmıştır. Ayrıca Weissbach Korsabat saray kompleksinde bulunan II. Sargon Dönemine (M.Ö. 721-705) atfedilen altın vakfiyede bir MİNA'nın 501 gram olduğunu saptamış ve bu altın vakfiye hakkında 1911 yılında akademik bir çalışma kaleme alarak tüm bilgileri burada yazmıştır.²⁹

Çivi yazılı belgelerde ağırlık, Sümerce KIL.LÁ ideogramı ile ifade edilirken oldukça çeşitlilik göstermektedir.³⁰ Mezopotamya'da Cemdet Nasr Dönemine tarihlenene en erken ağırlıklar çakıl taşından yapılmıştır. Yine ağırlık ölçülerinin kullanımının başlangıcı metallerin yoğunluk kazandığı Bronz Çağ'a kadar dayandırılırken bu çağda başta ördek şekilli olmak üzere kurbağa, aslan, koç, akrep, boğa ve domuz başı, çeşitli kümes hayvanları, midye ve sinek gibi farklı türden zoomorfolojik (hayvan biçimli) ağırlıklarında kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Bununla birlikte hayvan şekilli olanlar özellikle ilk numuneleri çeşitli taşlardan olup el ile yontularak şekillendirilmiştir. Şekillendirilen bu ağırlıklardan uyuyan ördek biçimli olanı ilerleyen zamanlarda kendine has şekli ile anılarak, yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Ayrıca bulunan ağırlıkların çoğunluğu volkanik özellikleri olan hematit taşından yapılmıştır. Bunun sebebi ise bu taşın diğerlerine nazaran daha sağlam ve aşınmaya karşı daha dayanıklı olmasıdır. Hematitten yapılan ağırlıkların geometrik şekilli olanlarına bakıldığında ise küre, kubbemsi, zeytin çekirdeği veya oval olanlar en çok tercih edilenleridir.³¹ Yakın Doğu'nun merkezi sayılan Mezopotamya toplumlarından, gelişip yayılan ticaret vesilesi ile diğer coğrafyalara da dağılan zoomorfolojik ve geometrik şekilli ağırlıklara farklı bölgelerden yürütülen arkeolojik kazılarda rastlanmaktadır. Bu ağırlıklar ilerleyen zamanlarda batıda Ege ve Akdeniz adalarından, doğuda İç Asya'ya kadar, kuzeyde ise Kafkaslardan Balkan coğrafyasına, güneyde Mısır memleketinin en güney ucuna kadar, ayrıca İndus Havzası ile (Harappa ile Mohenjo-Daro) Dilmun bölgesinde dahil olmak üzere arkeolojik kazı alanlarının yaygın buluntuları arasındadır.

---

²⁹ Powell, a.g.e., s. 188-189.

³⁰ Ahmet Ünal, *Çok Dilli Hititçe El Sözlüğü I*, Hamburg 2007, s. 339.

³¹ Rahmstorf, a.g.m., s. 19-20.

Mezopotamya'nın kuzeyinde yer alan Ebla'da özellikle kral saray ve çevresinde ele geçirilen yaklaşık elli terazi ağırlık setine bakıldığında bunların altmış sayı sistemli Mezopotamya temeline dayandığı görülmektedir. Bu ağırlıkların temel değerlerine bakıldığında ise Yakın Doğu'da bölgeler arası ticaret vesilesinin sonucu olarak 40, 50 ve 60 gibi farklı "şeşel" ağırlık temelinin baz alındığı görülür. Bu farklı ağırlık değer sistemi bölge idarecisinin sorumluluğunda olup, bölgenin temel birimleri ve bölge dışı ağırlık birimlerinden oluşmaktadır. Ayrıca çarşı ve pazar ölçüleri de çevre bölgelerden ele geçen ağırlık buluntuları gibi hematit başta olmak üzere bazalt ve kireç taşından yapılmıştır. Bununla birlikte ağırlıkların şekillerine bakıldığında ise ilk defa armut biçimli yaklaşık iki "mana"lık ağırlık ile en yaygın görülen klasik geometrik şekillerden silindir, fıçı ve küresel formlu olanlarıdır. Bu ağırlık birimleri içerisinde Anadolu, Mezopotamya, Suriye-Filistin sahil şeridinden Mısır'a kadar uzanan coğrafyada kullanılan ağırlık birim değerleri ile Ege havzasında ele geçen ağırlık değerlerinden oluşmaktadır³². Bu bilgilerden hareketle ticaret kenti Ebla'nın coğrafik konumunun önemini görmek mümkündür. Nitekim Kuzey Mezopotamya bölgesinde Anadolu ve Akdeniz'e açılan ticaret yol şebekesi üzerinde bulunması burayı daha da ayrıcalıklı bir kent haline getirmiştir.

Yapım özellikleri ve şekillerine değinildikten sonra bu ağırlıkların çivi yazılı belgelerde "ina na₄-ha ša...." İle giriş yapıp devamında ise saray ve tapınaklar gibi resmi kurumlar ile şehir veya kişi isimleri ile yan yana kullanıldıkları görülmektedir. Şöyle ki "na₄-ha ni-šu lugal: krallığın resmi ağırlığı", "na₄-ša ekallim: sarayın ağırlığı", "na₄-ša Yahnûnum: Yahnûnum'un ağırlığı" ve "na₄-ša Mari: Mari şehrinin ağırlığı" gibi yazılımları çivi yazılı belge ve bulgularda okunmaktadır.³³ Ayrıca "abnī makkūr šarri

---

³² Enrico Ascalone-Luca Peyronel, "Early Bronze IV A Weights at Tell Mardikh-Ebla. Archaeological Associations and Contexts", *Weights In Context Bronze Age Weighing Systems Of Eastern Mediterranean Chronology, Typology, Material And Archaeological Contexts*, (Edited By: Maria Emanuela Alberti, Enrico Ascalone, Luca Peyronel), Roma 2006, s. 49 vd.

³³ Gregorgy Chambon, "Weights in The Documentation from Mari: The Issue of Norm", *Weights In Context Bronze Age Weighing Systems Of Eastern Mediterranean Chronology, Typology, Material And Archaeological Contexts*, Edited By: Maria Emanuela Alberti, Enrico Ascalone, Luca Peyronel, Roma 2006, s. 190-191.

(NA₄.ĤÁ NÍG.ŠU LUGAL) kralın kendi hazinesinin ağırlığını tarttırdığı terazi ağırlık birimi” gibi tabirlere çivi yazılı belgelerde rastlanmaktadır.³⁴

Mari Şehri kralı Zimri-lim Dönemi’nden kalma olduğu anlaşılan çivi yazılı vesikalarda krallığın değerli hazinesi (altın, gümüş gibi madenleri ve takı vb. mücevheratları), saraya bağlı diğer çeşitli emtialar “ebbu-ebbum” adı verilen krallığa bağlı görevli huzurunda birçok defa sayımı yapıp, ağırlıkları belirlenip kayıt altına alınmaktadır. Bu işlemler sırasında zaman zaman kralın kendisinin de bizzat görev başında olduğu yazılı belgelerce teyit edilmektedir. Ayrıca “ebbumlar” birer devlet görevlisi olarak ağırlık ölçülerinin yanı sıra diğer ölçü birimlerinin de kontrolünü yapmaktaydılar. Bunlardan da anlaşıldığı üzere değerli madenlerin alışım gibi çeşitli işlemlere tabi tutulup ayrıştırılarak değer kaybına uğrayıp uğramadığı kontrol edilmekteydi.³⁵Bununla birlikte bundan yaklaşık beş yüzyıl sonrasına tarihlendirilen Uluburun gemi batığında tüccar ağırlıkları ve bu ağırlıklar ile gerçekleştirilen alışverişler esnasında bir nevi gözetmenliğini veya denetimini yapan kişilerin varlığından da söz edilmektedir. Tüm bu bilgilerin yanı sıra başlıca ağırlık değerlerine bakılacak olur ise, bunlar şu şekildedir:

1.2.1. ŠE-uṭṭetūm

İnsanoğlunun tarım devrine geçtiği dönemden itibaren elde ettiği ürünlere değer atfetme veyahut ürünleri oranlama (nicelik-ağırlık) düşüncesi daha çok önem kazanmıştır. İlk yazılı belgelerden de anlaşılacağı üzere Sümerce “ŠE” ve Akatça “uṭṭetūm”ideogramı ile gösterilen tabir arpa tanesi anlamındadır. Bu vb. çeşitli hububat (buğday, mısır) tanelerinden, bitki tohum ve çekirdeklerinden; yabancı fasulye, bakliyat tohumu, nohut tanesi veya keçiboynuzu tohumu gibi insanlık tarihinin bilinen ilk ağırlık değerlerinin temelini oluşturan bu değer yaklaşık olarak 0.046 gramdır. Çivi yazılı iktisadi metinlerde “ŠE” değer ölçüsü özellikle altın bazende gümüş ve bakır gibi değerli madenlerin ölçümünde kullanılmıştır.

---

³⁴ Anson Frank Rainey, “Royal Weights and Measures” BASOR, No: 179, 1965, s. 34.

³⁵ Joop Kool, The Old Assyrian Trade Network from an Archaeological Perspective, Crate Space Independent Publishing Platform, Wassenaar 2012, s. 34; Chambon, “Numeracy and Metrology”, s. 55.

1.2.2. harub/harubu-giru

Özellikle tipik bir Akdeniz İklimi bitkilerinden olan keçiboynuzu bitkisi çekirdeği değerli taş ve madenlerin tartılması başta olmak üzere eczacılıkta da ilaçların yapımı sırasında ölçülerinin belirlenmesinde kullanılmıştır. Keçiboynuzu bitkisinin etimolojisine bakıldığında ise; Akadça “harub/harubu”, Suryanice “harob/haroba”, Aramca veya Arapça “harrub/harnub”, Grekçe “kharrouba”, Latince’ye “carribum” buradan da Avrupa dillerine geçmiştir. Aynı şekilde keçiboynuzu çekirdeğinin etimolojisi ise; Akadça ve Asurca “gîru”, Aremice “gera”, Süryanice “karata”, İbranice “girah”, Arapça’da “kirat”, Grekçe’de “ceratium”/keration” buradan da direk Latince’ye geçen kelime Türkçe veya Arapça dillerinden modern Avrupa dillerine “carat/karat” şeklinde intikal etmiştir. Yine eskiden olduğu gibi günümüzde halen çoğunlukla kuyumcular tarafından değerli mücevheratın tartılmasında kullanılan “kirat/karat³⁶” ağırlık birimin kökenini bu kelimelere dayandırmak mümkündür.³⁷Bunlar da bize insanlık tarihindeki ilk tarımsal faaliyetleri öncesinde yukarda adı zikrolunduğu gibi bazı yabancı ve ehlileştirilmiş nebat tohumlarının ağırlık değerinin ortaya çıkarılmasında kullanıldığını göstermektedir. Her bir keçiboynuzu tohumunun yaklaşık ağırlığı ise ortalama 0.200gramdır. Bu bitki tohumu ağırlığının tartılarda temel alınması nedeni ise bu bitki çekirdeğinin mevsimsel veya herhangi bir doğa olayında çok fazla etkilenmesi ve en eski zamanlardan günümüze kadar gramaj değerinde dalgalanma görülmemiş bir bitki olmasıdır.

Yine Osmanlı Devleti 1844 yılından itibaren darp edilmeye başlanılan paranın alışıma içerisinde yaklaşık iki dirhem bir çekirdek ağırlığınca altın karıştırarak dönemin en değerli ve güzel görünümlü paralarını piyasaya sürmüştür. Günümüzde halenbu paralardan istinaden güzel giyimli kişilere altın gibi parlak veya şıklığı ifade eden; iki dirhem bir çekirdek olmuşun tabiri sıklıkla söylenmektedir.

---

³⁶ Ferit Develioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara 2006, s.516, Kirat: orta büyüklükte beş arpa ağırlığında olan kuyumcular arasında kullanılan miskalin yirmi dörde biri kadar ağırlık ölçüsü.

³⁷ David Hendin, *Ancient Scale Weights and Pre-Coinage Currency of the Near East*, New York 2007, s. 29; Ayrıntılı bilgi için bkz: Cengiz Kallek, “Kirat”, *T.D.V.İ.A.*, C. 25, Ankara 2002, s.437 vd.

1.2.3. GÍN-şeqel/şekel

Bu ağırlık temel ölçü birimi ŞE'nin 180 katı olup, yaklaşık 8.4 gramdır. Kelime “şkl” kökünden türetilmiş olup, etimolojik olarak tüm semitik dillerde bu kelime tartmak anlamına gelmektedir.³⁸Bu birim Eski Babil metinlerinde “şi-iq-lum, ši-iq-li,veya ši-qi-il” gibi farklı şekillerde yazılışlarının geçtiği görülmektedir.³⁹Söz konusu değer altmışlık sayı sistemiyle oluşturulan Mezopotamya ağırlık ölçülerinin tabanının ilk evresini teşkil etmektedir. Yani bu ağırlık birimi kendinin üst katları olan diğer iki temel ağırlık birimlerinin de MİNA ve GÚ'nun altmış ve katları şeklinde oluşmasına vesile olduğu bilinmektedir. Bu ağırlık birimi MİNA-mana ağırlık ölçüsünde olduğu gibi hem Mezopotamya hem de Anadolu toplumlarınca çivi yazılı ekonomi ve hukuk metinlerinden de anlaşılacağı üzere,gümüş ve altın gibi değerli madenlerle birlikte kullanıldığında bir nevi değer atfedilerek dönemin para birimi görevini yerine getirmekteydi. Şöyle ki ticarete dayalı alım satım işlemleri sırasında bir ürüne değer atfedilirken ve bir iş yapılması karşılığı emeğe karşılık ödemeler yine şu kadar (3,6,8,10...) gümüş şeqel gibi fiyatlandırmalarda ve ödemelerde kullanılmaktaydı. Aynı zamanda günümüzde İsrail'in para biriminin de isim atalığını yapan bu ağırlık ölçüsü tarihin en erken devirlerinden itibaren çeşitli şekillerde ve değerlerde kullanıla gelmektedir.

1.2.4. MİNA-mana

Mezopotamya devletlerinde kullanılan bir başka ağırlık birimi de Sümer çivi yazılı belgelerde Mİ.NA ideogramı ile belirtilen ve yaklaşık 500 gramlık ağırlığa tekabül ettiği bilinen temel ağırlık ölçü birimlerinden bir diğeridir. İlk defa III. Ur kralı Şulgi döneminde bilinen değerine yakın bir ağırlıkta 498 gram olarak standartlaştırıldığı kabul edilmektedir.⁴⁰Bu ağırlık ölçüsü 60 “şeqel'lik” ağırlığa eşdeğer olup tüccarlar arasında çoğunlukla değerli ürünler ile madenlerin tartılmasında tercih edilmekteydi. GÚ-biltum'un daha hantal olduğu düşüncesi ve tam olarak değerinin tespit edilememesiyle birlikte daha bariz aynı zamanda daha seri kullanıma sahip ölçülerin

---

³⁸ Oğuz Tekin, Antik Nüsmatik ve Anadolu (Arkaik ve Klasik Çağlar), İstanbul 1997, s. 16.

³⁹ Emin Bilgiç, vd.,AKT I, Ankara 1990, s. 16.

⁴⁰ Kool, *a.g.e.*, s. 33.

belirlenmesi amacıyla geliştirilen özel ölçü birimleri arasında olupMİNA-mana adı ile anıla gelen bu ağırlık ölçüsü kullanılmaya başlanmıştır.⁴¹ Bununla birlikte bu ağırlık ölçü birimi de zamana ve yerel yöneticiye göre diğer ölçü birimlerinde olduğu gibi bazı farklılıklar arz etmekteydi. Powell, Numeration and Metrology adlı eserinde ele geçen ağırlıklardan 72 tanesinin üzerinin çivi yazılı olduğunu ve bunların ağırlık değerlerinin 456 gram ile 681 gram arasında değiştiğini bunların yanında 465 ve 565 ile 470 ve 520 gram arasında değişen çeşitli ağırlıkların varlığına dikkat çekmektedir. Bu ağırlık dalgalanmalarının ise yönetsel ve bölgesel değişikliklerden kaynaklı olduğunu tespit etmiştir. Şöyle ki, Dilmun MİNA'sı yaklaşık 1340 gram ile 1440 gram arasında değişirken bunun sebebinin ise İndus havzası ile olan ticarete dayanmaktaydı. Yani İndus bölgesinde yaklaşık 300 çeşit ağırlık mevcuttur. Bunlar 0.5 gramdan başlayıp 6400 grama kadar değişiklik gösteren ağırlıkların varlığı teyit edilmiştir. Bu ağırlıklar çoğunlukla küb veya küresel şekilli olup bunlar şekilsel olarak Dilmun/Bahreyn Bölgesi ağırlıklarının çoğunluğuna da sirayet etmiştir.⁴² Buradan da anlaşıldığı kadarıyla benzerlikler sadece ağırlıkların gramajı ile değil şekilsel olarak da kendini göstermektedir.

Ayrıca sözlük anlamı saymak, hesaplamak, tahsis etmek anlamındaki menn⁴³ kökünden isim olan kelime belli miktarda hisse, pay, kismet manalarına gelirken belirli orandaki bir ölçüyü de ifade eder. Aynı zamanda kelime Ugaritçe'de men, İbranice'de maneh veya manih, Aramice'de mane, Akkadca'da mana, Grekçe'de mna, Latince'de mina ve Arapça'da mena şeklinde yer almaktadır.Yine bu ağırlık birimi Ortaçağda, Ortadoğu bölgesinde hüküm sürençeşitli devletlerce İlhanlı, Timur, Abbasi, Akkoyunlu ve Anadolu Selçukluları gibi devletlerin döneminde ve hatta Ortaçağ'da Arabistan coğrafyasının çeşitli şehirlerinde kullanıldığı bilinmektedir. Bunların yanı sıra Altın Ordu Devleti'nde dahi kullanımına rastlanmaktadır.Aynı şekilde MİNA kelimesi ilk kullanıldığı dönemden itibarenOsmanlı Devleti coğrafyasında 20. yy kadar 2.5

---

⁴¹ Aydın Sayılı, Mısırlılarda ve Mezopotamyalılarda Matematik, Astronomi ve Tıp, Ankara 1991, s. 170.

⁴² Michael Roaf, "Weights on The Dilmun Standard", British Institute for The Study of Iraq, Vol: 44, No:2, 1982, s. 140.

⁴³ Ayrıca menn tabiri için bkz: İsmail Parlatır, Osmanlı Türkçesi Sözlüğü, Ankara 2006, s.1052; 1)Kudret helvası veyahut macunu, 2) iyilik, yardım. 3) iyiliği başa kakma, insanı töhmet altına alma. 4) Batman un vb. eşya ölçüsü. ; Yine batman içinde aynı eser; s. 165. Baktığımızda 2 ile 8 okkalık yani yaklaşık günümüz değerleri ile 2.5 kg ile 10 kg. arası değişen sıvı ve tahıl ürünlerini ölçmek için kullanılan ölçü birimi.

kilogramdan 10 kilograma kadar değişen değerlerde kullanıla gelmiştir.Sözlük anlamları ve ilk kullanıldığı dönemdeki ağırlık değeri yaklaşık olarak 500 gram iken yine çeşitli İngilizce sözlüklerde bu dile “maund” olarak geçen bu kelime günümüzde, Hindistan’da yaklaşık olarak 37 kilogramlık ağırlık ölçü birimine denk gelmekle birlikte, Mısır coğrafyasında da çeşitli ağırlık fraksiyonları şeklinde kullanılmaktadır.⁴⁴

Söz konusu ağırlık birimi günümüz İngiltere para birimi olan pound’a isim atalığı yaparken bu birim aynı zamanda Roma Devleti döneminden günümüze kadar libre veya pound şeklinde yazılırken çoğunlukla yaklaşık ağırlığı ise 450 gram tekabül etmektedir⁴⁵.

Ticari faaliyetlerde eski Yakındoğu toplumlarınca yaygın olarak kullanılan bu birim Kuzey Suriye yerleşkesi Kargamış üzerinden Luviler’e oradan da daha batıya yani Yunanlara ulaşan ticaret yolu sayesinde ödünç alma vesilesi ile geçmiştir. Bu tabir aynen Mezopotamya toplumlarınca da kullanılan altmış tabanlı sayı sistemi ile birlikte arkaik dönemden itibaren Yunanlılarca da benimsenerek kullanılmaya başlanmıştır. Söz konusu ağırlık biriminin ismi Yakındoğu toplumlarında kullanılan isim ve değeri ile nerde ise hiç değişmeden (mnea/mna) benimsenerek uzun yıllar kullanılmakla birlikte 60 katı ağırlık olan (GÚ-biltum) “talanton” şeklinde ifade edildiği ve yakın ağırlık değerinde kullanım alanı bulduğu yazılı belgelerce teyit olunmaktadır⁴⁶.

1.2.5. GÚ-biltum

Bu ağırlık birimi de diğer ağırlık birimlerinde olduğu gibi altmış tabanlı Mezopotamya sayı sistemi göre oluşturulmuştur. Şöyle ki 60 mana 1 biltum ve 60 şeel ise 1 mana şeklinde uyarlanmaktaydı. Bu ağırlık ölçü birimi bir insanın maksimum taşıyabileceği takriben 30 kilogramlık yük ya da ağırlık anlamına gelirken tartılarda ve terazide tek başına kullanılan en büyük ağırlıktır. Sümerce çivi yazılı belgelerde “GÚ”

---

⁴⁴ Cengiz Kallek, “MEN”, *T.D.V.İ.A*, C.29, Ankara 2002, s.105-107.

⁴⁵ Algernon Edward Berriman, “A New Approach to The Study Of Ancient Metrology,” *Revue d'Assyriologie et d'archéologie orientale*, Vol. 49, No. 4, 1955, s. 197-198.

⁴⁶ Walter Burkert, *Yunan Kültüründe Yakındoğu Etkileri*,(Çev. Mehmet Fatih Yavuz), İstanbul 2012, s. 41.

(GUN) (gu₂)⁴⁷ ideogramıyla yazılmaktadır. Bu tabir Akadca “biltum” (BİLTU)⁴⁸ Babil, Asur kaynaklarında “talent” ve Grekçe yazılı belgelerde ise “talanton” şeklinde geçmektedir. Sümerler sonrası Mezopotamya'nın diğer toplum ve devletlerince kullanıla gelen bu birim çivi yazılı ekonomik, hukuk ve matematik ile ilgili arşiv belgelerinde adından sıklıkla telaffuz edilmektedir. Özellikle gerek ilk çivi yazılı Ur-Nammu kanun metinleri gerekse daha sonraki dönemlerde yazılan Hammurabi ile diğer Asur-Babil kanunları gibi kanun metinlerindeki ticaret başta olmak üzere ekonomik belgelerdeki düzenlemelerde diğer ağırlık türevleri ile birlikte bu biriminde ismi zikrolunmaktadır. Aynı zamanda Mezopotamya dışında gerek Anadolu gerek Suriye Filistin bölgesi gerekse Grek toplumlarınca özellikle ticari aktivitelerde ürün ve emtiaların teraziler ile tartılması sırasında diğer ağırlık birimleri yanında bu ağırlık birimide kullanılmaktaydı.

1.3.Mezopotamya Toplumlarında Hacim Ölçüleri

Mezopotamya hacim ölçüleri de tıpkı ağırlık birimlerinde olduğu gibi tarım devrimiyle birlikte gelişim gösterirken artı ürünün getirisi olan ticaretin belirli bölgeden dışarı doğru yayılmaya başladığı Bronz Çağ ile birlikte diğer ölçü birimleri ile birlikte ortak kullanım alanı bularak eskiçağ dünyasının daha da geniş alanına yayılmıştır. Bunlar içerisinde Yeni Sümer Dönemine kadar dayandırılan ve daha sonraki dönemlerden Yeni Babil Dönemine kadar kullanılmakla kalmayıp günümüze kadar çeşitli değerler ya da tanımlamalar ile çiftçiler tarafından kullanılan belirli birimlerin varlığı söz konusudur. Bu birimler iklimsel özellikler ve toprağın çeşidine göre veya ürünün türüne göre ölçü değerleri günümüzde olduğu gibi dalgalanmalar gösterdiği yazılı belgelerde mevcuttur. Bu belgelerden de anlaşılacağı üzere günümüzde de olduğu gibi dönemin çiftçileri belirli alan hesaplamalarına göre ekilecek tohum miktarını belirledikleri anlaşılmaktadır.

Öncelikle belirlenen alan ve bu alana göre ekilecek tohum miktarının hesabı veya hasat sonu taksimatı yapılırken sabit değerde ölçüler hem gündelik işleri

---

⁴⁷ Anna Michailidou, “Metric Systems and Trade Activities in Eastern Mediterranean Pre-coinage Soicete”, *Colloquium Anatolicum*, C. X, 2011 s.25. ; Nafiz Aydın, *Büyük Sümerce Sözlük*, Ankara 2013, s.27.

⁴⁸ Sayılı, *a.g.e.*, s. 169.

kolaylaştırmakta hem de ticari işlemlerde insanlara bir takım kolaylıklar sağlamaktaydı. Bu dönemin belirli hacim ölçülerine bakıldığında ise hem Asur hem de Babil dönemi hacim ölçüleri değerleri değişmediği gibi bunların tanımında kullanılan tabirlerinde aynı olduğu görülmektedir. Hatta bu ölçülerin İbranilerce benimsendiği ve ölçü değerlerinin de aşağı yukarı aynı olmasının yanı sıra isimlendirmelerinden de benzerlikler olduğu görülmektedir. Mesala “sütü” hacim ölçüsü İbranilerde “seah”, “qa” ölçüsü “qab” şeklinde yine GUR hacim ölçüsü “kurru/kor” şeklinde telaffuz edilmekteydi. Bunlardan da anlaşılacağı üzere nerede ise bazı ölçüler ismen benzerlikler yanında ölçü değerleri de birbirine oldukça yakındı. Hem Nuzi arşivlerinde hem de Kasit veya Babil-Asur dönemlerinden kalma çivi yazılı belgelerde hacim ölçü değerlerinin iyiden iyiye belirginlik kazandığı görülmektedir. Bu ölçülerden başlıcaları ise şunlardır:

1.3.1. SILÀ-qa/qû

Mezopotamya da Sümerliler Dönemine kadar götürülen SILA-qa hacim ölçüsü birimi yaklaşık 1 litreye tekabül etmekteydi. Yeni Babil ve Yeni Asur Dönemlerinde ise bu birimin yaklaşık olarak 1.34 litrelik bir değer atfedilen hacim ölçüsü “qa” genellikle ekilebilir tarım arazilerinde gerekli olan hububat miktarını belirlemede kullanılmaktaydı. Bu birim ile ölçülen ve yaklaşık 100 qa’lık ölçünün ortalama 8100 metrekare alan için lazım olan hububat miktarına denk gelirken yaklaşık 100 litrelik hububat ise modern zamanlarda da olduğu gibi 5600 ile 5700 metrekare alanın ekiminde kullanılan hububat miktarına denk geldiği belirtilmektedir. Bu hacim ölçüsüne ilk olarak Urukagina reform talimatnamesinde yaptırdığı düzenlemeler arasında başlıca arpa ölçü kabı olarak yaptırdığı ücretlendirmelerde söz etmektedir. Bununla birlikte çivi yazılı kanun metinlerimden Ur-Nammu kanunlarının 143-144. maddelerinde bronz “SILA” ölçüsünü standartlaştırılmasından söz edilirken aynı şekilde Hammurabi kanunlarında ticaret ve ücretler ilgili kısımlarında bu hacim ölçüsü çoğunlukla telaffuz edilmektedir. Ayrıca ekonomi temelli çivi yazılı ticari belgelerde hububat ürünleri veya çeşitli sıvı veya tahıl ürünleri gibi ticari emtiaların alış-verişi sırasında bu hacim ölçüsü ile yapılan ölçümlerden söz edilmektedir. Diğer hacim ölçü birimleri de tıpkı Mezopotamya ağırlık birimlerinin temeli sayılan “GÍN-şeçel” ağırlık ölçüsünde olduğu gibi telaffuzu “SILÀ-qa” temel üzerine kurulmuş olup, bu birimin katları ile belirtilmektedir.

1.3.2. BÂN-sütü/seah

Kuru ya da sıvı cisimlerin ölçümlenmesinde kullanılan ve yaklaşık 10 SILÀ'lık yani 10 litrelik bir hacim ölçüsüdür. Bu ölçü için CAD, 1) kap, fiçı kazan, tas 2) belirli bir standarda sahip hacim ölçüsü 3) bir alan için gerekli tohum miktarı ölçüsü 4) bağ, bahçe veya herhangi bir arazi için ödenen bir tür vergidir.⁴⁹Bu ölçü kabına yazılı belgelerde ilk olarak Ur-Nammu kanun metinlerinde BÂN ölçü kabını 10 SILÀ olarak standartlaştırdım ifadesinde görmekteyiz. Ayrıca Urukagina reformlarında söz ederken devlet görevlilerinin arpa karşılığı yapılan işlerinin ücretlerini düzenletirken bu ölçü kabında yaptırdığı indirimlerden söz etmektedir. Bunlara ilaveten bu hacim ölçüsü Thureau-Dangin tarafından 5 veya 6 litrelik küçük sütü ya da 10 litrelik büyük sütü olarak iki şekilde değerlendirilmektedir.⁵⁰ Yine Yeni Babil Döneminde bu hacim ölçüsü yaklaşık 8 litreye denk geldiği belirtilirken bu birimin 1940'lı yıllara kadar özellikle Doğu Akdeniz coğrafyasında halen kullanılmaya devam ederken yaklaşık 734 metrekare alan için gerekli olan hububat miktarını belirtmekteydi. Bunlara bakıldığında gerek modern gerek antik dönem değer ölçüleri gerekli olan miktara yakın özellikler gösterdiğini görmek mümkündür.⁵¹ Şöyle ki ekilebilecek tarım arazileri için lazım olan hububat miktarı yaklaşık 2500 yıl önceki birim ile modern birimlerin birbirine yakın değerler olmakla birlikte bu birimlerin isimlerinin dahi orijinalliğini koruduğu görülmektedir. Buda bize eski çağlarda ne kadar özenli bir ölçü sistemi geliştirildiğini ve bunun uzantılarının günümüze kadar biraz daha geliştirilerek geldiğini göstermesi açısından önemli olsa gerektir. Gerek Yeni Babil ve gerekse Yeni Asur dönemi ölçülerinin İbranilerce kutsal sayılan Tevrat kitabında yer alması medeniyetler arası etkileşimi bir kez daha gözler önüne sermekle birlikte ortak değerlerin kullanıla geldiğini göstermektedir.

Mezopotamya'nın sayılı antik yerleşimlerinden olan Nuzi'de ele geçen çeşitli çivi yazılı tabletlerde "sütü" hacim ölçüsü 7,8,10 litre gibi farklı değerlerde tekabül ettiği yapılan araştırmalar ile tespit edilmiştir. Ayrıca bu ölçü birimi sıvı ve katı nesnelerin ölçümü sırasında genellikle 1,2,3 "sütü" gibi sıralı şekillerde yazılmaktadır.

---

⁴⁹ CAD, sütü, s. 420.

⁵⁰ Angelo Segre, "Babylonian, Assyrian and Persian Measures", *JAOS*, Vol. 64, No. 2, 1944, s. 75.

⁵¹ Lewy, *a.g.m.*, s.70

Bununla birlikte bu belgelerde ortalama olarak 8 “qa” (litre)olan bu birim özellikle hububat ölçümlmelerini ihtiva eden tabletlerde geçmekte olup, nadiren de olsa belirtilen birimin üzerine tekabül ettiği görülmektedir.⁵²

1.3.3. Bariga-maššiqu

Mezopotamya toplumlarınca kullanımı bilinen bir diğer hacim ölçüsü ise yaklaşık olarak 60 litreye tekabül ettiği bilinen gerek sıvı gerekse tahıl ürünleri gibi katı cisimlerin ölçülmesinde kullanılan ölçü kabıdır.⁵³ Nippur’da bulunan Eski Babil versiyonu Ur-Nammu kanun metninin transkripsiyonunda yine “Bariga” kabını 60 SILÀ olarak ayarladım demektedir. Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere her bir SILÀ 1 litre olduğundan bu ölçü kabının da yaklaşık 60 litreye tekabül ettiği görülmektedir.

1.3.4. İmēru

Ayrıca eşek evcilleştirildiği dönemden itibaren insanlık için hem yük taşımacılığında, hem tarlalarda çifte koşulmasında ve bunların yanı sıra insanlar tarafından uzun mesafeli yolculuklarda binek hayvanı olarak da kullanılmıştır. Veenhof’un da belirttiği üzere eşekler özellikle Eski Asur Ticaret Kolonileri Döneminde yaklaşık olarak 90 kg ağırlığındaki yükleri saatlerce taşıyabilme özelliğinden dolayı uzun mesafeli kervan ticaretinin vazgeçilmezi olmuştur.⁵⁴ Ayrıca CAD’da “imēru” maddesine baktığımızda kelimenin birçok anlamı mevcuttur bunlar; eşek, eşek yükü, bir eşeğin taşıyabileceği ağırlık, tarla tarımında ekilecek alan için gerekli tohum miktarı, arpa, buğday gibi hububat ve yağ, şarap vb. sıvı gıda ürünlerin ölçülmesinde kullanılan hacim ölçüsü gibi anlamlara geldiğini görmekteyiz.⁵⁵ Yani imēru Eski Ön Asya kavimlerinin birçoğunda özellikle Asurluların ticari kervanlarından yük taşıyan vazgeçilmez hayvanı olan eşeği nitelmesi yanında hem bu hayvanın taşıyabileceği yükün ağırlığını belirtirken hem de temel birimlerden hacim ölçü birimi olarak nitelendiği görülmektedir.

---

⁵²Richard Hallock, “The Nuzi Measure of Capacity”, *Journal of Near Eastern Studies*, Vol. 16, No. 3, 1957, s. 204 vd.

⁵³ Segre, a.g.m., s. 76.

⁵⁴Klaas Roelof Veenhof, *Aspects of Old Assyrian Trade and Its Terminology*, BRILL 1972, s. 45.

⁵⁵Ayrıntılı bilgi için bkz: CAD, imēru, s.110-115.

İmēru tabirine yine Orta Asur Döneminden kalma Nuzi’de ele geçen çivi yazılı çeşitli metinlere bakıldığında yukarıda bahis olunan ölçülere yakın değerler de yani yaklaşık olarak 90 ile 100 litre arası değişen hacim ölçüsüne denk bir değer olduğu belirtilmektedir. Bir diğer görüşe göre ise Fırat ve Dicle nehirleri havzası boyunca devam eden antik dönem yerleşkelerinde ortaya çıkarılan tüccarlar arası ilişkileri anlatan çivi yazılı arşiv belgelerinde sıklıkla geçtiği görülmektedir. Bu tabirin Yeni Asur dönemi sonuna kadar yani M.Ö. VII. yüzyılın sonuna kadar bulunan çivi yazılı arşiv belgelerin de isminin geçtiği görülmüştür. Gregory Chambon’a göre ise bu hacim ölçü birimi 80-184 litre arasında değişmekteydi.⁵⁶ Günümüz de halen Arap ülkeleri başta olmak çoğu Orta Doğu ülkelerinde en popüler yük taşıma hayvanı deveden sonra özellikle taşra köylerinde eşeğin önemini yitirmediği görülmektedir.⁵⁷ Aynı şekilde sadece günümüz Arap ülkeleri değil dünyanın çoğu taşra yerleşimlerinde özellikle kırsal alanlarda en iyi yük taşıma ve binek hayvanı halen eşeklerdir. Bunun yanı sıra Türkiye için dahi durum böyledir. Her ne kadar motorlu araçlar çoğu yerleşim yerine ulaşımı sağlamış olsa da bundan çeyrek asır öncesine kadar eşeklerin gerek ticarete (eşekli çerçiler) gerekse yük taşımada(bağ-bahçe işleri) kırsal ve dağlık bölgelerimizde önemi yadsınmayacak kadar bariz şekilde ortada idi.

1.3.5. GUR-kurrû/kur

Güney Mezopotamya’da 300 SILÀ-qû yani yaklaşık 300 litrelik 1 GUR iken Orta Fırat yerleşkesi Mari’de ise 1 GUR, 120 SILÀ-qû değerinde ölçüye denk gelmekteydi.⁵⁸ Eski Babil, III. Ur ve Kasit Dönemlerinde Mezopotamya GUR ölçüsü çivi yazılı belgelerde “GUR lugal/ kur šarri” olarak belirtilirken yaklaşık olarak da 301 SILÀ iken, Yeni Babil Döneminde ise GUR, 180 SILÀ’lık ölçüye denk gelmekteydi. Ayrıca bu dönemde Kudüs’ten Babil’e Yahudiler Yeni Babil kralı Nabukad-Nezar tarafından M.Ö. 597 ve 586 yıllarında iki kez sürgün edilmişlerdir. Bu Babil sürgünü yıllarında Mezopotamya bölgesinde o dönem için kullanılan çeşitli ölçü ve tartılarda olduğu gibi bu birim “kor” kelimesi şeklinde uyarlanarak İsraililer tarafından

---

⁵⁶Gregory Chambon, “Numeracy and Metrology”, *Oxford Handbook of Cuneiform Cultüres*, Newyork 2011, s.52.

⁵⁷Hildegard Lewy, “Assyro-Babylonian and Israelite Measures of Capacity and Rates of Seeding”, *JAOS*, No:2, s. 69.

⁵⁸ Chambon, a.g.m, s. 53.

benimsenerek daha sonra memleketlerine döndüklerinde bu vb. ölçülerle birlikte kullanmaya başlamışlardır.⁵⁹Yine Sümer şehir devletlerinden LAGAŞ kenti kralı Entemena dönemi ve ardılları döneminden kalma çivi yazılı belgelerde“gur sag-gal” adı ile yaklaşık 144 SILÀ’lık hacim ölçüsü ile yaklaşık 36 SILÀ’lık “ul” adlı hacim ölçüsü zikrolunmaktadır. Bunların yanı sıra “ban ià-hameš sâti” 50, “ban limu-irbi šâti” 40, “ban aš-šimdu” 30, “ban min-sitti sâti” 20 SILÀ’lık hacim ölçüleri GUR ölçüsünün alt katları olarak sıralanmaktadır.⁶⁰Bunlardan da anlaşıldığı üzere ölçüler tam bölünebilen sayılar üzerinde sapmalar olduğunu görmek mümkündür.

Yine Ebla çivi yazılı belgelerin bazılarında adı geçen ve muhtemelen buraya özgü olduğu düşünülen hacim ölçülerinin bazıları ise şunlardır. Yaklaşık 60 litre olan “gubar” isimli hacim ölçüsü, Sümerce “PA” ideogramı ile geçen yaklaşık 30 litre olup yaygın kullanılan ismiyle “parisu” bu ölçü Hititlerce de kullanılmış olup orada hacim ölçüsü farklı lanse edilmektedir. Ayrıca 10-12 litre arasında değiştiği belirtilen “DÜN” ölçüsü ile, 3 litrelik ölçü kabı olan “NÌ.SAGŠU” ve en küçük birim olan yaklaşık yarım litrelik hacim ölçüsü “assammu” ölçü isimleri belgelerde en çok zikrolunanlarıdır.⁶¹

Tüm bunların yanı sıra aşağıda isimleri geçen Yeni Asur Dönemi hacim ölçülerinin yapı malzemelerine bakıldığında ise bunların kil, metal ve ahşaptan imal edildiğini görmekteyiz. Bunlar ayrıca sıvı ve katı ürünler başta olmak üzere hububat, çeşitli yağlar, yiyecek ve içeceklerle ilgili farklı ebatlarda kova veya kavanoz tarzı kaplardı. Bu kaplara birkaç örnek verilecek olur ise: **aşūdu**; Yaklaşık 1 sūtu ölçülük (8-10 litre) yiyecek veya içecek kabıdır. **nazzītu**; Yaklaşık 5 qa ölçüsünde (5 litre) özellikle bira mayalamak için kullanılan bronz, bakır ve ahşaptan imal edilen kaptır. Ayrıca bu kelime çeşitli ebatlarda kavanozlar içinde kullanılmaktadır. **massunu**: Akad metinlerinde “MA” ideogramı ile geçen 3 “qa”lık bira mayalamak için kullanılan kaptır. **diqāru**: Hububat vb. kuru gıdaları ölçmede ve yemek yapmada bakır veya bronzdan yapılan 1-3 sūtu ölçülük olanları ile 1-2 imēru hacminde olanları da mevcuttur. **taphu**: Bakır ve Bronzdan diqāru gibi işlevleri olan kap yaklaşık olarak 1-2-5 ve 7 sūttu ölçülerinden ibarettir. Ayrıca “lummu, maziu ve ruqqu” gibi isimlerinde birer çeşit

---

⁵⁹ Lewy, a.g.m, s. 66-67.

⁶⁰ Segre, a.g.m, s. 76.

⁶¹ Chambon, a.g.m., s. 64.

hacim ölçüleri olmakla birlikte yemek kapları gibi işlevleride olan bu kaplar Ressam Obelisklerinde ve anıt yapıların panellerindeki sahnelerde resmedildiği görülmektedir.⁶²

1.4.Mezopotamya Toplumlarında Uzunluk Ölçüleri

Mezopotamya toplumlarında yukarıda adı geçen ağırlık ve hacim ölçü birimlerinin yanında uzunluk ölçüleri hakkında da farklı bilgiler mevcuttur. Fakat uzunluk ölçü birimleri hakkında yapılan araştırma ve incelemelerin yetersizliğinden dolayı ayrıntılı bilgiye henüz erişilememiştir. Bu konu hakkında özellikle çivi yazılı belgelerden dini ve edebi içerikli metinler ile kanun metinleri ve reform niteliği taşıyan kralların düzenlemelerini ihtiva eden arkeolojik buluntular bir nebze de olsa bilgi edinilmesini kolaylaştırmaktadır. Arkeolojik kazılarda ele geçen çivi yazılı belgeler ekseriyetle dönemin öğrenci egzersizlerini içermektedir. Bu çivi yazılı tabletler üzerinde çoğunlukla basit matematiksel işlemler ile tarım arazilerinin alan hesaplamaları başta olmak üzere çeşitli uzunluk ve diğer ölçü birimleri hakkında bilgiler edinilmektedir. III. Ur kralı Şulgi yapmış olduğu reformlardan ülke genelinde gerçekleştirilen düzenlemelerden söz ederken uzunluk ve diğer ölçü birimlerini tekrardan tesis ederek bozulan sistemi yeniden standartlaştırıldığını beyan etmektedir. Ayrıca daha önce de ayrıntılı olarak değinildiği üzere alış-verişlerde, tüccarların ve belirli esnaf kesiminin çeşitli hile ve desiseler yaptığını dini içerikli ilahi metinlerinde de görmek mümkündür. Şöyle ki “büyük ağırlık yerine küçük ağırlığı koyar, uzun ölçü yerine kısa olanla ölçer.” gibi çeşitli ibareler durumu teyit etmektedir. Aynı şekilde söz konusu duruma ilgili tanrıça Nisabe’ye atfedilen ölçü çubuk ve ipleri ile tarım arazilerinin eşit parçalara bölünerek taksimatı gerçekleştirilirken ayrıca hasat işlemleri sonunda elde edilen ürünlerin adilane bir şekilde hisse sahiplerine dağıtımını sağlanmaktadır.

Uzunluk ölçüleri girişte de değinildiği üzere bütün eskiçağ toplumlarında vücut uzuvları temel alınarak oluşturulmuştur. Bu vücut uzuvlarından bariz şekilde görüleni ise özellikle parmak veya kol uzunlukları ile adım ve ayak uzunlukları baz alınarak meydana getirilmiştir. Söz konusu ölçülerle ilgili Herodot tarihine de bakıldığında Antik Yunan toplumunda ayak, dirsek, parmak gibi çeşitli isimlendirmelerle bu ilkel uzunluk

---

⁶²Salvatore Gaspa, “Vessels In Neo-Assyrian Documents Capacity Measures And Listing Conventions”, *State Archives of Assyria Bulletin*, Vol. XVI, 2007, s. 147 vd.

ölçülerinin kullanıldığı görülmektedir.⁶³Bu ve benzeri ayak, adım, dirsek ve kulaç gibi uzunluk ölçüleri Eski Mısır toplumu başta olmak üzere tüm Yakınoğu toplumları da dahil daha sonraki dönemlerde kurulan Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı gibi dönemin büyük devletleri ve İngiliz krallığı başta Avrupa'nın çeşitli devletleri tarafından da benzer veya yakın değer ölçülerinde günümüze kadar kullanıla gelmiştir.

Eskiçağ Mezopotamya toplumlarında kullanılan en yaygın uzunluk ölçülerine bakıldığında ise “*DANNA-beru*, *KUBİT-küş/ammatu*, *nindānu-ninda* ve *ubānu/šu-si* ile hem uzunluk ölçüsü hem de alan ölçüsü olan *İKU*” gibi ölçüleri sıralamak mümkündür. Söz konusu bu ölçülerden *İKU*, *KUBİT* ve *DANNA-beru* çivi yazılı belgelerde sıklıkla karşılaşılmaktadır. Bunlar içerisinde gerek Mezopotamya gerekse Anadolu toplumlarınca da kullanılan *İKU* yaklaşık olarak 15 metrelik uzunluk olarak ifade edilirken, alan ölçüsü olarak ise yaklaşık 3600m²'lik bir arazi parçasını ifade etmektedir. Diğer bir uzunluk ölçü birimi olan, *nindānu-nindaise* yaklaşık olarak 6 metreye tekabül ederken, Yeni Babil Döneminde bu birim 7 metrelik uzunluk ölçü birimini temsil etmektedir. Ayrıca *ubānu/šu-si* uzunluk ölçüsü ise en küçük birim olarak dikkat çekerken, bu uzunluk ölçüsü bir parmak genişliğinde ki uzunluğa denk yani yaklaşık 2 santimetrelik uzunluk ölçü birimidir. Bunların yanı sıra *qanû-gi* adı verilen ve yaklaşık 3 metreye tekabül eden uzunluk ölçü birimi de çivi yazılı belgelerde rastlanılan temel ölçü birimleri arasında sayılmaktadır.⁶⁴ İsmi geçen bu uzunluk ölçülerinin değerlerinde günümüzde de olduğu gibi zaman zaman farklılıklar görülmektedir. Şöyle ki eskiçağın bütün Yakınoğu toplumları tarafından yaygın olarak kullanılan *KUBİT* yaklaşık olarak 50 santimetre tekabül ederken bu değer azda olsa altında veya üstünde olan uzunluk dereceleri görülmektedir. Günümüzde Louvre Müzesinde sergilenen Sümer şehir devletlerinden Lagaş Kralı Gudea'ya ait heykel üzerindeki yer alan çivi yazılı ifadelere göre Sümerler döneminde *KUBİT* uzunluk ölçüsünün yaklaşık 30*šu-si*'lik uzunluğa denk olduğu saptanmıştır.⁶⁵ Powell göre bu uzunluk yaklaşık 495 milimetre (49.5cm) olup “Gudea *KUBİT*'i” olarak isimlendirilmektedir.⁶⁶ Bu temel ölçü

---

⁶³ Herotodos, *Herodot Tarihi*, (Tükçesi: Müntekim Ökmen), İstanbul 1991, s. 502.

⁶⁴Martha T. Roth, *Law Collections from Mesopotamia and Asia Minor*, Atlanta 1995, s. XVI.

⁶⁵ Berriman, a.g.m. , s. 200.

⁶⁶ Powell, a.g.e., s. 191.

biriminin, dönemine göre yazılı belgelerde“küş/ammatu” gibi farklı yazılımları ile karşılaşılmaktadır.

Eskiçağ Mezopotamya toplumlarından Babiller Döneminde daha fazla ticaret ve savaşlar için bir yerden bir yere kat edilen yolu ifade etmek için kullanılan **DANNA-beru** yaklaşık 10.8 kilometrelik bir mesafeye denk gelmektedir. Bu uzunluk birimi aynı zaman da iki saatlik gibi birim zamanda kat edilen yol mesafesi şeklinde de belirtilmektedir.⁶⁷ Antik yunan dünyasında, Mısır toplumundan alınma “skenes” olarak adlandırılan bu uzunluk birimi muhtemelen Pers Dönemi, İran memleketinde “parasang” (fersah) iki katına denk ölçüdür.⁶⁸Söz konusu uzunluk ölçüsüne benzer şekilde tarihte çeşitli toplumlarca uzunluk belirlemede bir takım tabirleri görmekteyiz. Şöyle ki günlük yürüme mesafesi “merhale” yaklaşık 50 kilometrelik yol, ayrıca göz görümü yani bir insan gözünün alabileceği mesafe, ok atım mesafesi gibi bazı ifadeler de gerek eskiçağlarda gerekse günümüzde farklı şekillerde kullanılmaktadır.

1.5.Terazinin Ortaya Çıkışı ve Kullanımı

Neolitik dönemden itibaren başlayan ilk yerleşim evresinde zirai aktiviteler beraberinde çeşitli sanatsal dalları da geliştirmiştir. Bununla birlikte ihtiyaca binaen üretilen tarımsal ürünler ve sanatsal emtialar zaman içerisinde ihtiyaç fazlası haline gelmiştir. Özellikle ihtiyaç fazlası olarak bilinen artı ürün akabinde alış-verişi yani ticareti doğurmuştur. Toplumlar arası ilişkilerin gelişmesinin en temel özelliklerinden sayılan ticaret önceleri ürün karşılığı ürün daha sonraları ise ürün karşılığı ürün yerine değerli madenler, süs eşyaları gibi değer atfedilen emtialara bırakmıştır. Diğer taraftan ticaret, zaman ilerledikçe geniş alana yayılarak toplumları birbirlerine yakınlaştırmış ve sonucunda çeşitli güç dengeleri oluşmaya başlamıştır. Ayrıca üretim ve ticaret olgusu ile birlikte insanoğlu birçok alanda kendi hayat standardını geliştirerek yaşamına devam etmiştir.

Bölgelerarası gücü bir elde toplamak isteyen topluluklar bir çatı altında toplanmaya başlanmış bunun akabinde önce bölgesel güçler, bu bölgesel güçlerinde

---

⁶⁷Joan Quates, *Babil*, (Çev. Fatma Çizmeli), Ankara 2004, s.196.

⁶⁸ Herotodotos, a.g.e. s. 502.

birleşiminden oluşan güçlü siyasi teşekküllerle merkezi devletler yani imparatorluklar oluşmuştur. Mezopotamya’da oluşan Sümer Şehir Devletleri (Ur, Kiş, Uruk, ...) yine Mısır’da ortaya çıkan Nom adı verilen şehir devletleri bu bölgesel güçlere en iyi örnek teşkil etmektedir. Mezopotamya’da bu şehir devletlerini bir çatı altında toplayan ve tarihin ilk merkezi imparatorluğunu takriben M.Ö. 2350’de kuran kral ise, Akadlı Büyük Sragon’dur. Yine Mısır coğrafyasında da yaklaşık M.Ö. 3000 yıllarında aşağı ve yukarı Mısır krallığını bir çatı altında birleştirme çabalarını merkezleşmenin başladığının delili olarak görmek mümkündür.

Terazinin ortaya nasıl çıktığı sorusuna bakacak olursak; varsayımlar üzerine belirli uzunluktaki bir ahşap sırtık ve onun iki ucuna eşit olacak şekilde asılan veya bağlanan her biri yaklaşık 25 ile 30 kg arası değişen bir insanın maksimum taşıyabileceği sepet veyahut bohça (çıkın) ortalananarak omuzda taşınması şeklinde dizayn edildiği, bununda terazinin atası olduğu kabul edilmektedir. Bunun yanı sıra taşınan yükün ise ilerleyen zamanlarda doğal ağırlık birimlerinden birine dönüşmüştür.⁶⁹ İlk teraziler belirli bir zaman geçtikten sonra meydana gelmiş olsa da hem terazi hem de ilk ağırlık birimi olarak kabul gören daha sonraki yazılı belgelerde de gördüğümüz bir insanın taşıyabileceği ağırlık olarak beyan edilen “GU-biltu/talent” adı verilen değer in doğal bir oluşum sürecini izlediği böylece daha iyi anlaşılmaktadır. Buradan hareketle terazi kelimesini etimolojik olarak incelediğimizde Sümerce “GIŞ RINNU, GIŞ.ERÍN (NUNUZ) veya GIŞ.ERÍN ZIBANA” ideogramları ile yazılırken, terazi ya da kantar anlamlarına gelmektedir.⁷⁰ Bu kelimelerden de anlaşılacağı üzere Sümerce GIŞ tabiri ağaç bitkisi ya da ağaç bitkisinden elde edilen nesnelere dir. Yani bu kelimeler terazilerin o dönemlerde ahşaptan yapıldığını göstermektedir. Bunun gibi ahşap yapıların çoğunluğu nasıl günümüze ulaşamamış ise ağaçtan mamul terazi ve terazi ekipmanları ilgili kalıntılar da günümüze kadar ulaşamamıştır.

Terazi fikri ve terazinin oluşum süreci yukarıda belirtildiği şekilde gelişim gösterirken, ele geçen terazi ve terazi araç gereçlerinin her ne kadar Petrie tarafından ilk olarak Mısır coğrafyasında kullanıldığı yönünde beyanları olsa da genel kanı

---

⁶⁹ General Sir Charles Warren, *The Early Weights and Measures of Mankind*, London 1913, s. 2.

⁷⁰ Ünal, *a.g.e.*, s. 132-133.

Mezopotamya ve Mısır coğrafyasında eşzamanlı ortaya çıktığı yönündedir. Ayrıca metrolojik araç gereçlerin vazgeçilmezlerinden olan terazi ve ekipmanları hakkında ele geçen bulgulara bakıldığında ise en eski veriler bizi İlk Tunç Çağ'a kadar götürmektedir. Bununla birlikte antik Mısır terazileri papirüs resimlerinden de görüldüğü kadarıyla genellikle sabit bir zemin üzerine kondurulmuş dikine bir kaide ve onu ortalar şekilde iki tarafı eşit uzunlukta olan bir sırtığın her iki ucuna asılı kefelerinden oluşur. Veyahut sırtık direk kaide üzerine sabitlenmekte ya da bir kanca ile kaideye tutturulmaktaydı. Aynı şekilde Mezopotamya terazi gravürlerinin ilk örnekleri Akadlar Dönemine kadar uzanan mühür baskılarında olduğu gibi çoğunlukla tanrılar elinde tutarken tasvir edilmişlerdir. Ayrıca daha sonraki dönemlerden yani Yeni Asur Döneminden kalma Ressay Obeliski adı verilen bazalt taş üzerindeki terazi gravüründe de görüldüğü gibi terazi yine sabit zemin üzerinde yerleştirilen kaide ve eşit kollu sırtığın ucuna asılı kefelerinden oluşmaktaydı.

Eskiçağdan kalma terazi kalıntılarına bakıldığında ise en eski yani ilkel olanlar oldukça hacimli ve hantal veya bir hayli kaba-saba şekilli olarak dizayn edildikleri anlaşılmaktadır. Bueşit kollu terazilerin torba,sepet, kutu veya tavaya yakın biçimli kefeleri mevcuttur. Buradan da anlaşıldığı kadarıyla bu ilkel terazilerle oldukça hacimli cisimlerin tartılmasında kullanılmış olabileceği sonucunu çıkarmak mümkündür. Doğal olarak ilerleyen zamanda ticaretinde eski dünya coğrafyasına yayılması sonucu terazilerin daha hassas, daha az miktardaki ürünler ve değerli madenleri dahi tartacak şekilde şekillendirildiği bilinmektedir. Ele geçirilen en eski terazi kalıntılarına bakıldığında bunların çoğunluğunun ahşaptan yapıldığına dair çok az buluntuya rastlanmıştır. Bununla birlikte ele geçen bulgular arasında olan Mısır mezar duvar resimlerinden ve papirüslere çizilen rölyeflerden de anlaşılacağı üzere terazilerin ilk örneklerinin M.Ö. IV. bin yılın ortasına kadar götürülmektedir. Buradan hareketle terazilerin en iyi delilini ise Petrie'nin tanımına göre M.Ö. 3300 yıllarına dayandırılan en eski terazi kolunun taştan yapılmış olup bu terazi kolunun da 8,5 cm uzunluğunda ve kefelerin bağlanılıp asılmasını sağlayan üç deliği mevcuttur. Ayrıca yine çeşitli dönemlerden kalma ahşap, kemik, taş ve bronzdan yapılmış birçok terazi kalıntısı

bulunmuştur. Yine Mısır El-Amarna da yaklaşık M.Ö. 1350 yıllarına tarihlendirilen otuz santimetre uzunlukta ahşap kollu ve bronz kefeli bir terazi kalıntısı bulunmuştur.⁷¹

Alış-verişte hak olgusunun temin edilmesi taraflardan herhangi birinin olası mağduriyetin oluşmasını engellemek içindir. Ancak değer ölçüsü olarak kullanılan terazilerle yapılan ölçümler sırasında zaman içerisinde belirli hilelerin yapılmaya başlaması üzerine özellikle kanun metinlerinde ölçü ve tartı uygulamalarında yapılan hilelerin önüne geçmek amacıyla, bu tür davranışlar suç sayılmış ve söz konusu suç karşılık çeşitli cezai müeyyidelere yer verilmiştir. Nitekim büyü metinleri ve kanun metinlerinde bariz şekilde de anlatıldığı kadarıyla görülen terazilerde ve terazi ağırlıklarında hile ve sahtekârlık kötü bir suç olarak belirtilmektedir. Terazilerde yapılan ve en çok görülen hile ise terazi kollarını daha kısa tutmak kaydı ile gerçekleştirilenidir.⁷² Terazi ve terazi ağırlıklarında görülen sahtekârlık ve hileye karşı Hammurabi kanun metinlerinin birkaç maddesinde şöylesi bir çıkarım yapılmaktadır. Terazi ile tartarken sahtekârlık yapan tüccar (kişi), ağırlığı değiştiren veya azaltan elindeki de kaybeder denilmektedir. Yine terazi ile tartarken dürüst olan kişi karşılığında bol ürün ile ödüllendirilirken katı (kuru) ürün ölçülerini tutarken ödünç sırasında küçük ölçek ile verip alırken büyük ölçek ile alıyorsa tanrıların ve insanların laneti bu kişi veya tüccarın üzerine olacak ve bunun vebalini ödeyecektir.⁷³

Yine ilk dönem terazilerde yüzde üç ila yüzde beş oranında hata payı olduğu belgelerde belirtilmekteydi. Mısır'da XVIII. Hanedanlık Dönemi'nden kalma bir belgede de teraziler yüzde dört oranında sapma olduğu aktarılırken bunun gibi M.Ö. 600'lerden kalma Greko-Mısır kuyumcu terazisinde yüzde altı oranında hata payı olduğu gözlenmiştir.⁷⁴ Bu oranlar günümüzdeki kadar hassas ve elektronik terazilerin olmadığı Eskiçağ koşullarında çok büyük bir yanılsama olarak görülmesi gerektir. Çünkü antik dönem terazileri daha kaba-saba üretilmiş olduklarından bu tür bir hassaslığı aramak mümkün değildir.

---

⁷¹ Hendin, *a.g.e.*, s.53-54.

⁷² *A.g.e.*, s.58.

⁷³ Maria Giovanna Biga, "Some Thoughts on Fairs, Temples and Weights", *Weights In Context Bronze Age Weighing Systems Of Eastern Mediterranean Chronology, Typology, Material And Archaeological Contexts*, Edited By: Maria Emanuela Alberti, Enrico Ascalone, Luca Peyronel, Roma 2006, s. 344.

⁷⁴ Hendin, *a.g.e.*, s.50.

1.5.1. Terazi ve Terazi Ağırlıklarının İşlevlerinin Yanı sıra Tapınaklarla Olan Münasebeti

Terazilerin tarihçesine değindikten sonra bunların asıl işlevi ve sembolik işlevleri ile saray, tapınak merkezleri başta olmak üzere kült alanları ile olan ilişkilerine değinmemek ele geçen bulgulara göre imkânsız görülmekteydi. Burada asıl önemlisi terazilerin tarihçesinde de değindiğimiz gibi temel işlevi bir kefesine yerleştirilen ticari ürün ile diğer kefesine yerleştirilen ağırlıkların belirli ürünlere piyasa değeri biçilmesi idi. Asıl amaç o ticareti yapılan ürünlere belirli oranlamalar getirilerek gündelik hayatın parçası olan ticaret aktivitelerini kolaylaştırma düşüncesidir. Taştan imal edilen terazi ağırlıklarının çeşitli işlemlerden geçerek elde edildiği düşünülmektedir. Şöyle ki zımparalamayla aşındırılarak veya taştan daha sert madeni alaşımlı bir cisim ile ağırlık yapılacak taşta vurularak belirli oranda koparılması ya da sert olan o cisim ile ağırlık yapılacak taşın birbirine sürtülerek kazınması sonucu elde edilmekteydi. Değer atfedilen ürünler ile temel ağırlık birimleri oluşturulduktan sonra ilk olarak ortaya çıktığı zamandan günümüze kadar belirli oranda ağırlık birimini temsil eden bu taş nesnelere günümüzde dahi halen taşra yerleşimlerinde terazilerde ağırlık olarak kullanılmaktadır. Terazi ağırlıklarına bakıldığında çoğunluğunun hematit, mermer gibi taşların yanı sıra Bronz Çağ başta olmak üzere daha sonraki dönemlerde çeşitli metal (bronz, kurşun, bakır...) veya yarı değerli taşlardan (lapis-lazuli, kuartz, taş kristali...) imal edildiği bilinmektedir.

Sembolik olarak da terazilerin çeşitli şekillerde kullanıldığı görülmektedir. Bunlar kimi zaman ağırlık birimlerinin üzerinde kimi zaman sikkeler üzerinde antik zamanlarda Mısır mezar resimleri ile çeşitli papirüs gravürlerinde karşımıza çıkarken doğruluk ve adalet tanrıçası Ma'at ile ilişkilendirilmesinin yanı sıra terazi ve ölçü tanrısı Toth ile de ilişkilendirildiği görülmektedir.⁷⁵ Aynı şekilde Eski Yakınoğu da güneş tanrısı Şamaş ile tanrıça Nanşe adalet ve ölçülerle ilişkilendirilirken terazinin de bunlarla sembolize edildiği bilinmektedir. Özellikle tanrı Şamaş birçok mühür

---

⁷⁵ Oğuz Tekin, "Tarih Boyunca Terazi Ağırlıklarına Genel Bir Bakış", *Kantarın Topuzu; Teraziler, Ağırlıklar, Ölçü Aletleri*, İstanbul 2016, s. 33.

baskılarında ve Babil kralı Hammurabi kanun kaidelerinin yer aldığı stelde de aynı şekilde kendine yer bulmuştur.

Hammurabi kanunlarının yazılı olduğu stelde adalet ve eşitliğin sembolü tanrı Šamaš sağ elinde ölçü çubuğu olduğu kuvvetle muhtemel olan bir değnek(asa) ile sol elinde ise yüzük olduğu tahmin edilen bir halka ile tasvir edilmektedir. Burada tanrı Šamaš'ın elinde tutmuş olduğu asa veya ölçü çubuğu ilahi adaletin sembolü ve aynı zamanda doğru ölçülerin uygulanmasının önemini göstermekle birlikte tanrıların doğruluğu ve adaleti tesis eden yegâne güç olduğunun kanıtıdır. Tanrı Šamaš'ın elindeki bu ölçü çubuğu yada asası Akadça“mešarum” (GĪDRĪ)“ešaru veya iašaru” kökünden türemiş olup doğrultmak, doğru, düz ve adil anlamlarına gelmektedir.⁷⁶ Aynı zamanda buradan ölçülü ve tartılı olan gücün tanrı tarafından krallara lütfedildiği ve krallarında bu gücü doğrudan tanrıdan alarak insanlık adına doğruluğu ve adaleti tesis etmekle görevlendirildikleri izlenimi vermesi bakımından önemlidir.⁷⁷ Bunun yanı sıra tapınaklarda “tanrı Šamaš'ın ağırlığı” (NA₄ dŠamaš) ifadesi yazılı belgelerde zikrolunmaktaydı. Bu ifadeye baktığımız zaman tapınaklarda tanrı Šamaš adına yapılan sunu ve adakların tartılması işlerinde özel olarak bu ağırlık biriminin kullanıldığı anlaşılmaktadır.⁷⁸ Yine antik dönemlerde Greko-Roma başta olmak üzere yukarıda da değinildiği gibi Mısır ve Mezopotamya gibi uygarlıklarda dahi adaletin temsili çeşitli tanrı ya da tanrıçalarla ilişkilendirilerek tanrılar kozmosunda kendilerine yer edinmişlerdir. Şöyle ki antik Mısır'da tanrıça Maat (Ma'at), Sümer'de tanrı Utu veya Enki, Eski Yunan Mitolojisinde tanrıça Themis ya da Dike, Roma'da ise tanrıça Justita veya Aequitas adalet ile ilişkilendirilirken aynı zamanda ellerinde terazi ile de betimlenmekteydiler. Adalette terazi imgesinin ilk örneği olarak ise Akadlar döneminden kalma mühür baskısında görüldüğü üzere tanrı Šamaš figürüdür.⁷⁹

Bunlara ilaveten günümüzde de adalet ile ilişkilendirilen gözleri bağlı kadın figürünün ilk kez Orta Çağ'dan itibaren resmedilmeye başlandığı bilinmektedir. Ayrıca

---

⁷⁶Mebrure Tosun, “Sümer-Babil-Asurlularda Hukuk Kanun ve Adalet Kavramları ve Bunlarla İlgili Terimler” *Bellekten*, XXXVII/148, 1973, s.580.

⁷⁷Enrico Ascalone and Luca Peyronel, “Two Weights From Temple N at Tell Mardikh-Ebla, Syria: a Link Between Metrology and Cultic Activities in the Second Millennium Bc?”, *JCS (Journal of Cuneiform Studies)* 53, 2001, s.7.

⁷⁸ Anson Rainey, “Royal Weights and Measures”, *ASOR*, No: 179, s. 34.

⁷⁹Özgür Küçüktaşdemir, “Mitolojide Adalet İmgeleri”, *ViraVerita E-Dergi*, S. 5, Mart 2017, s. 96 vd.

her ne olursa olsun adalet ve eşitliğin sembolü olarak kullanılan gerek gözleri kapalı gerekse gözleri açık ve bir elinde kılıç diğer elinde boş ve her iki kefeninde dengede olduğu terazi betimleri eşitliği ve iki yönü de keskin kılıç betiminde ise adaletin tecelli gücüne vurgu yapılmaktadır. Bununla birlikte gözlerinin bağlı ya da kapalı olması onun adalet dağıtırken tarafsız olması gerektiğine delalet olsa da bu durum günümüzde halen tartışma konusudur.

Ebla özelinde olduğu gibi terazi ve terazi ağırlıkları başta kült merkezleri olmak üzere çoğu tapınım alanlarında gerek ticari gerekse dini özellikleri hakkındaki bilgiler ele geçen belgelerde mevcuttur. Şöyle ki M.Ö. 2400'lerden kalma kral arşiv belgelerinde Ebla panteonunda dini amaçlı düzenlenen festival ve şenlikler bölge insanının ihtiyaçlarını karşılaması için gerçekleştirilen ticari aktivitelere en iyi fırsat ve ortamı sunmaktadır. Burada Sümerce KILAM ideogramı ile belirtilen alış-veriş şenliği veya bayramı anlamlarına gelen bu tabirdende anlaşıldığı üzere Ebla panteonu ile ilgili dini merasimlerin aynı zamanda bölgenin diğer yerleşimlerinden gelen insanların ve hatta bazı komşu krallıkların temsilcilerinin dahi iştirak ettikleri bilinmektedir. Buraya gelen insanların hem dini ritüellere iştirak ettikleri hemde buradan kendi bölgelerinde olmayan ürünleri temin etmek için ya belirli ücret karşılığı ya da takas usullü gerçekleştirilen ticari aktivitelere katıldıkları ele geçen yazılı belgelerde bahis olunmaktadır. Burada bu şenliklerde Ebla memleketinde olmayıp dışarıdan getirildiği bilinen kereste ve reçine gibi ağaçlardan elde edilen ürün ve yan ürünlerinin ticareti yapılan en popüler ürünler arasında olduğu görülmektedir.⁸⁰

1.6.Çivi Yazılı Hukuk Metinlerinde Ölçüler

İlkçağ toplumlarında zamanla tarım ve ticaretin gelişmesi ve giderek yaygınlaşması sonucu belirli birim ölçülerine ihtiyaç duyulmuştur. Bu tür olumlu gelişmeler sonucunda tarihin ilk yasa koyucu kralları da sosyo-ekonomik usulsüzlüklerin ve kargaşanın önüne geçmek için ölçü değerlerini standartlaştırarak kayıt altına almışlardır. Böylece ölçü ve tartılar da krallar tarafından yazdırılan kanun maddeleri arasındaki yerini almıştır. Burada krallar tanrı-kral yani ulûhiyet statüsünde olup yaptığı kanun maddelerini de kutsallık atfetmekten geri kalmamışlardır. Şöyle ki

---

⁸⁰ Biga, a.g.m., s. 41-42.

tanrının yeryüzündeki temsilcisi statüsünde olduklarını iddia ederek bu emir ve yasaları oluşturmuşlardır. Bunun gibi bu ilk kanun metinleri ve yasalarda yer alan ölçüler hem devlet garantörlüğüne bağlanmış hemde yazılı belgelerde belirli değerler standardı oluşturularak gündelik yaşam koşulları ve başta ticaret olmak üzere hayati bazı aktiviteler kolaylaştırılmak istenmiştir.

Sümer şehir devletleri kralları tarafından toplumun örf ve adetleri göz önüne alınarak bu örf ve adetler çivi yazısı ile kil tabletlere kazınmış ve böylece tarihin ilk hukuk metinleri yazılı hale getirilerek kanunlaştırılmıştır. Bu yazılı metinlerin ilki Lagaş kralı Urukagina tarafından M.Ö. 2350 yıllarında oluşturulmuş olan ve daha çok reform talimatnamesi olarak bilinen kanun metinleridir.⁸¹ Yine Urukagina bu reformu ile Sümer toplumunda mevcudiyetini koruyan eski adet ve gelenekleri yazılı hale getirmiştir. Öyle ki, tanrı Ningirsu'nun Urukagina'ya krallık bahşetmesinden sonra hoşnutsuz olan halkı hoşnut kılmak, memlekette adaleti tesis etmek, böylece güçsüzü güçlünün zulmünden korumak için birçok alanda ıslahatlar yaparak topluma hürriyet kazandırdığını ifade etmektedir.⁸² Ayrıca yaptığı reformlardan şu ibare, memleketin en doğusundan en batısına kadar çeşitli usulsüzlükler ve sahtekarlıkları bertaraf ettim bunlar içerisinde “baş gala” tarla ölçümlerinden sorumlu kişi olmak üzere çeşitli devlet görevlilerinin almış olduğu haksız vergileri ortadan kaldırdığını yada iyice azalttığını beyan etmektedir. Bununla birlikte SILÀ, BAN ve ul gibi hacim ölçülerinin değerlerini düzenlediği ölü gömme işi ile meşgul olan kişilerin aldığı arpa paranın ücretlendirmesinde de yaptığı düzenleme ile fiyatlarda yarı yarıya iyileştirme yaptığını vurgulamaktadır.⁸³

Urukagina reform talimatnamesinden sonraki ilk hukuk metni ise III. Ur Hanedanlığı kurucusu ve ilk kralı olan Ur-Nammu tarafından M.Ö. 2130 yıllarında oluşturulmuştur. Yaklaşık 59 adet maddeden ibaret olduğu belirtilen kanun metninin girişinde tarihi olaylar ve dini bahislerden sonra idari yolsuzluklar ve onları ortadan kaldıran reformlar ile çeşitli ölçü ve tartılarda yapılan düzenlemelerden sonra diğer

---

⁸¹ Emin Bilgiç, ” Eski Mezopotamya Kavimlerinde Kanun Anlayışı Ve Ananesi” *A.Ü.D.T.C.F. Dergisi*, XXI/3-4, s 107.

⁸² Mebrure Tosun-Kadriye Yalvaç, *Sümer, Babil, Asur Kanunları ve Ammi-Şaduqa Fermanı*, Ankara 2002, s. 11.

⁸³ Kramer, *Sümerler*, s. 413-415.

ilkelerden fakirin zengin karşısındaki durumu gibi, sosyal birtakım düzenlemelerden bahis olunmaktadır.⁸⁴Burada dikkatimizi çeken ölçüler ve tartılarla ilgili kısmıdır. En önemlisi ilk kez kanun metinlerinde ölçü ve tartıların mevzu bahis olmasıdır. Buda bize ölçü ve tartı değerinin sosyal bir sorumluluk haline geldiğine ve belli başlı konular arasında olduğunu göstermektedir. Ayrıca bu konu eşitlik ve adalet tabirleri ile de bir nevi pekiştirilmiş durumdadır. Şöyle ki gerek tüccarlar ve gerekse idari sorumluların ölçüler konusunda hassas olmalarının gerekliliği vurgulanmış, aksi takdirde suç sabit kılınır ise cezai müeyyidenin olacağı ifade edilmiştir.

Ur-Nammu kanunlarının 142. ve 149. maddeleri arasındaki bölümü ölçü ve tartı sistemlerinin ayarlanarak standartlaştırılması ile ilgilidir. Söz konusu kanun maddelerinin tercümesi ise şu şekildedir: 142) *yedileri tespit etti(ayarladı)* 143) *Isila bronzu* 144) *tesbit etti(ayarladı)* 145) *1 mana'yı* 146) *tespit etti(ayarladı)* 147) *1 şekel gümüş ve taşı* 148) *1 mana'ya göre* 149) *tesbit etti(ayarladı)*⁸⁵. Kral Ur-Nammu'nun ağırlık ve ölçüleri bir standart şekilde ayarlamasına rağmen tüccarların zaman zaman çeşitli hile ve desiselere başvurduğu görülmektedir. Bir tüketici kadının şu sözleri bunu teyit eder niteliktedir. “*Tüccar, fiyatları nasıl indirir! Yağı, arpayı nasıl azaltır.*”⁸⁶ Buradan hareketle bu tüccar müşteri çekmek için fiyatlarda indirim yapmasına rağmen ağırlık birimleri üzerinde çeşitli hilelere başvurarak, istediği fiyatı yine müşteriden çıkarmayı başardığı anlaşılmaktadır.

Yine Ur-Nammu'nun kanununda vurgulanan ölçü ve tartı sistemlerinin dizayn edilmesini şu şekilde izah etmek gerekmektedir. Nitekim Nippur'daki Eski Babil versiyonlu kanun metinlerinde Ur-Nammu diyor ki: “Ben her bir bakır “bariga” kabını 60 sila olarak standartlaştırdım. Diğerinde ise ben her bir bakır “ban” ölçüyü 10 sila olarak standartlaştırdım. Yine bir diğerinde; ben “krallık ban” ölçüsünü şimdiki değeri ile 5 sila olarak standartlaştırdım. Daha sonra ben 1 sila ölçüsünü ve 1 mana'yı standartlaştırdım. Ben ağırlık taşlarını 1 şekel ve 1 mana olarak standartlaştırdım”. Ur-Nammu bu ölçü birimlerini standartlaştırıp Ur şehri panteonundaki Ay Tanrısı Nanna

---

⁸⁴Tosun-Yalvaç, *a.g.e.*, s.12. ; Mebrure Tosun, “Sümer-Babil-Asurlularda Hukuk Kanun ve Adalet Kavramları ve Bunlarla İlgili Terimler” *Bulleten*, XXXVII/148, 1973, s.566.

⁸⁵Tosun-Yalvaç, *a.g.e.*, s.39.

⁸⁶Samuel Noah Kramer, *Tarih Sümer'de Başlar*, (Çev.: Hamide Koyukan), İstanbul 2002, s. 318.

tapınağına koydurtmuştur.⁸⁷Ur-Nammu'nun ölçülerle ilgili yaptığı bu reformların M.Ö. 2250 yıllarında yaşamış olan Akad Kralı Naram-Sin'i örnek alarak oluşturduğu yönünde görüşlerde mevcuttur.⁸⁸Yine Ur-Nammu'nun oğlu Şulgi'de saray ve tapınaklarda bozulmuş olan muhasebe işleri ile hesaplama ve takvimi yeniden bir düzene koyup, tüm ülkenin ağırlık ve uzunluk ölçülerini de belirli orana gelecek şekilde standartlaştırarak ayarlamalar yaptığını belirtmektedir.⁸⁹ Yapılan bu düzenlemeler sistemin sürekli olarak bozulup, aksadığını göstermekle birlikte konunun ehemmiyetine vurgu yapmaktadır.

Tüm bu gelişmeler şu iki soruyu beraberinde akıllara getirmektedir. İlk olarak standart değer kazandırılan ölçülerin birer numunesi tapınaklara konularak, pazarlarda tacirler tarafından kullanılan tüm tartıların ayarları bunlara göre mi yapılıyordu meselesi ki, herhangi bir olumsuzluk görüldüğünde çözümü tapınak tarafından mı yapılıyordu sorusu? Bunun yanıtı son derece açıktır. İdarenin ve ekonominin yönetim merkezi konumunda olan tapınakların bu tür işlemlere de sahip olması son derece doğal karşılanmalıdır. İkinci soru ise oluşturulan bu standart değerler çivi yazısı yazılıp belgelenerek kalıcı olması için taş, kil veyahut çeşitli madeni levhalara kazınarak tapınaklarda görülebilecek en iyi yerlere yerleştirilip buraya gelen herkesin bunun bir kanun emri olduğunu görerek riayet etmesi mi istenmektedir? Kanaatimizce her iki durumda da amaç aynı olmalıdır. Şöyle ki daha sonraları meşhur Babil kralı Hammurabi tarafından Pazar fiyatlarının bile devlet merkezinden tespit edilerek şehir valiliklerine gönderildiği ve bu fiyatlarla ilgili dikili taşların bulunduğu dikkate alındığından bu tür bir uygulamanın varlığı kolaylıkla izah edilebilir. Ayrıca çok daha sonraları kurulan özellikle Roma ve Bizans Devleti ile Osmanlı Devleti dönemlerinde vatandaşların görebileceği en iyi konumlar arasında bulunan pazar yerlerinin girişi ya da pazar alanının ortasına, kilise veya cami gibi ibadethane girişlerine uyulma zorunluluğu bulunan bu vb. yenilikler yazılı hale getirilip, halkın bu yasa ve emirlere riayet etmelerinin gerekliliği istenmiştir. Burada üzerinde durulması gereken bir başka mesele

---

⁸⁷Maria Giovanna Biga, *a.g.m.*, s. 343.

⁸⁸ Gregory Chambon, "Weights in the Documentation from Mari: the Issue of the Norm", *Weights In Context Bronze Age Weighing Systems of Eastern Mediterranean Chronology, Typology, Material and Archaeological Contexts*, Edited By: Maria Emanuela Alberti, Enrico Ascalone, Luca Peyronel, Roma 2006, s. 199.

⁸⁹ Kramer, *Tarih Sümer'de Başlar*, s. 340.

ise ağırlıkların tapınaklarla olan ilgisidir. Bu yüzden bunun ayrı bir başlık halinde incelenerek, ölçülerin kült merkezleriyle olan ilgisi ve Mezopotamya dini ve edebi metinleri içerisindeki yerini belirlemek gerekmektedir.

Eskiçağın en kapsamlı ve en iyi bilinen çivi yazılı kanun metinleri Eski Babil kralı Hammurabi tarafından oluşturulan kanun metinleridir. Eski Babil kralı Hammurabi'nin daha önceki kanun metinlerinden esinlenerek başlıca ticari ve sosyal konular hakkında verdiği kararlar, Babil'in koruyucu tanrısı Marduk adına yapılan Esagila Tapınağı'na dikilen bir taş üzerine Akadça olarak yazılmıştır. Hammurabi, kendisine bu kanunları yazdırtanın Güneş Tanrısı Şamaş olduğunu bildirmektedir. Dolayısıyla bu kanun metinleri aynı zamanda tanrı sözü sayılmaktadır. Fransız arkeolog Jean Vincent Scheil'in 1901-1904 yılları arasında Susa, Elam'da (bugünkü Huzistan, İran) iki parça halinde bulunduğu ve Fransa'ya taşıdığı Hammurabi Kanunları'nın yazılı olduğu stel, Louvre Müzesi'nde sergilenmektedir. Daha önceki kanun metinleri kil tabletlere yazılırken bu yaklaşık iki metrelik silindirik diyorit bir taşın üstüne çivi yazısı ile yazılan bu kanunlar, toplam 282 maddedir. Kanunun 94. maddesi arpa ve gümüş karşılığı faiz veren bir tüccarın, bunlardan herhangi birisini eksik tartması durumunda, alacağını tahsil ederken de aynı şekilde eksik tartarak alması ile ilgilidir. Bu kanun maddesinin transkript edilmiş tercümesi ise şöyledir:

Madde 94)Eğer bir tüccar arpa ve gümüşü faiz karşılığında veriyor ise, borç karşılığı verdiği zaman gümüşü eksik taş (ağırlık) ölçüsü ile ve arpayı eksik "sutum/sütü" ile verdi ise; geri alırken parayı (gümüşü) büyük ağırlık ile arpayı büyük "sutum/sütü"⁹⁰ ile alır ise tüccar ne verdi ise kaybedecektir.⁹¹

Yine kanunun 108 maddesi ise biracı bir kadının sattığı biranın bedeli olarak arpa yerine gümüş kabul etmesiyle ilgilidir. Burada bira satan kadının sattığı biranın bedeli olarak gümüşü tercih etmesi suç sayılmakta ve "Su Ordali"⁹² adı ile bilinen cezaya çarptırılmaktadır. İlgili kanun maddesinin tercümesi ise şöyledir:

---

⁹⁰ Takriben on litrelik hacim ölçü kabı.

⁹¹ Tosun-Yalvaç, *a.g.e.*, s.193.

⁹² Eskiçağ toplumlarınca su, içecek, temizlenme gibi temel işlevleri yanında kutsallık da atfedilmiştir. Şöyle ki tarımda sulama usulleri sırasında ürünlerin verimliliğini artırması veya çeşitli zamanlarda

Madde 108) *Eğer bira satıcısı bir kadın (meyhaneci), biranın fiatı karşılığı arpa kabul etmezse, büyük ağırlık (ağırlık ölçüsü) ile gümüş kabul ederse ve bira karşılığı alacağı arpayı gümüş karşılığında çıkarırsa, o bira satıcısı kadını itham edecekler, suya atacaktı.*⁹³

Hammurabi kanunlarından 111. Maddeye baktığımızda ise hacim ölçü birimlerinden adı geçenlerin bir birine olan oranları ile ilgilidir. Bu maddenin transkript edilip doğrudan tercümesi ise şu şekildedir.

Madde 111) *Eğer bira satıcısı bir kadın, bir “pikum⁹⁴” ölçü içkiyi veresiye verirse, hasat zamanında 5 “qû⁹⁵” arpa alacaktır.*⁹⁶

1.6.1. Mezopotamya Toplumlarının Çivi Yazılı Edebi Ve Dini Metinlerinde Ölçüler

Sümerlerde ahlak ve adalet tanrıça Nanşe ile sembolleştirilmiştir. Bu tanrıçaya yazılan bazı ilahilerde kimi tüccarların tartı ve ölçülerde yaptığı hile ve sahtekârlıklar toplum tarafından bir nevi şikâyet dilekçesi numunesi gibi dillendirdikleri görülmektedir. Gerek günümüzde gerekse o dönemin ekonomi sahasının bir nevi vazgeçilmezi sayılan tüccarlar bu ilahilerde söz konusu olarak şöyle dile getirilmiştir.

şiddetlenerek taşkınlara neden olmasından dolayı su kutsanmıştır. Suyun maddi arındırma özelliği yanı sıra ilerleyen zamanda manevi arındırma özelliği de eklenerek kutsallık atfedilen su ile manevi kirlerden ve suçlardan arındırma gibi bir takım özelliklerde yüklenmiştir. Mezopotamya’da Sümerler başta olmak üzere Akad, Babil ve Asurlularca ve Anadolu’da da gerek Asur Ticaret Kolonileri Dönemi’nde gerekse Hititler Dönemi’nde bu uygulamanın varlığı bilinmektedir. Yine Mezopotamya toplumlarınca kutsallığından dolayı kişiler arası bazı hukuki sorunlarının çözümünde (d^İD/d^NArum) Nehir tanrısının hakemliğini başvurulmuştur. Bu uygulama ilk defa Ur-Nammu kanun metinlerinde rastlanırken diğer kanun metinlerinde de özellikle zina, fal, büyücülük başta olmak üzere çeşitli toplumsal suçları işleyen kişilerin nehre götürüldüğü yani Nehir tanrısının adaletine güvenilirken onun bu suçlara bir çözüm bulacağı umut edilmekteydi. Eğer kişi suçlu ise nehirden çıkamaz yok eğer suçsuz ise nehir tanrısı tarafından temize çıkarılırdı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Esmâ Öz, “Eski Mezopotamya’da Hukuk Kurallarının Oluşumu Sürecinde Adalet Anlayışı ve Bazı Hukuki Sorunların Çözümünde Nehir/Su Ordali Uygulaması” *Cahit Günbattı’ya Armağan*, (Editörler: İrfan Albayrak vd.) Ankara 2015, s. 185.; Cahit Günbattı, “Eski Anadolu’da “Su Ordali” *Ar. An.*, C. 4, s. 86.

⁹³Tosun-Yalvaç, *a.g.e.*, s. 195.

⁹⁴ CAD pīhu (pikum) s. 369-370 : a)Eski Babil Dönemi Mari belgelerine göre standart ölçülü bira sürahisi, b)yine Mari belgelerinde geçen iki seah (15 litre) ölçüsünde bira sürahisi, c) veya ölçü değeri tam olarak bilinmeyen hacim ölçüsü.

⁹⁵ qû/qa-SILÀ: Eski Mezopotamya toplumlarında yaklaşık bir litrelik hacim ölçüsü.

⁹⁶ Tosun-Yalvaç, *a.g.e.*, s.195.

“Büyük ağırlık yerine küçük ağırlığı koyar, uzun ölçü yerine kısa ölçü koyar”⁹⁷. Yine tanrıça Nanşe Sümer çivi yazılı tabletlerde, haksızlığa uğrayanlar ve sıkıntıya düşenlerin yardımına koşan, ağırlık ve uzunluk ölçülerinin doğruluğunu araştıran tanrıça motifiyle betimlenmiştir.⁹⁸Buradan hareketle tanrı yada tanrıçalar ölçüler yada ağırlıklar ile ilişkilendirilerek bir nebze olsa hileli ölçü tutan tüccarlara gözdağı verilmek istenmiş veyahut adaletin tanrılar vasıtasıyla sağlandığı ve ilahi adaletin önemi vurgulanmıştır.

Tanrıça Nanşe bir diğer özelliği de her yeni yılın başında insanlığı yargılamak amacıyla mahkeme kurmasıdır. Mahkemede elinde altın kalem Nidaba ve kocası tabletlerin adamı statüsündeki Haya'nın gözetmenliğinde mahkemede insanlar yüreklerindeki övüngenlik, aç gözlülük, aile içi çirkin davranışlar vb. sosyal davranışları ve asıl konunun önemi itibari ile ağırlık ve ölçülerde hile yapma gibikonularda insanların suçlarına bakar ve suçlu bulunanlar Nanşe'in veziri olan Hendursag tarafından cezalandırılmaktaydı.⁹⁹ Bu durum antik Mısır tanrıları tarafından ölen kişinin yargılanması için kurulan mahkeme ve cezai yaptırımlarına benzemesi yönüyle ayrıca dikkate değer olsa gerektir.

Mezopotamya'dan Levant Bölgesine kadar olan bölgelerde yerel ve sarayın resmi tapınaklarında ticaretle ilgili ağırlık sistemleri ve diğer ölçü birimleri düzenli olarak muhafaza edilmekteydi. Bununla ilgili Bronz Çağ Nippur tapınak arşivlerinde ve Bronz Çağ boyunca diğer tapınak arşiv belgelerinde ve edebi metinlerinde tapınakların da özerk kişi yada kurumlar gibi para muhafaza ettiği, kira yada satın alma yoluyla toprak edindiği bilinmektedir. Ayrıca çeşitli ekonomik aktivitelere temsilciler vasıtasıyla iştirak eyledikleri böylece tapınaklarında ticaretin bir parçası olduğunu görmek mümkündür. Bu misyonu gereği olsa gerek tapınaklar çeşitli ağırlık ve diğer ölçü birimlerinin muhafaza edildiği kurumlar arasında kendisine yer edinmiştir.¹⁰⁰

---

⁹⁷ Kramer, *a.g.e.*, s. 318.

⁹⁸ Jeremy Black-Green Anthony. *Mezopotamya Mitoloji Sözlüğü Tanrılar, İfritler, Semboller*, İstanbul 2003, s.154.; Abdullah Altuncu, “Sümerlerde Tanrı Anlayışı ve Tanrılar Panteonu”, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, IV/7, Kilis 2014, s.136.

⁹⁹ Kramer, *a.g.e.*, s.317-318.

¹⁰⁰ William Hafford, “Mesopotamian Mensuration: Balance Pan Weights from Nippur”, *JESHO* 48/3, s. 347.

Yine Sümer dini metinlerinde ölçümlerin doğru ve kusursuz olması vurgusunabir kez daha rastlanmaktadır. Şöyle ki tanrıçalardan yazı, hesaplamave tahıl tanrıçası addedilen Nisabe ile Ninlil'e ait olduğu belirtilen lapis-lazuli taşı bezemeli ölçü ipleri ve ölçü çubukları taksimatı yapılacak araziler ile hasatı yapılacak ürünlerin adilane, doğru ve eşit şekilde olmasına azami gayret gösterildiğinin kanıtı olmalıdır.¹⁰¹

Tarihin bilinen en eski yazılı destanı olan Gılgamış Destanında “Gılgamış, Enkidu ve Ölüler Diyarı” Huluppu Ağacı bölümünde, tanrıça İnanna büyüttüğü Huluppu ağacının başına gelenleri görünce üzülür ve olanları tanrı Utu'ya anlatmaya başlar. Olanları duyan Gılgamış kahramanca olaya müdahil olur;Gılgamış elli *minalık* zırhı kuşandı, yedi talent yedi minalık baltası ile Huluppu ağacının dibindeki yılanı öldürdü, üzerindeki İmdugud kuşu yavrusunu da alıp kaçar. Dallarına evini kuran Lilith'de evini yıkıp harabelere kaçarak kendini kurtarır. Gılgamış beraberindeki Urukular ile ağacı kesip tanrıça İnanna'ya sunarlar.¹⁰² Burada Gılgamış Destanın ilgili bölümünde ağırlıklardan mina ve talent isminin zikrolunması ağırlık ölçülerinin ilk yazılı edebi esere konu olması dikkat çekmektedir.

---

¹⁰¹ Georgy Chambon, “Numeracy and Metrology”, *Oxford Handbook of Cuniform Cultüres*, Ed. Karen Radner and Eleanor Robson, Newyork 2011, s. 55.

¹⁰² Kramer, *a.g.e.*, s. 242-243.

İKİNCİ BÖLÜM

MISIR ÖLÇÜ BİRİMLERİ

2.1.Mısır'ın Tarihi Coğrafyası

Bütün eskiçağ toplumlarının medeniyet kurduğu coğrafyalara baktığımız zaman genel itibariyle ırmak vadileri en revaçta olan bölgelerdir. Şöyle ki Mezopotamya, Hindistan, Çin ve Mısır bunlardan akla ilk gelenleridir. Hatta bunlardan Mısır hakkında Herodot Mısır Nil'in armağanıdır diyerek belki de bütün dünya genelindeki medeniyet oluşumlarını kısa bir şekilde anlatmış oluyordu. Ancak genel olarak bakıldığında Mısır diğer yerlerden oldukça farklılık arz etmektedir. Kuzeydeki Akdeniz ve doğudaki Kızıldeniz ve elbette güneyden beslenen en önemli hayat kaynağı Nil hariç Mısır coğrafyası göz önüne alındığında çöller tarafından yutulmuş bir dünya görülmektedir.

Böyle bir coğrafyada hayatta kalmak zor iken Herodot'un dediği gibi Nil Mısır'a hayat vermiştir. Bahsettiğimiz Mısır coğrafyası günümüzde oldukça geniş bir sınırlara sahiptir ancak bu büyük coğrafyada az bir alanda yaşam alanı vardır. Bu ise Nil boyunca devam eden dar bir alan ve kuzey bölgelerde yer alan küçük vaha alanlar.¹⁰³

Nil kaynağını güneyden alır. İki koldan beslenen nehrin birinci kaynağı Orta Afrika'daki Victoria Gölü ikincisi ise Etiyopya'daki Tana Gölü'dür. Bunlar iki kol halinde akarlar ve yollarını Sudan'ın başkenti Hartum'da birleştirirler. Bu andan itibaren tek bir gövde olarak akan Nil Mısır'a da hayat vererek kuzeydeki Akdeniz'e kadar yolculuğuna devam eder. Bu yolculuk sadece Mısır'ın kuzeyinden güneyine yani Akdeniz ulaşıncaya kadar yaklaşık 3000 km devam eden oldukça uzun bir yolculuktur.¹⁰⁴

Antik Mısır coğrafyası da Nil'in adeta birer sınır taşı olarak belirlemiş olduğu çağlayanlar sayesinde işaretlendirilmiştir. Asvan olarak isimlendirilen güneydeki ilk çağlayan eskiçağ Mısır'ının yukarı ülke olarak da ifade edilen kısmının sınırını

---

¹⁰³Charles Gates, Antik Kentler: Antik Yakınoğu, Mısır, Yunan ve Roma'da Kentsel Yaşamın Arkeolojisi,(Çev. Barış Cezar), İstanbul 2017, s.124.

¹⁰⁴Gates, a.g.e, s.124

oluşturmaktaydı. Aşağı Mısır olarak ifade edilen kısmında ise eski Yunanlıların alfabesine bir harf olarak da girmiş olan delta şeklini alarak Akdeniz'e dökülen son nokta yer alıyordu¹⁰⁵.

Eski Mısır coğrafyası aşağı ve yukarı olmak üzere iki kısma ayrılıyordu. Mısırlılar da bu iki nokta arasında yaşıyorlardı. Nil de bunlardan yukarı Mısır kısmından doğmuştu. Hayat verme tabiri de buradan başlıyordu. Nehir yıllık taşma dönemleri sayesinde bu kutsal vazifesini yerine getiriyordu. Baharla birlikte karların da erimesiyle yoğunlaşan taşkınlar Ağustos ayına kadar devam ederdi. İki ay kadar su altında kalan tarım alanları nehrin getirmiş olduğu bereketli bir toprak tabakasıyla beslenirdi. Suların çekildiği andan sonra da tarım faaliyetleri başlardı.¹⁰⁶ Eski Mısırlılar kendileri için bu derece önemli olan Nil Nehrini tanrılaştırmışlardır. Hapi adını verdikleri sel tanrısı fikrini ortaya atmışlardır. Bunu da şiş göbekli, göğüsleri kadınlıklar gibi, papirüs ve nilüfer taşır vaziyette resmetmişlerdir.¹⁰⁷ Eski Mısırlılar yüzlerini güneye çevirmişlerdir. Bu Nil'in doğduğu yön olmasından kaynaklanıyordu. Nil'in doğduğu bölge de tarihçilerin isimlendirmesiyle yukarı ülke tersi istikamet de aşağı ülke olarak ifade edilmektedir. Eski Mısırlılar bu iki kısma da önem verdiler. Suyun denize ulaşmaya başladığı kısım yani delta kısmı da Mısırlılarca suyla kaplı anlamına gelen Ta-Mehu olarak adlandırılmıştır. Bu da gayet yerinde bir adlandırmadır çünkü burası yüzyıllar boyunca nehrin getirdiği alüvyonlar tarafından örtülmüş ve adeta küçük bir su havzası gibi olmuştur.¹⁰⁸

Nil Nehri sayesinde oluşturulmuş olan yaşam alanında gelişmiş bir uygarlığın temelleri atılmıştır. Arkeolojik veriler Eski Mısır'da ilk yerleşim izlerinin M.Ö. V. binyılın başlarında olduğunu ortaya koyar. Daha evvel çöl ve vadi halklarından olan bu insanlar yukarıda da değindiğimiz noktaya uygun olarak Nil'in taşkın alanlarına yakın yerlerde yaşam alanlarını kurmaya başlamışlardır. Bu açıdan bakıldığında Nil'in Mısır medeniyetinin oluşumundaki rolü gayet net bir biçimde görülmektedir. İnsanların Nil

---

¹⁰⁵Gates, *a.g.e.*, s.124

¹⁰⁶Gates, *a.g.e.*, s.124

¹⁰⁷Ayrıntılı bilgi için bkz. Richard H. Wilkinson, *Eski Mısır'ın Bütün Tanrı ve Tanrıçaları*, (Çev. Ahmet Fehmi Yıldırım), İstanbul 2016, s.106-108.

¹⁰⁸Toby Wilkinson, *Eski Mısır MÖ 3000'den Kleopatra'ya Bir Uygarlığın Tarihi*, (Çev. Ümit Hüsrev Yolsal), İstanbul 2013, s.58-63.

civarına yerleşmeye başlamasıyla toplumsal dönüşüm başlıyordu. Yerleşik bir Mısır toplumu ve bunun da akabinde binlerce yıl devam edecek olan bir sistemin temelleri atılıyordu.¹⁰⁹ Oluşan bu sistemin temelinde ırmak faktörü etkiliydi elbette ancak iklimin de büyük bir tesiri vardı. Modern kaynaklarda M.Ö. 3600’lerde çöllerin tamamen kurumaya yüz tutmasıyla birlikte insanların yaşam koşullarında büyük bir değişim yaşanmaya başladığından bahsedilir. Anlaşılan o ki beşinci binlerde hayat tarzında meydana gelen belli başlı değişimler zaman içerisinde giderek artmaya başlamıştır. Eskiden çöl olmayıp zamanla çölleşen yerler Mısır toplumunun çöllerden koparak, Nil’in kıyısına doğru göç etmesine sebep olmuştur. Nüfusun zamanla artması ile birlikte topluluklarında birleşimi sonucu bölge toplumları oluşmaya başlamıştır. Nom adı verilen şehir devletleri bölgede oluşturulan ilk siyasi güçlerdir. Bu aşamadan sonra Mısır’ın ilk krallıkları kurulmaya başlandı. Krallığın kurulduğu yerler tarihin her döneminde dünya genelinde olduğu gibi stratejik noktalardan oluşuyordu. Örneğin krallıklardan biri ticaret yollarının denetimini eline alacağı ve doğu çölündeki altın madenlerine yakın yer olan Tjeni Kasabasıydı.¹¹⁰ Hatta meşhur Narmer Paletinde tasvir edilen kişi olan Narmer de Tjeni kralıydı ve Mısır’ı bir bayrak altında toplayacak olan kraldı.¹¹¹ Narmer adı; azgın kedi balığı veya uğursuz kedi balığı manasına gelmektedir. Bu bize bir hakaretmiş gibi gelebilir, ancak ona yapılmış bir iltifattır, çünkü kedi balığı en cesur ve saldırgan balıktır. Bu da onun Narmer paletinde resmedildiği gibi düşmanlarının üzerinde üstünlük sağlayan güçlü ve cesur bir kral olduğunu ifade etmesi açısından uygundur.¹¹² Bu cesur kralın Mısır’ı bir çatı altında birleştirmesi de Nil sayesinde olmuştur. Nüfusun Nil çevresinde toplanması egemen grubun gücü ve siyasi denetimini kolaylıkla uygulanabilir hale getirilişine vesile olmuştur.¹¹³

Mısır tarih boyunca ta ki Roma işgaline kadar firavun krallar tarafından yönetildiği görülmektedir. MÖ 3050’lerde ülkenin birleşmesiyle bu hanedan krallar devri başlar ve yaklaşık 3000 yıl boyunca otuz hanedan iktidara gelir. Günümüz tarihçileri bu dönemin daha iyi anlaşılması için devri güç ve zayıflık dönemlerine göre

---

¹⁰⁹Wilkinson, *a.g.e.*, s. 47-49.

¹¹⁰Wilkinson, *a.g.e.*, s.49.

¹¹¹Wilkinson, *a.g.e.*, s.52

¹¹²Susan Wise Bauer, *Antik Dünya Tarihi – İlk kayıtlardan Roma’nın Dağılmasına Kadar*,(Çev. Mehmet Moralı), İstanbul 2015, s.45.

¹¹³Wilkinson, *a.g.e.*, s.55.

gruplandırmışlardır. Bunların en güçlü olarak anılan dönemleri Eski Krallık, Orta Krallık, Yeni Krallık ve Geç Dönem Krallığıdır. Bu güçlü dönemlerin aralarında da birinci, ikinci ve üçüncü ara dönemler vardır.¹¹⁴

MÖ 300'lerde yaşamış olan Heliopolis tapınağında rahip olan Manetho(n) Mısır'ı yönetenlerin bir listesini hazırlamıştır. Ona göre Mısır'ın birliğini sağlayan kişi Menes'tir.¹¹⁵ Ancak tarihi belgelerin başka hiçbirinde Menes adına rastlanmaz onun meşhur Narmer Paletinde¹¹⁶ yer alan büyük kral Narmer ile aynı kişi olabileceğine dair iddialar vardır.¹¹⁷ Narmer tarafından tesis edilen birleşik Mısır krallığının yönetim sistemi antik dünya toplumları arasında kendine has ayrı bir yer edinmiştir. Krallık taç ile özdeşleştirilmiş olup iki renk taşımaktaydı. Bunlar aşağı Mısır'ı temsil eden kırmızı ve yukarı Mısır'ı temsil eden beyaz taç idi.¹¹⁸ Ayrıca Mısır'ın Büyük İskender tarafından fethedilmesi sonrası Yunanlılar Aşağı Mısır, delta bölgesinde ilk hanedanlığa ait krallar tarafından kurulan Menfis şehri ismi hakkında bazı açıklamalarda bulunurlar. İlk ismi "İneb Hec" yani "beyaz duvar", Mısır dilindeki bir başka karşılığı "Mekhat-Tawi" yani "iki ülkenin dengesi", bir diğeri ise; çok daha sonraları üzerine inşa edilen "Men-Nefer" piramit kompleksinden dolayı Yunanlılarca Memphis olarak anılmaya başlanmıştır.¹¹⁹ Mekhat-Tawi isminden (iki ülkenin dengesi) hem de aşağı ve yukarı Mısır'ı temsilen birleştirilen taçlardan hareketle dahi birleşik devletin merkezi olan şehrin önemini anlamak mümkündür.

2.2.Mısır Ağırlık Birimleri

Mısır tarihi ve coğrafyasına kısaca göz attıktan sonra asıl konuya yani Mısır ölçü birimlerine baktığımızda ise; tüm diğer medeniyetlerde olduğu gibi temel birimlerin bölge coğrafyası ile ilişkilendirilmesinin yanı sıra diğer yakın ve uzak çevre medeniyetler ile ilişkilendirmek yanlış olmasa gerektir. Bu ölçü birimleri gerek savaşlar ve gerekse ticaretinde getirdiği olumlu sonuçlar ile bağlantılı olarak giderek geliştiği

---

¹¹⁴Gates, *a.g.e.*, s.125.

¹¹⁵Bauer, *a.g.e.*, s.47.

¹¹⁶Narmer Paleti hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Wilkinson, *a.g.e.*, s. 41-44.

¹¹⁷Gates, *a.g.e.*, s.125.

¹¹⁸Wilkinson, *a.g.e.*, s. 67-72.

¹¹⁹İzzet Çıvgın, "Mısır Eski Krallığı (MÖ. 2700-2200) Devrindeki Ticari Ağların Mısır Uygarlığı İle Nübye/Sudan Devletleşmesi Üzerindeki Etkileri", *TAD*, 34/58, 2015, s.373.

yani kendine özgü bir hal aldığı görülmüştür. Bu bağlamda Bronz Çağ boyunca tüm Akdeniz ve Akdeniz’le ilişkileri olan çevre medeniyetler özellikle uluslararası ticari münasebetler sonucunda ölçü birimleri daha da netleşmeye başlamış bunun akabinde ise kaçınılmaz olarak komşu devlet ve yerel güçler ile ortak ölçü birimleri tercih edilmiştir.

Terazi ve terazi ağırlıklarının ilk ortaya çıktığı yer konusundaki genel kanı Antik Mısır coğrafyası üzerinedir. Aslında bunun tam kesinlik kazanmamış bir kanı olması buna yönelik delillerin yetersizliğinden ziyade buna yönelik çalışmaların yetersizliğindedir. Bu konuya yönelik ilk çalışma 1920’li yıllarda W.M.F. Petrie tarafından başlatılmıştır. Konu hakkında daha sonraki çalışmalar ise Petrie’nin halefi M. Court-Marty tarafından geliştirilerek yürütülmüştür. Eski Krallık döneminden kalma en iyi korunduğu bilinen yerleşim yerlerindeki kazılarda günümüzdeki bulgular yaklaşık 6000 ağırlık ve bu ağırlıkların yanı sıra eldeki terazilerle ilgili bulgular yeteri kadar güvenilir olmadığından bunlar üzerinde kesin bilgilere ulaşmak yetersiz görülmektedir. Petrie’nin de ifade ettiği üzere Nagada’daki bazı mezar odalarında kubbemsi ve silindirik kireç taşından imal edilmiş taş blokların ağırlıkları 7.9, 27.9, 39.3, 52.7, ve böyle katlanarak 512.9 grama kadar ulaşan bu taş blokların rast gele yontulmadığı ve bunların 0.5, 2,3,4,10, ve 40’a varan 11.8 ile 14.54 gramlık temel değerlerin katları olduğunu bildirmektedir. Naga’da I ve II tarihlendirilmesine bakıldığında ise M.Ö. V. veyahut IV. binyılın ilk çeyreğine dayanmakla birlikte II.nin sonu yaklaşık 3300 sonlarına kadar götürülmektedir.¹²⁰

M.Ö. IV. bin yıldan sonra yoğun olarak yapılan Mısır-Filistin bölgesi ticari işlemlerde bu bölgede dünyanın en erken ağırlıklarının kullanılmış olma olasılığını artırmaktadır. Ancak bu olasılık belge ve bulguların yetersizliğinden kesinleşmemiştir. Buna rağmen bölgede ağırlıklar ve terazi kullanımı eski dünyanın en eski yeri olarak alanın uzmanlarının çoğunluğu tarafından kabul görmektedir. Yine M.Ö. 3000 yıllarından kalma Eski Krallık Dönemi mezarlarında ki rölyeflerde kralların hayatta iken yaptığı çalışmaların tasvirlerinden de bunları görmek mümkündür. Cour-Marty’e

---

¹²⁰Lorenz Rahmstorf, “In Search Of The Earliest Balance Weight, Scale And Weighing Systems From The East Mediternean, The Near And Middle East”, *Weights In Context Bronze Age Weighing Systems Of Eastern Mediterranean Chronology, Typology, Material And Archaeological Contexts*, Edited By: Maria Emanuela Alberti, Enrico Ascalone, Luca Peyronel, Roma 2006, s.13-14.

göre bulgulardan yaklaşık 32 tanesi Eski Krallık Dönemine tarihlendirilmektedir. Bunların o döneme ait en eski buluntular olması değerlerini artırmaktadır. Yine Von Beckerah'ın ulaştığı bilgilere göre, firavun kral Snefru Dönemi (M.Ö. 2639-2589) buluntuları en dikkate değeridir. Kesin bilgiler veren belgelerde bu döneme aittir. Yine onun saltanatı boyunca kullanılan ağırlıklara bakıldığında ise üzerlerindeki işaretleri sayesinde diğerlerinden kolayca ayırt edilmektedir. Daha sonraki dönemlerde de yani M.Ö. XXVII. ve XXV. yüzyıllarda hüküm süren Cheops, Userkaf, Sahure gibi firavun krallar döneminde kendilerine ait yazılar taşıyan ağırlıkların yaklaşık olarak 13-13.6 gr. arasında değiştiği bilinmektedir. Aynı şekilde IV. ve VI. hanedanlıklar döneminde de yaklaşık 13-15 gr. arasında değişim gösteren ağırlıkların kullanılmakla birlikte Orta Krallık Dönemi Nubya Urunortı bölgesindeki bulgularda ise ağırlıklar arası dalgalanmanın aralığının daha da aza indiği gözlenmiştir.¹²¹

Eski Krallıklar Dönemi boyunca 13.6 ve 13.9 gr. “Mısır Altın Deben’i” ya da “Beqa” V. Hanedanlık Dönemi sonuna kadar Saqqara mezarlık bölgesinde ele geçen bulgularda zikrolunan birim varlığını devam ettirmiştir. A. Weigall göre ise XII. hanedanlıktan XVIII. hanedanlık dönemi boyunca adı geçen ağırlık biriminden daha hafif olan yaklaşık 9 gramlık “qedet” isimli ağırlık birimi kullanılmıştır. Eski Krallık Dönemi taş ağırlıkları Cour-Marty’e göre yaklaşık %86 gibi bir oran ki çoğunluğu kare formluydu. Bunun yanında yeni krallık dönemi öncesinde ağırlıklara bakıldığında zeytin çekirdeği şekilli ya da armut şekilli olanlarının örneğine rastlanılmamıştır. Petrie yürüttüğü çalışmalarda M.Ö. III. binyıl ya da daha eski gerek terazilerin gerekse terazi ağırlıklarının doğal materyallerden (kırmızı kireç taşı) yapıldığını belirlemiştir.¹²² Eski ve Orta Krallıklar Döneminden kalma bulgulardan sonraki bulguların çoğunluğu başlıca Mısır terazi kefelerinin bronz başta olmak üzere çeşitli metallere yapıldığını Tell el-Amarna’daki bulgular buna en iyi örnek teşkil etmektedir. Yine terazi ve tartma işlemiyle ilgili görselleri hem Giza hem de Saqqara mezarlık bölgesinde ki V. hanedanlıktan kalma duvar rölyeflerinde veyahut duvar resimlerinde görmek mümkündür.¹²³ Yine Petrie tarafından Abidos antik kentinde yapılan araştırmalarda

---

¹²¹A.g.m, s.14-16.

¹²²A.g.m, s.16-17.

¹²³A.g.m, s.18.

M.Ö. 3400 yıllarına dayandırılan ağırlıklar bulunmuştur. IV. hanedanlık dönemi kralı Khufu tarafından yaptırılan Büyük Piramit kompleksin de ilk defa yazılı olarak ağırlıklardan söz edilmektedir. Papirüs veyahut duvar resimleri başta olmak üzere çeşitli rölyeflerde gündelik ve ticari işlemleri kolaylaştırmak için yapıldığını gördüğümüz terazi ve ekipmanları aynı zamanda ahiret inancı ile bağdaştırmak mümkündür.¹²⁴

Bu konuya biraz daha ayrıntılı olarak bakacak olursak Albert Champdor'un kaleminden olan Mısır Ölüler Kitabı'nın XXV. fragmanında bütün cenaze papirüsleri üzerinde görülen ölülerin ruhlarının tartıldığı sahnede de anlaşıldığı kadarıyla her insan yaratılalı beri onların ruhlarının tanrılar huzurunda tartılmasını temsilen savunma yani cennet ya da cehennem gitmeden önce gerçekleştirilen bir nevi adalet terazisi kurulmaktadır. Burada ölünün kalbi yani vicdanı tanrıların terazisine konulup tartılmakta ve ona göre hüküm verilmektedir. Ölüler tanrısı Osiris huzuruna getirilmeden önce kurulan adalet terazisinin bir kefesine ölünün kalbi diğer kefesine ise Tanrı Maat'ın tüyü yerleştirilerek tartma işlemi yapılmaktadır. Bu işlem sırasında eğer ölünün kalbi ağır ise orada hazır bulunan gövdesi su aygırı başı timsah görünümlü Ammit adlı canavar bu kalbi yerken ölülünün ruhu bir nevi ölüler hapishanesi olan "duat" adı verilen arafta kalmayamakhûm edilirdi ki buda ikinci kez ölmesiydi. Ölen kişinin kalbi hafif yada dengede ise diğer bir aşama olan hayatta iken yapmış olabileceği kırk iki dini kusurlu hareketi temsilen adaletin sembolü olan kırk iki tanrının da huzurunda sorguya çekilmektedir. Bu sorgulama sırasında dikkatimizi çeken ise kişinin hayatta iken tanrının hoşuna gitmeyecek bir takım filler arasında sayılan adam öldürmek ya da öldürülmesi için emir vermek, kutsal yerlere saygısızlık yapmak, komşusunun toprağını çalmak için yanlış ölçüler kullanmak, uzunluk ölçüleri gibi çeşitli ölçülerde sahtekarlık yapmak ve terazi ölçülerinde hileli ağırlıklar kullanmak yine mabetlere bırakması gereken gümüşü eksik saymak gibi bir takım suç ve kabahatlerden kendini aklamayı gerektirmektedir. Tanrı Toth huzurunda gerçekleştirilen bu yargılama sırasında, tanrı Anubis ve Horus da tanıklık yapmaktadır. Tanrı Toth tüm olup biteni kadim göksel kayıtlara kaydederken burada kişinin daha önceki yaptıkları da

---

¹²⁴"Egyptian Weights and Balances", *The Metropolitan Museum of Art Bulletin*, Vol. 12, No: 4, 1917, s.85.

kayıtlıdır.¹²⁵ Bunun gibi terazi ile tartma işleminin dini inançla olan bağlantısını adı geçen resim ve rölyeflerde açık şekilde görmek mümkündür. Buradaki rölyeflerde de görüldüğü üzere hem elle tutulan hem de sabit bir sütuna bağlantılı terazi olmak üzere iki türlü terazinin varlığı mevcuttur.

Yine ilk ağırlık örneklerinden bir başkası ise; Gebelein tarafından 1875 yılında satın alınıp British Müzesine getirilen ağırlık Thebes şehri yakınlarında bulunmuş olup beyaz kireç taşından dikdörtgen şekilde üretilmiş ve üzerinde çizme tekniğiyle yapılmış çeşitli şekil ve yazılar mevcuttur. Bu yazılara bakıldığında, XVIII. Hanedanlık Krallarından I. Amenhotep'in krallığı dönemine ait olduğu anlaşılmaktadır. Üzerindeki bulunup "5 altın" şeklinde tercüme edilen yazı da ise dönemin ağırlık birimi olarak kullanılan "ket" adı ile bilinen değer bir katı olduğu ve yaklaşık değerinin 1022 hububat tanesine denk geldiği yapılan ölçümler sonucu teyit edilmiştir. Aslında bu birimin 1038 taneye denk gelmesi gerekirken korozyona uğrayarak değer kaybettiği düşünülmektedir.¹²⁶

Petrie'ye göre tabanı ile üstü düz ortası ovoid şekilli ağırlıklar hem Asur hem de Mısır'da yaygın olarak kullanılan ağırlıklardandır. Bunların çoğunluğunun hematitten olup M.Ö. VIII. yy ait olması kuvvetle muhtemeldir. Bunlar içerisinde yine bronz, bakır, kireç taşı ve su mermeri gibi çeşitli materyallerden silindir, konik, kubbemsi ve piramidal şekiller de imal edilen bu ağırlıklar birimsel olarak da dönemsel farklılıklar göstermektedir. Şöyle ki 200 hububat tanesi üzeri olanlar birimlerin M.Ö. II. bin yıllarına tarihlendirilirken 200 tane ve alt birimler ise M.Ö. I. bin yıllarında kullanılmış olabileceği belirtilmektedir. Burada dikkat çeken bir başka özellik ise, Chisholm tarafından iddia edilen 200 tanelik değer ise Grek-Asya'sında ve Pers Dönemi ağırlık biriminin temeli olması idi. Chisholm tarafından diğer bir iddia ise 200-206 tane değerinin büyük ege sikke biriminin temeli olabileceği yönündedir. Bunlara ilaveten Mısır da en yaygın ve en genel geçer değer olan yaklaşık 145 hububat tanesine eşdeğer "ket", böylesi bir ağırlık ismine daha sonraki dönemlerde rastlamadığından bu ket

---

¹²⁵Ayrıntılı bilgi için bkz: Albert Champdor, Eski Mısır'ın Ölüler Kitabı(British Museum'daki Ani, Hunefer, Anhai Papirüslerine Göre), (Çev. Suat Tahsuğ), İstanbul 1984, s.45 vd.

¹²⁶ William Mathiev Flinders Petrie, "On New Examples Of Egyptian Weights and Measures", *Archaeological Journal*, Vol. 40. 1883, s. 419.

tabirinin muhtemelen “qedet” birimini karşılık gelmeliydi. Aynı zaman da bu birim Asur şekeli denilen 128 hububat tanesi olarak belirlenen şekel ile benzeşmektedir. Fakat bu değerin Perslerin istilası döneminden sonra Mısır da kullanılmış olabileceği düşünülmektedir.¹²⁷Mısır şekel birimi olarak adlandırılan 120-135 tane arasında değişen bu birim çeşitli materyallerden bronz, taş, cam, bazalt nadirde olsa kurşun vb; çeşitli şekillerde en ilginç olan dışkı böceği şekilli olup bunun yanında kurbağa şekilli bu ağırlık ilk defa XVIII. hanedanlık döneminde görülmektedir. Asur bölgesinde sıkça rastlanılan aslan, ördek ve bunlara ilaveten klasik şekillerden olan ovoid, disk ve kubbemsi şekilli ağırlıkların kullanıldığı görülmektedir.¹²⁸

2.3.Mısır Uzunluk Ölçüleri

Eski Mısır temel uzunluk ölçü birimi “kubit” idi. Bu birim bilim adamları tarafından ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan ilki krallığa ait anlamındaki “kral kubit” idi. çağdaş uzmanlarının çoğunluğu bu birimin uzunluğunu 52-54 santim arasında olduğunu söylerken, Lepsius ise bunun 52.5 santim olduğunu belirtmektedir. Kubit uzunluk ölçüsü her biri 7.5 santimden oluşan yedi “palm” uzunluğa eşit olup her palm de yaklaşık herbiri 1.87 santim genişliğindeki dört parmak genişliğe tekabül etmekteydi. Yine bir diğer uzunluk ölçü birimi “span”dır. Üç “palm” uzunluğunda olana kısa span, üç buçuk palm uzunluğunda olan ise uzun span olarak adlandırılmaktadır. Ayrıca beş palm uzunluğa tekabül eden değere de “remen” adı verilmekteydi. Yine birçok bilim insanı altı palm uzunluğundaki kubit’i gündelik işlerde kullanılan genel temel birim olduğu yönünde görüş bildirmektedirler. Bu birimin kraliyet kubitinden tamamen bağımsız değil de onun biraz daha kısa versiyonu olup kraliyet değeriyle eşdeğer olmamasına rağmen ondan ayrı düşünülemez olduğunu belirtmektedirler.¹²⁹

Kraliyet kubiti daha çok devlet tarafından desteklenen proje ve hacimsel ölçü hesaplama işlerinde kullanılmaktaydı. Yirmi altıncı hanedanlık döneminde uğradığı reformasyon ile tamamen değişmiş ve bundan sonraki dönemde küçük kubit ortadan

---

¹²⁷ A.g.m, s.420.

¹²⁸ Petrie. A.g.m, s.421.

¹²⁹ Antoine Pierre Hirsch, *Ancient Egyptian Cubits–Origin and Evolution*, A Thesis Submitted in Conformity with the Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy, Near and Middle Eastern Civilizations University of Toronto, 2013, s.1.

kaybolmuştur.18. hanedanlık dönemi kralları III. Amenofis veyahut Akhenaton diğer adı ile IV. Amenhotep döneminde de kullanıldığı kuvvetle muhtemel olan “Aper-El Cubit” Alain Zivie tarafından bulunmuştur. Bu kubit ölçüsünün diğer Amenhotep adı ile bilinen kubit’e kıyasla oldukça sade ve basit yapılı ve kullanışlı olduğu görülmektedir. Bunun oransal değerinin kraliyet kubitine çok yakın olması hasebiyle olsa gerek kraliyet kubitinden dönüştürüldüğü zan edilse de bu durum kesin olarak bilinmemektedir. Bununla birlikte onunla aynı dönemde kullanıldığı görülmektedir.¹³⁰

Amenhotep kubit birimi siyah ve beyaz olmak üzere iki farklı renkten oluşmaktadır. Siyah renkli kubit beş parmak genişliğinde olmakla birlikte palm birimiyle eşleştirilirken beyaz renkli olan ise altıparmak genişliğinde olan palm uzunluk birimine denk kabul edilmiştir.¹³¹ Bunların yanında kâtibin paleti ya da değneği olarak adlandırılan ve uzunluğu neredeyse kral kubitine eşit olan yaklaşık 50 santimetrelik bir uzunluk birimi daha belirlenmiştir. Zivie 50 santimlik bir birim olduğu görüşünü savunurken, Schott ise bu kâtibin değneği adlı aracı daha çok hububat ölçüm sırasında kullanılan ölçü kaplarının eksiksiz veyahut hata olmayacak şekilde ölçü kabının doluluk oranını ölçmede kullanıldığını ifade etmektedir. Yine aynı aracın Mısır’da kıtlık yıllarının anlatıldığı “kıtlık steli” olarak da bilinen III. hanedanlık dönemi kralı Zosef yıllarından kalma stelde arazi ölçümleri için kullanılan araçlar arasında zikrolunduğu görülmektedir.¹³²

Eski Mısır’a ait bir diğer uzunluk ölçü birimi olarak “remen” telaffuz edilirken, aynı zamanda bu alan ölçü birimi olarak da kullanılmıştır. Dolaylı olarak kraliyet kubiti ile ilişkilendirilen bu birimin alansal değeri 0.27 metrekare olarak hesaplanmıştır. Dört el genişliğinde yani yaklaşık 37.5 cm uzunluğa sahip bu birim çeşitli katlardan oluşmaktaydı. Aynı zamanda buna Rhind matematik papirüsündeki 51-52 alan hesaplama sorusunda yarı ya da tam dikdörtgen alan hesapları işleminde değinildiği görülmektedir.

---

¹³⁰ a.g.m., s.142-143.

¹³¹ a.g.m., s.143-144.

¹³² a.g.m., s.43.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANADOLU TOPLUMLARINDA ÖLÇÜ BİRİMLERİ

3.1.Eskiçağ'da Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Genel Bir Bakış

Anadolu coğrafyası insanlığın ilk ortaya çıktığı yer olarak bilinen Afrika ana karası veya Arabistan Yarımadası'na yakınlığının yanı sıra ikliminin de elverişliliğinden dolayı kısa zaman içerisinde insanların gelip yerleştiği yerlerden biridir. Adı geçen coğrafyaya en yakın konumda olan Güneydoğu Anadolu ve Akdeniz Bölgeleri ilk insan yerleşim izlerine rastlanan yerlerin başında gelmektedir. Anadolu Yarımadası'ndaki ilk insan izlerini ise yaklaşık bir milyon yıl öncesine kadar götürmek mümkündür.¹³³ Bunun yanı sıra insanların ilk defa Avrupa'ya bu coğrafyadan geçerek yayılıp- dağıldığı da bilinen bir gerçektir. Ayrıca jeopolitik konumu gereği Asya- Avrupa kıtalarının birleşmesinde doğal köprü vazifesi görmekte ve insanların yaşamına elverişli doğal koşulları bünyesinde toplamaktadır. Aynı zamanda sulak ve mümbit topraklarla kaplı geniş arazileri olan Anadolu Yarımadası, insanların yaşamını devam ettirmesi için doğal barınak görevi gören ağaç ve kaya kovukları ile karstik yapısı gereği taş mağaralar açısından elverişli olması bu coğrafyayı oldukça elzem ve cazip kılmıştır. İlaveten Anadolu coğrafyasının üç tarafının denizlerle çevrilidir bir yarımada olarak kuzey-güney doğrultulu sıra dağlar ile çevrili olması çok daha sonrası burada kurulan devletler içindoğal bir kalkan olarak görülmektedir. Ayrıca Anadolu'da su kaynaklarının bol olması, canlı yaşamına uygun iklim kuşakları sahasında bulunması ve verimli toprakları bünyesinde barındırması burada muhtelif bitkilerin yetişmesine ve farklı hayvan türlerinin barınmasına imkân tanımış biyolojik bünyeye sahip olan insanın buraya yerleşmesine de zemin hazırlamıştır. Zira canlı yaşamına uygun iklime sahip bir alanda hayatını sürdürülebilir durumda olan insan aynı zamanda besin ihtiyacını karşılamak ve bu şekilde varlığını sürdürmek mecburiyetindedir. Dolayısıyla insanın biyolojik bünyesinin var olması için gerekli olan her şeyin bu coğrafyada olması burada insan gruplarının tarihin erken zamanlardan beri var olmasını ve mevcudiyetini sürekli

---

¹³³ Mehmet Özdoğan, "Anadolu'nun Tarih Öncesi, Paleolitik Çağ, İlk Adımlar", *Arkeo Atlas Dergisi*, (Editör Necmi Karul), İstanbul 2011, s. 30.

kılmasını sağlamıştır. Bu sebepten olmalı ki, insanlığın en eski barınaklarından birisi olan Anadolu'da kesintisiz bir yaşamın izlerini takip etmek mümkündür.

Böylece Anadolu'nun coğrafi özelliklerine kısaca göz attıktan sonra, taş devirlerini sırasıyla yaşayan, akabinde çivi yazısının öğrenilip kullanılmasıyla tarihi devirlere geçiş yapan ve insan varlığı günümüze kadar kesintisiz devam eden bu coğrafyanın tarihi süreçlerini inceleyebiliriz. Gerçekten Prehistorik Devirlerin en uzun sürecini kapsayan Paleolitik ve sonrasındaki Mezolitik dönemlerinden itibaren Anadolu'da insanların Antalya Kayadibi, Öküz İni, Karain, Belbaşı, ve Kurtboğazı, İstanbul'da Yarımburgaz, Küçükçekmece, Hatay'da Musa Dağı mağaralarında yaşadığı ele geçen buluntulardan teyit edilmektedir. İnsanlık tarihinin en uzun dönemini kapsayan bu süreçte insanlar taş, kemik vb. malzemeden çeşitli araç gereçler yaparak yaşamlarını avcı-toplayıcı olarak devam ettirmişlerdir. Bu dönemde Anadolu'nun insanın besin değeri bakımından son derece önemli olan biyolojik çeşitlilik açısından oldukça zengin olduğunu daha önce ifade etmiştik. Bu biyolojik çeşitlilik içerisinde yaban domuzu, mamut, bizon, gibi çeşitli yabani büyükbaş hayvanlarla dağ keçisi gibi küçükbaş hayvanlar ve bitkiler oldukça geniş yer tutmaktadır.

Taş devirlerin sonuncusu yaklaşık M.Ö. 10.000-5500 yıllarını kapsayan Neolitik (Cıvalı Taş Devri) Dönemde ise Anadolu'da ilk olarak köy tipi yerleşimlerin yani yerleşik hayatın görülmeye başlandığı bilinmektedir. Bunlardan ilki ve en iyi bilineni Konya Çatalhöyük'tür. Ayrıca eskiçağ coğrafi taksimatında Mezopotamya sınırları içerisine yerleştirilen Şanlıurfa yakınlarındaki Göbekli Tepe ise bu dönemin Anadolu'su için başlangıç evresini teşkil etmektedir. Bununla birlikte burada bulunan ve tapınak olduğu iddia edilen yapıdan Anadolu insanının inanç sistemi hakkında çeşitli bilgiler edinilmektedir. Bu bağlamda kentlerin tapınak merkezli kuruldukları teorisi öne çıkmaktadır. Yani insanlar ilk önce tapınmak için çeşitli merkezi yapılar oluşturmuşlar ardından söz konusu yapıların inşa, onarım ve temizlik işlerinin uzun zaman alması üzerine söz konusu kutsal yapıların etrafına barınmak için ilkel konutlar yaparak böylece yerleşik hayat düzenine geçmişlerdir.¹³⁴Buna ilaveten yine Çatalhöyük merkezli

---

¹³⁴Geniş bilgi için bkz.Elvan Eser-Yusuf Kılıç, "Mezopotamya'nın İlk Kent Binaları (Tapınaklar) ve İşlevleri", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, S.13, 2017, s. 412-438.

ele geçen tanrıça figürünleri Anadolu insanının inanç sisteminin anaerkil yapısının delili olarak görülmektedir. Bunların yanında bu dönemde avcı-toplayıcılık adı verilen sistem yavaş yavaş yerini üretime dayalı bir sisteme, yani tarım kültürüne, avcılık sistemi ise yerini hayvanların evcilleştirilmesine bırakmıştır. Yine bu dönemin bir başka özelliği taş aletler daha bir özenle pürüzsüz ve cilalama adı verilen teknik ile yapılırken, çeşitli şekillerde gündelik hayatta kullanılan kap kacak yapımına başlanılmasıyla birlikte ateş insanlar tarafından kontrol altına alınmıştır.

Bu dönemin diğer önemli yerleşimleri ise Burdur: Hacılar, Kuruçay, Mersin: Yümüktepe, Gözlükule, Gaziantep: Sakçagözü(Keferdiz), Diyarbakır: Çayönü ve Aksaray: Aşıklı Höyük gibi belli başlı yerlerdir. Gerçekten bu alanlar gerek küçük buluntuları gerekse mimari özellikleri ile Anadolu'da dönemin önemli sayılan yerleşimlerinin başında gelmektedirler.¹³⁵

Alanın uzmanları bu çağda ortaya çıkan besinlerin pişirme tekniğini ve pişirmede kullanılan kap kacak durum ve yapısını dikkate alarak dönemi Çanak Çömleksiz ve Çanak Çömlekli Neolitik olarak iki ana evrede incelenmektedir. Diğer taraftan ilk yerleşimlerin köy hayatı niteliğinde olduğunu daha önce ifade etmiştik. Ancak köy tipi yerleşimler özellikle dönem sonuna doğru giderek gelişmiş kasaba veya şehir halini almıştır. Ayrıca bu yerleşim yerlerinin en eskisi kabul edilen Çatalhöyük yerleşimi incelendiğinde konutların birbiri ile bitişik nizamda yapıldığı gözlemlenmektedir. Bu tür bir konut düzeninin varlığı dönem içerisinde savunma anlayışının önemli hale geldiğini göstermektedir. Bu sistemin daha sonraki dönemlerde şehirlerin korunaklı hale getirilmesinde ihtiyaç duyulan sur yapılarının inşa edilmesine ilham kaynağı olduğu kuvvetle muhtemeldir.

Neolitik Dönem yerleşik hayat düzeni sürüp giderken, insanoğlu yeni hayat tarzının bir gereği olarak daha fazla araç ve gerece ihtiyaç duymuş ve söz konusu gereksinimlerini topyekûn taş ve toprak malzemedan karşılayamayacağını anlayınca özellikle günlük hayata kullanması için gerekli araçların yapımında elzem olan madeni keşfetmeye başlamıştır. Böylece uzun uğraşlardan sonra madeni doğal bileşenlerinden

---

¹³⁵ Savaş Harmanakaya, "Türkiye Neolitik Araştırmaları Üzerine Bir Değerlendirme", *TAY-2 (Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri)*, s. 14.

ayrıştırılarak kullanmayı başarmıştır. Uzmanlar bu gelişmeyi önemli bir buluş olarak değerlendirmiş ve bu dönemi Kalkolitik Çağ olarak adlandırmışlardır. Bakır-TaşÇağı anlamına gelen bu kavram Anadolu insanlık tarihinin M.Ö. 5500-3000 yılları arasını kapsayan uzun bir zaman dilimini ifade eder.¹³⁶ Bakır-Taş devrinde taşların yanında madeni araç gereçler yaygınlık kazanırken özellikle silah yapımında maden kullanımı dönemin göze çarpan en önemli özelliği idi. Ancak elde edilen yeni verilere göre maden kullanımı Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ'a kadar dayandırılrsa da çeşitlilik açısından bu dönemde oldukça gelişme göstermesi ve çoğu alanda taşın yerine geçmiş olması hasebiyle bu çağa adını vermiştir. Ancak tüm bunlara rağmen madenler içerisinde ilk olarak bakır madeninin M.Ö. 7000'li yıllarda kullanıldığı da iddia edilmektedir.

Bu çağda ortaya çıkan gelişmeler konumuzla ilgili önemli veriler sunmaktadır. Nitekim sağlanan yenilikler çömlekçi çarkından önce çanak çömlek yapımında kullanılan "turnet" adı verilen çömlekçi çarkına nazaran daha yavaş olan sistemin yerine seri üretimin başladığı ve bu çömleklerin belirli standartlara göz önüne alınarak yapıldığı çömlekçi çarkının hayata geçmesinin ilk aşamasını oluşturmaktadırlar. Aynı zamanda imal edilen çanak çömlekler depolama ve ürün taksimatında standart ölçü kaplarının oluşmaya başladığını göstermektedir.¹³⁷

Anadolu için bu dönemin belli başlı diğer özelliklerine baktığımızda yönetici sınıfı, zanaatçılar, din adamları gibi birtakım toplumsal sınıfların yanısıra ticaret gelişerek uzak mesafe ticaretine paralel lüks tüketim ürünleri ve prestij maddelerinin ticareti ayrıca önem kazanmış, ilaveten tarım alanında sulama sistemi gibi bazı devrim niteliğinde gelişmeler gözlenmiştir. Yine bu dönemde özellikle Anadolu'nun doğu ve güneydoğu bölgelerinin Mezopotamya kökenli Halaf, El-Ubeyd ve Uruk kültür yayılımının etkisinde kaldığı bilinmektedir. Anadolu'da bu dönemde 1200'e yakın yerleşim yeri tesbit edilmiştir. Bunların başlıcaları olarak: İzmir; Bakla Tepe, Liman Tepe, Denizli; Beycesultan, Samsun; İkiztepe, Yozgat; Alishar, Adana; Domuztepe ve

---

¹³⁶ Eyyüp Ay, "Eskiçağ Mezopotamya'sında Madenin Kullanımı ve Ticaretine Dair bir Projeksiyon", *İDOL(Arkeologlar Derneği Dergisi)*, S. 25, Ankara 2005, s. 12.

¹³⁷ Recep Yıldırım, *Uygurluk Tarihine Giriş İlkçağ Tarih ve Uygurlukları*, Ankara 2004, s. 31.

Malatya; Arslantepe, Değirmentepe gibi yerleşim alanlarını saymak mümkündür.¹³⁸ Bu çağdaki diğer bir önemli gelişme ise köyden kente geçişin sağlanması bürokratik düzenin ortaya çıkması ve kentlerin güvenliğinin sağlanması açısından son derece mühim olan sur duvarlarının inşa edilmesidir. Ancak Anadolu gibi mümbit bir coğrafyada nüfus artışının hız kazanması ile siyasi mücadeleler de baş göstermiştir.

Kalkolitik Dönemden sonra Anadolu’da M.Ö. 3000-1200 yılları arasında Tunç Çağı adı verilen evre yaşanmıştır. Bu dönemin ilk evresi olan M.Ö. 3000 ile 2000 yılları arasında halen Anadolu yazı ile tanışmamış olmasına rağmen, çevre komşusu olan Mezopotamya’nın kavim veya devletlerinin yazılı belgelerinde geçmeye başlamıştır. Özellikle Akad krallarından kurucu kral Sargon ile torunu Naram-Sin’in Anadolu’ya yaptıkları seferleri anlatan yazılı belgelerden gerek Şar-tamhari metinleri, gerekse Diyarbakır yakınlarındaki Pir-Hüseyin bölgesinde bulunan ve İstanbul Eski Şark Eserleri Müzesi’nde muhafaza edilen Naram-Sin’e ait kitabede Anadolu hakkında önemli bilgiler yer almaktadır. Bu belge ve kitabelerde Anadolu coğrafyası “KUR URU Ha-at-ti” “Hatti Ülkesi yada Gümüş Ülkesi” olarak zikrolunmaktadır. Söz konusu çivi yazılı kaynaklardan Anadolu’da Tunç Çağı’nınbu ilk evrelerinde çevresi surlarla çevrili olan ve belirli bir bölgeye hüküm eden çok sayıda küçük krallığına yaşadığı anlaşılmaktadır.¹³⁹

Yine ele geçmiş olan Akad krali yazıtlarından ve daha sonraki Asur ile Hitit çivi yazılı kayıtlarından elde edilen bilgiler rehberliğinde M.Ö. 3. bin yıl Anadolu’nun yerel kavimlerine bakabiliriz. Buna göre, Orta Anadolu’daKızılırmak Havzası’nda Hattiler yine Akdeniz sahil şeridi ve dağlık bölgesi boyunca Luwiler yaşamaktadır. Bunların yanı sıra Doğu Anadolu’nun bir kısmı ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde ise Hurriler, Karadeniz dağlık bölgesi boyunca dağınık halde yaşayan Gaşkalar gibi en çok bilinenlerinin yanında Puruşanda başta olmak üzere yine Orta Anadolu’da da bazı siyasi teşekkülleri saymak mümkündür.

---

¹³⁸Ayrıntılı bilgi için bkz: Savaş Harmankaya, “Türkiye Kalkolitik Araştırmaları Üzerine Bir Değerlendirme” *TAY-3(Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri)*, s. 7 vd.

¹³⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz: Emin Bilgiç, “Anadolu’nun İlk Tarihi Çağının Ana Hatları ile Rekonstrüksiyonu (Siyasî-idarî ve iktisadî-içtimai bakımlardan)”, *AÜDTCF. Dergisi*, 6/5, 1948, s. 489-516; Memiş, *a.g.e.*, s. 112-113; Albayrak *a.g.m.* s. 23.

Anadolu'nun yazı ile tanıştığı M.Ö. 2. bin yılın ilk çeyreğine baktığımızda ise öncelikle Asur Ticaret Kolonileri Devri (M.Ö. 1774-1719) adı da verilen bu dönem de Asurlu tüccarlar ticaret yapmaya gelirken beraberlerinde yazıyı getirerek Anadolu'da tarihi devirlerin başlamasına vesile olmuşlardır. Uzmanlar bu dönemin Tunç Çağ'ın II. evresini oluşturduğu konusunda hem fikirdirler. Yine söz konusu dönemde Hititlerin Trans Kafkasya yolu ile Anadolu'ya yavaş yavaş sızmaya başlamış oldukları da genel kabul görmektedir. Kendilerine Neşa'lı diyen bu kavim daha sonraları Orta Anadolu'da Hattuşaş merkezli bir devlet kurmuştur. Bu devlet Tunç Çağı'nın sonuna kadar devam etmiştir. Yine Hititler Döneminde Anadolu'da zaman zaman Hititlere bağlı olan birçok yerel bölge krallıklarının varlığından söz edilmektedir. Batı Anadolu'da Ahiyava, Arzava, Wiluşa ve Maşa ile Hititlerin doğusunda ise; Mitanni, Azzi-Hayaşa, İşuwa, güneyde Kizzuvatna, Tarhuntäsa, Lukka kuzeyinde ise; Gaşkalar ile Palalar gibi belli başlı yerel krallıklardan bazılarını saymak mümkündür.

Yine Anadolu Demir Çağı'nın başlangıcı olarak kabul edilen M.Ö. 1200 yıllarından itibaren batıdan Egeli Kavimler (Deniz Kavimleri) denilen toplulukların istilasına maruz kalmıştır. Nitekim bu saldırılarla birlikte Hitit Devleti'nin siyasi varlığı da son bulmuştur. Bu kavimler yalnızca Anadolu'yu değil diğer Ege ve Akdeniz Havzası'ndan Mısır'a kadar uzanan memleketlerde de siyasi bir çöküntüye neden olmuşlardır. Ayrıca en kötüsü Anadolu'da yaklaşık üç yüz yıllık bir karanlık dönemin yaşanmasına sebep olmuşlardır. M.Ö. 9. yüzyıldan Büyük İskender'in M.Ö. 330 yılındaki Anadolu istilasına kadar geçen dönemde, Anadolu'nun batısında İyonlar, Lidyalılar Orta Anadolu'da Frigler, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da ise Urartu ve Geç Hitit Şehir Devletleri ile Asur Devleti ve İran menşeli Persler gibi çeşitli kavim yada devletlerin varlığı bilinmektedir. Bununla birlikte Helenistik Dönemden sonra Roma'nın istilası ile başlayıp Bizans Devletinin kuruluşuna kadar geçen zaman içerisinde Anadolu'da çok sayıda irili ufaklı krallıklarda kurulmuştur.

3.2. Anadolu Toplumlarında Ağırlık Ölçüleri

Anadolu'daki ağırlık ölçüleri de hiç kuşkusuz Mezopotamya toplumlarınca kullanılan ölçülerden oluşmaktaydı. Bu ağırlık ölçüler çoğu zaman Kültepe Tabletleri başta olmak üzere Asurlu tüccarlara ait çivi yazılı belgelerde Mezopotamya toplumlarındaki ile (GÍN-Şeqel, MİNA-mana, GÚN-biltum) aynı ismi taşımaktaydı. Bu

gelişim Tunç Çağı ile birlikte eski dünyanın merkezi sayılan tüm Yakınoğu coğrafyasına yayılan ticaretin bir sonucuydu. Yukarıda da değinildiği üzere ele geçen ağırlıkların çoğunluğu ilk başlarda taşlardan imal edilirken, daha sonraki dönemlerde metalin yaygınlık kazanması ile birlikte çeşitli metallerden üretilmeye başlanmışlardır. Bu durum yapılan arkeolojik ve tarihi araştırmalar esnasında ortaya çıkarılan bulgulara göre değerlendirildiğinde en azından M.Ö. 2. bin yılının başlarından itibaren Mezopotamya başta olmak üzere diğer komşu coğrafyalarda özellikle yakınlığından olsa gerek İnan, Suriye ve Anadolu'daki yerleşimlerden tespit etmek mümkündür. İlerleyen zamanlarda bu ölçü birimlerinin yakın ağırlık değerleri Mısır'da da kullanılmaya başlanmıştır. Ayrıca Akdeniz Havzası, Kıbrıs ve Girit gibi adalardan Ege Denizi'nin kuzey ucuna, Kafkaslara hatta Orta Asya'nın güneyine kadar olan geniş bir alana yayıldığı gözlemlenmiştir.

Anadolu'da ölçüler hakkında somut verilere ancak M.Ö. 3. bin yılları başına yani İlk Tunç ağı evresine tarihlendirilmektedir. Nitekim ele geçen buluntulardan terazi aksamaları gibi-mermer taşı veya hematit taşı ağırlıklar ile kemik, bronz ve aşıaptan terazi kolları- kalıntılaraeşitli sit alanlarında yapılan kazılarda rastlanılmıştır. Bu yerlerden bazıları ise; Bilecik Bozüyük, Çanakkale Troya I, Eskişehir Klloba bunlara ilaveten daha çok terazi ağırlıklarının bulunduğu başlıca yerler arasında ise;Mersin Tarsus, Afyon Kusura, İzmir Çukuriçi Höyük veYozgat Alişar'da çeşitli şekillerde ağırlıklar bulunmuştur. Tarsus ve ukurii Höyük'te bulunan ağırlıklarda yalnızca birer tanesi İlk Tunç ağ'a tarihlendirilirken, Alişar'da bulunan ağırlıklar ise İlk Tunç ağ'ın son evrelerine tarihlendirilmiştir. Alişar ağırlıkları genelde hematitten yapılıırken, ukurii Höyük ağırlıkları ise volkanik bazalt taşından imal edilmiş ve aynı zamanda bu ağırlıklar mermi, makara ve zeytin çekirdeği şekillerinde üretilmişlerdir.¹⁴⁰ Ayrıca yakın dönemde ele geçirilen Aksaray Acemhöyük terazi ağırlık buluntusu büyük önem arz etmektedir.

---

¹⁴⁰ Funda Gülden Ekmen, "M.Ö. II. Bin Anadolu Terazi Kefeleri Hakkında Gözlemler", *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 2, orum 2011, s.37; Barbara Horejs, "Metalworkers at the ukurii Höyük? An Early Age Mould and Near Eastern Weight from Western Anatolia", *Universittsforschungen Zur Prhistorischen Archologie* 169, (Ed. T.L. Kienlin, B.W. Roberts), Bonn, s. 365-366.

Aksaray Acemhöyük'te ilk günden itibaren yapılan kazılarda çok sayıda değişik materyallerden yapılmış farklı ağırlık standardına rastlanılmıştır. İlk Tunç Çağ'dan itibaren Anadolu'nun ticari aktiviteleri hakkında bilgiler sunan bu ağırlıklar ile altın gümüş gibi değerli madenlerin tartıldığı ve büyük bir olasılıkla bunlara karşılık takas usullü ticaretin yapıldığı anlaşılmaktadır. Acemhöyük kazı başkanı Prof. Dr. Aliye Öztan'agöre, bu ağırlıklar içerisinde geçen yıl bulunduğu vurgulanan kaya kristalinden yapılmış ve üzerindeki yazının çivi yazısı olduğu kuvvetle muhtemelolan yaklaşık 10.4 gr. ağırlığındaki bir terazi ağırlığı tüm dikkatleri üzerine çekmiştir. Ancak bu terazi ağırlığı üzerindekiçivi yazısının oldukça kötü durumda olması nedeniyle dönemin uluslararası dili olan Akadça mı? Yoksa yerel bir Anadolu dili ile mi? yazıldığı hakkında halen bir belirsizlik söz konusudur. Bu ağırlığın ele geçtiği katman ise karbon 14 metoduna göre yaklaşık M.Ö. 2250 yıllarına dayandırılmaktadır.¹⁴¹ Her şeye rağmen bu yazılı bir belge niteliği taşıdığı için gerek Anadolu'nun gerekse Avrupa'nın şu ana kadar bilinen en eski yazılı belgesi olma özelliğini taşımaktadır.

Erken Tunç Çağ'dan itibaren Yakınoğu'da Mezopotamya toplumlarınca kullanılan ölçü birimleri Anadolu'ya ve ilerleyen zamanda Ege Denizi Havzası'na kadar yayıldığı ele geçen arkeolojik bulgularca teyit edilmiştir. Bu ağırlık ölçülerinin Rahmstorf'a göre, Tiryns ile Argolis'te bulunan silindir ve makara biçimli taş nesnelere eşleşirken bunların üzerindeki çeşitli küçük işaretler Ege Havzası'nın Geç Tunç Çağ'ı ağırlıkları ile benzerlik göstermektedir. Ayrıca bu buluntularınaynı veya yakın ağırlık değerlerine sahip olması bunların da ağırlık olduğunun göstergesidir. Bununla birlikte Anadolu ve Suriye'den bilinen terazi ağırlıklarının Ege Bölgesinde makara ve sapan taşı şekilli olarak görülmeye başlaması bu bölgede de ağırlık sisteminin varlığına kanıt oluşturmaktadır. Anadolu'da Bozüyük, Küllüoba, Troia¹⁴² ve Ege'de Poliochni ile Aya İrini'de bulunan terazi aksamaları ağırlıkların kuzeyde

---

141Sergen Çirkin "Anadolu'nun en Eski Yazısı Acemhöyük'te", Cumhuriyet Gazetesi 23.05.2017.

142 Troya Bronz Çağ ağırlıkları iki bilimsel analiz ile tanımlanmaya çalışılmıştır. İlk olarak geniş alana yayılmış olan bulguların işlenip işlenilmemiş olması, ikinci ise ele geçen nesnelere niceliksel olarak analiz edilmesi şeklinde idi. Sonuçta ele geçen bu ağırlıklar Bronz Çağ başlangıcından beridir kullanılmış olup hem Mezopotamya 8.4 gramlık "şeşel" ağırlığı ile 9.4 gramlık Mısır "qedet" ağırlığına yakın değerlerdir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Arsen Bobokhyan, "Identifying Balance Weights and Weight Systems in Bronze Age Troia Preliminary Reflections", Weights In Context Bronze Age Weighing Systems Of Eastern Mediterranean Chronology, Typology, Material And Archaeological Contexts, Edited By: Maria Emanuela Alberti, Enrico Ascalone, Luca Peyronel, Roma 2006, s. 100 vd.

Gökçeada'ya kadar ulaştığını ve yine GökçeadaYenibademli yerleşkesindeki ağırlık buluntuları İlk Tunç Çağ ağırlıklarının deniz aşırı ilişkilerini ortaya koymaktadır.¹⁴³

Yakındoğu'da yaygın olarak kullanılan ağırlık değerlerine Anadolu başta olmak üzere diğer çevre bölgelerden ele geçen ağırlıklara bakıldığında ise bunların “şeqel” temelli ağırlık ölçüsünün farklı değerlerinden oluştuğu görülmektedir. Özellikle Erken Tunç Çağ'da Suriye-Filistin bölgesinde Ebla, Tell Munbaqa, Tell es-Sultan/Eriha ve Tell Brak gibi antik yerleşimlerin yanı sıra Kuzey Mezopotamya, Anadolu'nun bazı bölgeleri, Ege Havzası ve İndus Vadisi'nde 9.4 gramlık ağırlık birimi başta olmak üzere, 8.33 gramlık Mezopotamya temel ağırlık ölçüsü ile 7.83 gramlık yine Suriye ağırlık birimi olan ağırlık ölçüleri ile birlikte ilerleyen zamanlarda 13-14 gramlık Mısır uygarlığı ağırlık biriminin dahi Anadolu'nun muhtelif yerlerinde farklı zamanlarda kullanıldığı ele geçen buluntularca teyit edilmiştir.¹⁴⁴ Ayrıca İzmir Panaztepe'de M.Ö. 2. binin başlarına dayandırılan bir yapı enkazında ele geçen kurşun bir külçeninde ağırlık olarak kullanılmış olabileceği belirtilmektedir.¹⁴⁵ Bu açıklamalardan da görüldüğü üzere Anadolu'da yazısız dönemlerden önce çevre medeniyetlerin etkisi ile çeşitli ağırlık ve ölçü değerlerinin kullanıldığı ve bu ölçülerin daha sonraki dönemlerde de kullanıldığı gerek Asur Ticaret Kolonileri Devri (M.Ö. 1774-1719) gerekse Hititler Dönemi ve sonrasına ait yazılı belge ve arkeolojik bulgulardan anlaşılmaktadır.

3.2.1. Anadolu'da Asur Ticaret Kolonileri Döneminde Ağırlık Ölçüleri

Anadolu'nun yer altı ve yer üstü zenginlikleri tarihin ilk dönemlerinden itibaren insanları cezbetmiş ve birçok kavim ya da devletler bu mümbit coğrafyaya hâkim olabilmek için mücadeleler vermiştir. Yukarıda da değinildiği üzere Prehistorik Dönemde, Anadolu genelinde siyasi birliktelik henüz sağlanamamıştı ve bölgesel güçlerin egemenliği söz konusuydu. Anadolu'ya yazının gelişi ise M.Ö. 2. bin yıllarının başında Eski Asur Devleti'nin Kuzey Mezopotamya'daki egemenliği döneminde gerçekleşmiştir. Asurlular hem yazıyı Anadolu'ya taşımışlar hem de Anadolu'da

---

¹⁴³Halime Hüryılmaz, “Gökçeada-Yenibademli Höyük Kazısında Bulunan Makara Biçimli Nesnelere ve Düşündürdükleri”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 6/19, s. 42-43.

¹⁴⁴ Sevgi Dönmez, Hititler Dönemi'nde Değişim Araçları ve Ölçü Birimleri”, JASS, Vol. 6/8, 2013, s. 816.

¹⁴⁵ Erkanal-Öktü, a.g.m. s. 1 vd.

yaklaşık olarak 255 yıllık M.Ö. 1974 ve 1719¹⁴⁶ yılları arasında güçlü bir ticari teşekkül kurmayı başarmışlardır. Orta Tunç Çağ'ı olarak adlandırılan bu dönemde ticaret daha da gelişim göstermiştir. Özellikle metale dayalı ticari aktiviteler bir taraftan Mezopotamya, Mısır, İran, Hindistan ve Akdeniz Havzası boyunca çoğu yerleşim yerleri arası iletişimi artırırken, diğer taraftan yeni coğrafyalarında keşfedilmesine vesile olmuştur.

Madeni devirlerin en önemli sonuçlarından biride bazı araç ve gereçlerin madenlerden de üretilebileceğini göstermiştir. Önceleri bakır madeninden yapılan alet-eveatlar ilerleyen zamanla birlikte yerinikalay ile bakır karışımı olan Tunç madenine bırakmıştır. Bunun sonucu çoğu araç-gereçler en önemlisi de savaş aletlerinin daha sağlam olan bu maden alaşımından elde edilmiş olmasıdır. Ancak bu gelişmelere paralel olarak dönemin siyasi güçlerinin, bakır ile kalay madenlerinin bol olduğu yerleri ele geçirme isteği sürekli siyasi çekişme ve savaşlara neden olmuştur. Buradan hareketle altın, gümüş ve bakır gibi zengin maden yataklarının mevcudiyeti Anadolu'yu cazibe merkezi yaparken sürekli el değiştiren siyasi teşekküllere de neden olmuştur. Anadolu'da siyasi parçalanmışlığın var olduğu bu dönemde Anadolu'yu yerli beylere belirli meblağ vergi vermek ve farklı avantajlar sağlamak şartıyla Eski Asur Devletinin tüccar grupları Anadolu'ya akın etmeye başlamışlardır.

Anadolu'da Asur Ticaret Kolonileri Dönemi'nde yoğun bir şekilde ticari aktivitenin varlığı Kültepe (Kaniş) başta olmak üzere Anadolu'nun Alişar, Zalpa, Puruštatum vb. yerlerinde yapılan arkeolojik kazılar esnasında ele geçen çivi yazılı tabletler ve bulunan diğer arkeolojik veriler vesilesiyle kanıtlanmıştır. Özellikle bu dönemden kalma Asurca yazılmış ticari işlemlere dayalı alış-veriş senetleriyle borç senetleri, modern zamanda kullanılan tahsilat belgelerine benzer işlem gören çekler, aile terekemesi ihtiva eden miras belgeleri, vasiyetnameler, dışarı çıkarılması yasaklanan mal ve madenlerin oluşturduğu listeler, kervanların yüklerini oluşturan çeşitli ticari emtialar ile ilgili bilgi veren metinler ile *Karum* mahkemelerinin kayıtlarıdır. Ayrıca Asurlu ve yerlilerin sosyal hayatları ile ilgili önemli bilgiler veren vesikalar ve söz konusu beşeri ilişkilerin önemli bir kısmını oluşturan evlenme ve boşanma mukaveleleri

---

¹⁴⁶ Cahit Günbattı, "An Eponym List (KEL G) from Kültepe", *Akademia Verlag*, XXXV/1, Berlin 2008, s. 129.

ile Anadolu yerel krallıkları arasındaki siyasi ilişkilere ışık tutan metinler vb. toplam da 25 bin adet kil tablet ele geçmiştir.

Bu dönem ele geçen çivi yazılı belgelerde yoğun olarak ölçü ve tartıya dayalı ticari organizasyonlardan söz edilmektedir. Buradan ağırlıkların başta silindir mühür baskıları olmak üzere çeşitli tasvirlerde tartı aletlerinde kullanıldığı anlaşılmaktadır.¹⁴⁷ En iyi bilinen örneği ise Kültepe’de ele geçen ve M.Ö. 1900 yıllarına tarihlendirilen EskiBabil üslubu silindir mühür üzerinde Tanrı EA, sağ elinde bir terazi tutarken tasvir edilmiştir. Bu mühür baskısı dönemin ticaretine dair bilgiler vermesi yanında ağırlıkların kullanım biçimlerine ait detaylı bilgiler sunması açısından da önemlidir.¹⁴⁸ Ayrıca *Karum* olarak tabir edilen büyük pazar yerlerinde ürünleri tartmak amacıyla kullanılmış kurşun ve taşlardan çeşitli biçimlerde ağırlıklar bulunmuştur. Kurşundan yapılan ağırlıklar oval vedisk biçimli olup, oval olanlar ise daha çok iki ucu sivriltilmiş şekilde yapılmıştır. Disk biçimli ağırlıkların ise ortaları ya da iki yüzünde karşılıklı olarak delikler veya kertikler görülmektedir. Zeytin çekirdeğini andıran oval şekilli ağırlıklar ise hem disk şekillilerden daha küçük hem de daha hafif ağırlık birimlerinden oluşmaktadır.¹⁴⁹ Bunlara ilaveten önemli addedilen bir buluntuda Kültepe Kaniş *Karum*’u II. yapı katında dönemin ünlü tüccarı Adat-Şululi’nin evinde bulunan ve yaklaşık ikikilogram ağırlığındaki kesik koni şekilli nesnenin hem külçe olarak hem de ağırlık olarak kullanılmış olduğu düşünülmektedir.¹⁵⁰ Ele geçen bu nesnenin belirtilen özelliklerine bakıldığında metalden yapılmış olmalıdır ki para gibi değer atfedilirken, aynı zamanda ağırlık birimi olan mana’nın yaklaşık dört katına tekabül etmesi ağırlık olarak kullanıldığının delilidir.

Kaniş *Karum*’unda kullanıldığı bilinen ve bu bölgede yapılan arkeolojik kazılarda bulunan taş ağırlıkların bazıları tüccarlara ait olduğu düşünülen özel odalarda bulunurken bazı taş ağırlıklar ise ev olduğu kuvvetle muhtemel yapıların altındaki

---

¹⁴⁷ Önder Bilgi, “Klasik Çağ Öncesinde Anadolu’da Ölçü Ve Tartı Aletleri”, *Anadolu Ağırlık ve Ölçüleri* (Ed. Garo Kürkman), İstanbul 2003, s. 18.

¹⁴⁸ Dönmez, a.g.m., s 817.

¹⁴⁹ Tahsin Özgüç, *Kültepe-Kaniş II (Eski Yakınoğu'nun Ticaret Merkezinde Yeni Araştırmalar)*, Ankara 1986, s. 72-76.

¹⁵⁰ Erkanal-Öktü, a.g.m. s. 8.

mezarlarda bulunmuştur.¹⁵¹ Bununla birlikte Anadolu’da, Asur Ticaret Kolonileri Dönemi’nde başta Kaniş *Karum* olmak üzere farklı mezar yapılarında çeşitli ebatlarda bronz’dan terazi kefelere ölülerle birlikte gömülü halde bulunmuştur. Bu terazi kefelere genelde her mezarda birer çift olacak şekilde ele geçirilmiştir. Ayrıca bronzdan üretilmiş bu terazi kefelere Anadolu’da şimdiye kadar ele geçen en eski çifte kollu terazi buluntularıdır.¹⁵² Burada ilginç olanı ise, ağırlık ve terazilere ait buluntulardan bir kısmının burada açıklandığı gibi mezarlarda ele geçmesidir. Daha önce de değinildiği üzere Mezopotamya bölgesi toplumlarında kutsallığından ötürü veya dini ritüel gereği tüccarların ağırlıkları ile birlikte gömüldüğüne rastlanılmıştır.

Yine Kültepe Kaniş *Karum*’unda yürütülen kazı çalışmaları sonucu ele geçen çok sayıdaki nesnelere bir kısmını oluşturan taş ağırlıklar ördek veya geometrik şekillidir. Bunların çoğunluğu dayanaklılığından dolayı hematit taşından yapılmıştır. Bunun yanında kaya kristalinden yapılanları da mevcuttur. Bu ağırlık taşları koya griden siyaha kadar farklı renk tonlarında parlak perdahlı olarak imal edilmiştir. Geometrik forma sahip olan taş ağırlıklardan silindirik biçimli olanı genelde çeşitli uzunluk ve kalınlıklarda bunun yanında varilimsi, küresel (spondonit) ve tepesi kesik koni biçimli olanları da diğer yaygın olarak görülen ağırlık şekilleridir. Ayrıca Mezopotamya’da yaygın kullanım alanı olan ördek formu ağırlıkların geriye dönük başları kabartma ve kazıma tekniği ile şekillendirilmiştir. Bu ağırlıklar yine beyaz ya da krem rengi gibi farklı renk ve ebatlarda kaya kristali veya hematitten yapılmıştır.¹⁵³ Bu ağırlıkların özellikle ördek formu olanların alt kısımlarında sahibinin kimliğine işaret ettiği düşünülen oyularak kazıma tekniğinde işlenmiş işaret ve semboller görülmektedir. Ördek formu ağırlıklardaki bu tür semboller ve işaretler bunların mühür olarak da kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir.¹⁵⁴

Mevcut bilgilerimize göre Anadolu’ya, Mezopotamya altmışlık sistem menşeli ağırlık birimleri Asurlularca getirilip kullanılmıştır. Bu ağırlıkların Kültepe belgelerinde sürekli olarak şu kadar “şeql” ve “mana” gibi ifadeler ile geçerken gümüş veya altın

---

¹⁵¹ Kool, *a.g.e.*, s. 41.

¹⁵² Ekmen, *a.g.m.*, 39.

¹⁵³ Bilgi, *a.g.m.* s. 18.

¹⁵⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz: Remzi Yağcı, “Anadolu Medeniyetleri Müzesi Koleksiyonundaki Ördek Biçimli Mühürler”, *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 1994 Yılı*, Ankara 1995, s. 122-158.

gibi değerli madenlerin tartılmasında bunun yanında servet biriktirme ya da borç senetlerinin yapılandırılmasında temel değer birimi olarak kullanıldıkları görülmektedir. Genellikle Kültepe belgelerinde “GÚ” ideogramı ile yazılan biltum-talent’in bazen de tabletlerde “bi-il-tim” veya aynı formda “GU(N)” şeklinde yazılışları görülmektedir. Söz konusu bu ağırlık birimi Asur Ticaret Kolonileri Döneminde Anadolu’da kullanılan en büyük ağırlık birimidir. Aynı şekilde “MA.NA” geçtiği tüm metinlerde Sümerce olmaktan çıkıp Akadca’ya geçmiştir. Bunlara ilaveten diğer ağırlık veya değer birimi olan Akadca “šeql’in” ise, hemen hemen tüm metinlerde “GÍN” ideogramı ile geçtiği görülmektedir.¹⁵⁵ Özellikle değer atfedilen bu birimler para yerine de kullanılmaktadır. Şöyle ki M.Ö. 19.-18. yüzyıllardan kalma Kültepe’de bulunan taştan yapılmış metal döküm levhası veya kalıbı incelendiğinde bunun üzerinde memecik veya oluk şekilleri görülürken, yaklaşık her bir oluğunda 6 şeql ağırlığında olduğu böylece her defasında dayarım minalık metal külçeler basılabildiği anlaşılmaktadır. Buradan imal edilen metal külçeler belirli aralıklarla işaretli olduğundan ticaret sırasında değer atfedilen ürünlerin karşılığı olarak şu kadar “šeql”veya “mana” cinsinden fiyatı belirlendikten sonra koparılıp bir nevi para karşılığı olarak verildiği düşünülmektedir.¹⁵⁶

Kültepe’de bulunan Asur Ticari metinlerinden de anlaşılacağı üzere ürünler özenle tartılırken her bir ferdin veya Bit Karimin ağırlık ölçekleri vardı. Bu ölçekler metinlerde “aban mātım veya ina aban mātım” ülkenin (memleketin) ağırlığı (taşı) şeklinde geçmektedir. Aynı şekilde Zalpa, Puruşhanda ve Kaniş gibi her şehir veya Asur’a bağlı krallıkların kendilerine ait farklı değerlerde ağırlık veya hacim ölçülerinin olduğu yazılı metinlerce teyit olunmuştur. Yine memleket ölçüsü tabiri gibi “ina abnini-ina abnātini” kişisel tartı veya özel ağırlık birimi (taşı) tabirlerin varlığı metinlerde gerek Anadolu gerekse Asur’da kişisel ağırlık ölçülerinin varlığının delilidir.¹⁵⁷ Bunun yanı sıra Karum’un, Asurluların ve yerlilerin ağırlıklarının birbirinden farklı değerler içerdiği görülmektedir. Burada genellikle sözleşme metinlerinde de değinildiği gibi kimin veya hangi kurumun ağırlığı kullanılacağı özellikle belirtilmektedir. Genellikle bu gibi durumlarda kredi veya borç verenin ağırlık ölçüsü kabul edilirken, Karum’un

---

¹⁵⁵ Bilgiç vd., a.g.e., s. 15-16.

¹⁵⁶ Andreas Müller-Karpe, “Hititler’de Metal Külçeler”, Uluburun Gemisi: 3000 Yıl Önce Dünya Ticareti (Ed. Ümit Yalçın vd.), Bochum 2006, s. 489.

¹⁵⁷ Veenhof, a.g.e., s. 55-56.

Ölçüsü'nün ise herkes tarafından kullanıldığı anlaşılmaktadır. Kaniş, Karum'u ve Asur memleketi arasında ticareti yapılan ürünler her iki tarafta da tartılarak paketlenir ve alıcısı da tekrardan tartarak alırken, mühürlü zarf içerisinde olan belgelere ürünün miktarı yazılarak kaydedilmektedir. Bu durumda zarflar şahitler huzurunda açılırken ölçülerde küçük farklar dahi göz önünde tutulmakla birlikte büyük fark olduğunda ise taraflar arasında problemlere neden olmaktadır. Bunun yanı sıra kurşun veya taştan ağırlıkların mezarlara dahi bırakıldığı yapılan arkeolojik çalışmalarda ele geçen delillerle tespit edilmiştir.¹⁵⁸

Söz konusu bu dönemde Asurlu tüccarların Anadolu'da nerede ise tüm Karumlarda temsilcilikler kurduğu ve Karumların günümüz ticaret odası gibi işlev gördüğü anlaşılmaktadır. Buraya tüccarların belirli oranda vergi verdikleri ve ticari emtialarını burada depo ettikleri görülmektedir. Ayrıca kurumlar tüccarlar arası anlaşmazlıkları giderirken, faiz oranları ile ölçülerin denetimini yapmaktadır.¹⁵⁹ Bunla birlikte tartı ağırlıkları başta olmak üzere çeşitli ölçülerde tüccarların hile ve sahtekârlıklara başvurduğu bilinmektedir. Pazar yerleri ve çarşıları gezen Karum görevlileri tüccarların ölçü ve ağırlık birimlerini denetleyerek onlara bir nevi kanun güvencesi olan mühürler ve çeşitli işaretlerle damgalamışlardır.¹⁶⁰ Bu uygulamada ki asıl amaç devlet güvencesi altında ticaret yapılmasını sağlayıp, tefeciliğin önüne geçmek istenilmesidir. Ayrıca yapılan bu resmi teminatlar ile toplum içerisinde infial yaratabilecek olumsuzlukları öncesinde bertaraf edilerek güvenilir bir ticaret ortamı kurulmuştur.

Asur Ticaret Kolonileri Dönemibazı özel ağırlık ölçüleri Kültepe metinlerinde şu isimlerle geçmektedir. Bunlardan AKT I'nın 7 nolu metninde "nēpişum" ile "riksum" ölçüleri görülmektedir. Nēpişum; işlenmiş veya şekil verilmiş külçe anlamına gelmektedir. Bu külçenin ağırlığı 15 ile 30 mana (7.5 ile 15 kg.) arasında değişiklik göstermektedir. Riksum ağırlık ölçüsü ise nēpişum'dan daha küçük bir ağırlık külçesini ifade ederken, metinlerde altın, gümüş ve kalay madenlerinin kullanımı ile birlikte zikrolunmaktadır. Ayrıca AKT I'de 17 nolu metnin 1 ile 25. satırları arası tercümesinde

---

¹⁵⁸Tahsin Özgüç, *Kültepe-Kaniş/Neşa*, İstanbul 2005, s. 25-26.

¹⁵⁹Hasan Ali Şahin, "Eski Asur ve Anadolu'da Kaşşum Görevlisi" *Arc. An.*, C. 5, 2002, s. 203.

¹⁶⁰Venoof, *a.g.e.*, s. 61.

yer yer muttatum tabiri ile Mezopotamya kökenli biltum ve mina gibi ağırlıkların isimleri de geçmektedir. Şöyle ki:

Ikūppīa, Ennam-Aššur ve Šūmi-abia'ya Aššur-nādā'ya şöyle söylüyor. Ennam-Aššur ve Šūmi-abia'ya Aššur-nādāşöyle söylüyor de: Puzur-Ištar'ınki hariç, birer biltum üzerinden 16 muttatum ve otuz (ar) mina üzerinden 7 elītum'u ve 6 kara eşeği size teslim ettim. İçinden Usur-ša-Aššur'dan aldığım 1 biltum 25 mina bakırı Ikūppīa için size gönderdim. 1 biltum 12 mina bakır Ennum-Aššur'unkidir. Puzur-Ištar'ın adına olan 1 biltum 20 mina sana bildirdiğimdir. Bakırın bakiyesi 5 ½ biltum 3 mina'dır. İçinden 5 ½ biltum 3 mina bakır tüccarınkidir. Fiyat benim için değişiyor; bu sebeple 15 ½ biltum bakırı tüccar bana tartacak ve işimi halleden Ennam-Aššur olup bakırı sen tutmamalısın. Mühürletilmiş vesikasını kesin olarak elinde tuttuğu 15 ½ biltum bakırı tüccar geri vermesin. Sende bu konuda bana uzak durmamalısın...

Aynı zamanda “muttatum (mu-ta-tim)” yarım kelimesinden bir ağırlık ölçüsünü gösterirken her muttatum'un bir biltum veya EL 146, 21'de ise bir muttatum 16 “mana”lık ağırlığa denk gelmektedir. Bu durumda bir muttatum ölçüsü 8 ila 30 kilogram arasında değişen denk yani yarım yüktür. “Elitum” adı verilen diğer ağırlık birimi de nēpišum ağırlığı gibi 15 ila 30 mana arasında değişen bir ağırlığa tekabül etmektedir.¹⁶¹

3.2.2. Anadolu'da Asur Ticaret Kolonileri Dönemi Hacim Ölçüleri

Asur ticaret metinlerinde hacim ölçüsü olarak Anadolu'da yerliler arasında kullanılan ve belirli orandaki hacim ölçüsünü ifade eden “karpat mātim” “memleketin ölçüsü” tabiri Kt. g/k 12b numaralı tablette de geçmektedir. Metnin transkripsiyon ve tercümesi aşağıdaki şekildedir.

“6 na-ru-uq še-am i-šé-er Šar-ni-kà-an Ha-ar-ša-a Ša-ri-ù-man Šé-wi-iš-mi-i me-ra-šu Ší-ša-ah-šu-šar ù Di-ik-šar Ša-ra-bu-nu-wa i-šu še-am i-na ha-ar-pi i-na kà-ar-pi-tim ša Pe-ru-wa i-na Kà-ni-iš i-ma-du-du še-um i-qá-qá-ad šál-mi-šu-nu ki-ni-šu-nu ra-

¹⁶¹ Bilgiç, a.g.e., s. 36.

ki-is İGİ A-ta-li İGİ Šu-pi-ah-šu İGİ Ki-kà-ar-sa-an”, bu metnin tercümesi ise aşağıda ki gibidir.

*Šarnikan, Harša, Šariuman, Šiřahšuřar’ın ođlu Šewiřmi ve Dikřar’dan Šarabunuwa 6 çuval arpa alacaktır. Arpayı hasat zamanında Peruwa’nın ölçėđi ile Kaniř’te ölçecekler. Arpa onların (mâli bakımdan) sađlam ve (yasal olarak) sorumlu olanların başlarına bađlıdır. Šahitler: Atali, Šupiahřu, Kikarřan.*¹⁶² Bunların dıřında Kültepe tabletlerinden tespit edilen çok sayıda hacim ölçü birimleri vardır. Bunlar:

3.2.2.1. naruqqum

Naruqqum kelimesi başlıca deriden yapılmış, çuval veya torba ve ticari sermaye gibi farklı anlamlara gelmektedir. Aynı zamanda Asur ile Kültepe-Kaniş arasında gerçekleştirilenticarete yük hayvanlarının sırtına bağlandığı böylece nesnelere taşınmasında kolaylıklar sağladığı bilinmektedir.¹⁶³ Bununla birlikte CAD’da baktığımızda kelime “torba veya çuval”, “kuru gıdalara mahsus hacim ölçüsü” ile “tüccarların ortak sermaye yatırımları” gibi belli başlı anlamlara gelmektedir.¹⁶⁴ Söz konusu kelime Veenhof tarafından hububatlar için ölçü kabı olduğunu ve yaklaşık 100 litrelik bir kapasiteye sahip olduğunu ifade etmektedir¹⁶⁵. Ayrıca tacirlerin alış-veriş için yaptıkları yolculuklarda yanlarında servetlerini taşıdıkları “para çantası” veya “para cüzdanı” gibi değerlendirdikleri nesnelere de tabletlerde zaman zaman bu isimler verildiği görülmektedir.¹⁶⁶ Kültepe metinlerinde çoğu zaman hububatla ilgili belgelerde çeşitli şekillerde geçen hacim ölçülerinden “naruqqum” tabirinin, borç senedi belirtilirken kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca bu tabirle ilgili ilk defa bir bilgi AKT I’in 79 nolu metninde geçmektedir. Bu metinde yerli iki kişinin diğer yerli dört kişiden 13 “naruqqum” ölçüsü hububat alacaklı olduğuna dair borç senedir. Bu metnin tercümesi şu şekildedir.

---

¹⁶²Cahit Günbattı, Kültepe - Kaniş (Anadolu’da İlk Yazı, İlk Belgeler), Kayseri, 2017, s. 87.

¹⁶³ Ayrıntılı bilgi için bkz: Veenhof, a.g.e., s. 37-38.

¹⁶⁴ CAD, Naruqqum, s. 379 vd.

¹⁶⁵ Lütfü Gürkan Gökçek-Remzi Kuzuoğlu, “Kültepe Metinlerinde Geçen Hububat Türleri ve Ticareti” *Prof. Dr. Kazım Yaşar Kopruman’a Armağan Kitabı*, Ankara 2003, s. 379.

¹⁶⁶ Lütfü Gürkan Gökçek, “Kultepe Metinlerine Göre Ticari Malların Paketlenmesi ve Taşınması ile İlgili Bazı Kelimeler”, *Ar. An.*, 8/1, 2005, s. 63.

*“Memelket ölçeği ile 13 “naruq” hububat Kaluwa, Halkiaşu, Aluwa, Kawâs’ta, Hurahsu ve Taliumma’nın şahitliğinde kikarşan ve Šuppiahsu alacaktır. Hububatı hasat zamanına kadar iade edecekler Hābuna’nın huzurunda, Watniahsu’nun huzurunda, Enna-Su’en’in huzurunda”.*¹⁶⁷

Aynı zamanda ticari sermaye anlamında ki geçişine bakıldığında ise; kt n/k arşivi içerisinde çıkarılan Laqep adlı tüccarın yazmış olduğu n/k 1192 nolu bir mektupta bir şirketin kuruluşu hakkında bilgiler sunmaktadır. Bu belgede Aşşur-malik’in çocukları Laqep ve kardeşi Aşşur-taklaku arasında gerçekleşen yazışmayı ihtiva etmektedir. Belgede Laqep kardeşine otuz yıl boyunca “naruqqum sermayesine” konmak üzere para verdiğini ve otuz yıl önce kardeşinin hiç kimsesi olmadığı şimdi ise karısı ve çocukları ile büyük bir firma sahibi olduğunu vurgulamaktadır. Laqep kendisi de yeni firma kurarak bu firma başına çocuğunu getirip onun orda yetişmesini amaçlamaktadır. Bu durumda Laqep kardeşi Aşşur-taklaku’ya ortak sermayelerinde olan naruqqum’daki paradan hissesini talep etmekte ancak kardeşi tüm sermayeyi başka birinin üzerine aktarmak kaydı ile bir nevi evrakta sahtecilik yaptığı anlaşılmaktadır. Bu durumda Laqep’in mağduriyetini giderebilmek ve alacağını tahsis etmek için araştırmalar yaptığı anlaşılmaktadır.¹⁶⁸

Ayrıca Asurlu tüccarların özellikle yün ticaretin de bireysellikten ziyade kolektif ilişkiler geliştirdikleri görülmektedir. Tüccarlar yün ve hayvan derisinden ürünlerde “naruqqum ortaklığı” üzerinde iyi organize olmuşlardır. Birkaç aile bireyi veya tüccarların birleşiminden kurulan bu ortaklıkta karışıklığa neden olmaması için kimin

---

¹⁶⁷ Bilgiç, a.g.e., s. 99.

¹⁶⁸ Hüseyin Sever- Salih Çeçen, “Naruqqum” Ortaklığı Hakkında Yeni Bir Belge”, Ar. An. C. 4, 2000. s. 167 vd. Ayrıca günümüz tercümesi için bkz. a.g.e, s. 172: 1-5) Laqep’den Aşşur-taklaku, Nab-Šu’en, Enna(m)-Šu’en, Aşşur-malik ve Tab-Aşşur’a: Özellikle Aşşur-taklaku’ya: 6-10) Ben, sana (daha) fazla ne yazayım? Sen kardeşimsin, beyimsin! 30 yıl önce naruqqum, sana verdim ve sen de rıza gösterdin. Arkasından, hem haberin hem de mektubun bana geldi. (Bunun üzerine) 5 yıl boyunca sana (onu) şevkettim. 10-12) Ayrıca, zarflı tableti senin temsilcine verdim. Ben şöyle dedim: 12-16) Onun hesaplarım babamın firması için ispat edeyim ki, babamın evi alını pak olsun, şehir kapısında benim de alnım pak olsun, onun da Karum’da alını pak olsun! 16-18) Firmayı kurayım, çocuğu yetiştireyim (ki) o, şehrin geçimine tahammül etsin! Sen kardeşimsin, 17-21) beyimsin! Beni (finansman olarak) kurtarabileceğin kadar kurtar! Babamın firmasını, beni ve babamın ruhunu kurtar! 21-24) ikribum’dan dolayı babamın evi zarar görmüştür. Senin naruqqum’undan 2 mina gümüş Aşşur ve babamızın ikribum’u olarak gidecek. 25-28) Ayrıca, 3 mina altını, 5’er şeşel şimtum’u (ve) 15 mina gümüşü bana gönder! Ki, memlekette (tanrı) Aşşur ve babamın tanrısı seni hoşnut tutsunlar ve 29-31) sen hesabı verdiğinde, bu para gümüşten ve onun karından düşülsün! Gümüş buraya gelsin ki, senin temsilcine zarfı tableti vereyim!...

ne kadar ürün sattığı teker teker kayıt altına alınır ve Karum depolarında mühürlenerek muhafaza edilirken, kimin ne kadar pay sahibi olduğu belirtilirdi.¹⁶⁹

3.2.2.2. Himtum

Bu hacim ölçüsü buğday, arpa, un ve domuz yağı gibi kuru gıdaların miktarını belirlemek için kullanılmaktadır. Yine hacim ölçüsü olan “şimdu” ile birlikte metinlerde zikrolunması ve kuru gıdaları ifade eden ölçü birimi ile anılması gayet tabiydi. Kelimeye sözlüklerde deri çanta veya mataragibi anlamlar verilirken, Eski Asurca geçişlerine değinilmemiş olup saf tereyağı anlamındaki “himētum” ile ilişki kurulmuştur. Eski Asurca metinlerde görülmemiş olması matara anlamının daha uygun olduğunu düşündürmektedir.¹⁷⁰ CAD’a bakıldığında zaman deriden çanta, para kesesi veya su kırbası gibi anlamları içermektedir.¹⁷¹ Bu manalarına bakıldığında muhtemelen kervan güzergahı sırasında su ihtiyacını gidermek için içine su konulan bir çeşit matara veya yolda belirli ihtiyaçların giderilmesinde tüccarın yanında taşıdığı paranın içine konulan para kesesi bir nevi para cüzdanı gibi anlamlandırmak mümkündür.

3.2.2.3. İlum

Kelimenin sözlük anlamı konteyner, deri çanta veya torba olup yaklaşık 50 kilogramlık ölçü birimine denk gelmektedir. Bu tabir Asur belgelerinde ticareti yapılan özellikle bakır, kalay gibi metallerin paketlenmesinde kullanılırken eşekler üzerinde taşınma sırasında yükün dengelenmesi için her iki yana birer tane olacak şekilde sarılmaktaydı. Özellikle değerli nesnelere altın ve gümüş gibi mühürlü kaplar içerisine konularak taşınmasında veya bazı metinlerde bakır vb. ikinci sınıf madenlerinde sevk edilmesinde kullanıldığı bilinmektedir. Bununla birlikte bir İlum’un yaklaşık yüz mana kapasiteli bakır külçelerin taşınmasında kullanılan oldukça hacimli bir kap olduğu bilinir.¹⁷² Taşımacılıkta kullanılan “İlum”un şekil yapısı ve yük hayvanları üzerindeki durumuna bakıldığında heybe olması ihtimalini de göz ardı etmemek gerekmektedir.

---

¹⁶⁹ Esmā Öz, *Kültepe Tabletleri Işığında Eski Anadolu’da Tarım ve Hayvancılık*, Ankara 2014, s. 121.

¹⁷⁰ Ömer Kahya, “Kültepe Metinlerinde Geçen Himtum Kelimesinin Anlamı Üzerine”, *Ar. An.*, 9/1, 2006, s. 58 vd.

¹⁷¹ CAD, *himtu*, s. 192-193.

¹⁷² Veenhof, *a.g.e.*, s. 40.

Ayrıca AKT I 'de 30 numaralı belgede kelime sıklıkla telaffuz edilirken transkripsiyonu ise şöyledir. “4 i-lá-tim ku-nu-ki ša A-mur- İştar ma-ah-ri-ni A-du-ú ú I-ku-pi-a iř-ru-mu-ma i-na 3 i-lá-tim”... Metnin tercümesi ise řu şekildedir: “Amur-İştar’ın mührünü (taşıyan) 4 deri şantayı önümüzde Adú ve Iküppia açtılar ve 3 deri şanta içindeki”...Bu açıklamalardan da görüldüğü üzere “İlum” içine çeşitli ticari eşyaların konulduğı ve ağızının mühürlendiğı anlaşılmaktadır.¹⁷³

3.2.2.4. azamillu-azamilätum

Kelime anlamı çuval-torba veya bir tür paket olan bu kelime belgelerde birkaç farklı formda ifade olunmaktadır. Bu ifadeler ise “azamillu” (a-za-mi-il-la-tim ya da a-za-mi-il) “azamilätum” gibi çivi yazılı tabletlerde zikrolunurken genellikle ticareti yapılan saman, hububat, un ve soğan gibi yumrulu bitkilerin içine konulduğı kap ile belirli bir hacim ölçüsünü ifade etmekteydi. Şöyle ki, “azamilätum tibnim SUM.SIKIL.LUM SAR” şeklinde metinlerde geçişlerini görülen bu tabir ise, çuval dolusu soğan bitkisi şeklinde tercüme olunurken farklı bir ifade ile şu şekilde geçmektedir: “7 a-za-mi-lá-tim tibnim” tercümesi ise 7 çuval-torba dolusu saman¹⁷⁴ yine Şalim-Aşşur adlı tüccarın Ali-ahum, Şep-iştar ve Aşşur-kaşid’e yazdığı Kt. 94/k 1686 numaralı mektubunda 2 “azamillu” paketi bunların hepsini verdim” şeklindeki ifadeden de anlaşıldığı kadarıyla değeri tam olarak bilinemeyen ölçü olmalıdır.¹⁷⁵Tüm bunlardan da anlaşıldığı üzere çuval kaç litre veya kilogram olduğı muhtemelen içindeki maddeye göre değişmektedir. Yani bir çuval soğan veya bir çuval hububat farklı ölçü birimlerini ifade edecektir.

3.2.2.5qullum-kullum/qulk

Bu kelime de naruqqum gibi ticareti yapılan başlıca tekstil ürünleri vb. nesnelerin eşeklere yüklenilmeden önce bunun içine konulduğı veyahut bununla sarıldığı düşünölen bir nevi kap olduğı belirtilmektedir.¹⁷⁶ CAD’a bakıldığında kelime “kll-gll” kökünden türetilmiş olup nesnenin etrafını sarmak veya yuvarlatıp deste-top

¹⁷³ Bilgiç vd.,*a.g.e.*, s. 51.

¹⁷⁴ CAD A II, s. 525.

¹⁷⁵ Nurgöl Yıldırım, “Kültepe Tabletlerinde Geçen Şiparätum Sözcüğü Üzerine Bir Değerlendirme”, *Ar. An.* 10/1, 2016, s. 83.

¹⁷⁶ Veenhof, *a.g.e.*, s. 40.

haline getirerek eşeklere yüklemek ve çoğunlukla konteyner anlamlarına gelmektedir. Bu kelime kimi zaman da *naruqqum* geçmeyen metinlere tek başına dahi kullanımı görülmektedir. Böylece yüklenecek nesnelere taşınma sırasında kırılma, ezilme ve hırpalanma gibi herhangi bir olumsuzluktan korunarak emniyet altına alınmaktadır.

3.2.2.6. zurzum

Eski Asur belgelerinde nadiren geçen bu kelime “iki mana ağırlığında keçi kılından yapılmış heybe” şeklinde anlamlandırılmaktadır.¹⁷⁷ Bir Nuzi belgesi olan HSS 15: 219, 11’de yünden yapılan diğer türdeşi nesnelere göre bunun fazla büyük olmadığı, yine BIN 6: 218 nolu tablette *naruqqum* ve *tamalakkum*’la birlikte geçerken tabletlerin içine konulduğu muhafaza kabı şeklinde tanımlanmaktadır.¹⁷⁸

Eski Asur Ticaret Kolonileri Dönemi metinlerinde tüccarların ticareti yapılan ürünleri veya kil tabletleri muhafaza ettiği çeşitli kapların da bir nevi hacim ölçüsü gibi değerlendirildiği görülmektedir. Çünkü bu kapların konteyner, çanta, kutu yük sandığı ve kavanoz gibi anlamlarının bulunması bunların bir nevi ölçü kabı olduğunu göstermektedir. Bunlardan en önemlisi küçük ve büyük boyutları bulunan kilden olanlara nazaran kırılma riski daha az olan ve ahşaptan yapılan konteyner veya taşıma kabı olarak adlandırılan “*tamalakkum*’dur. Bununla birlikte büyük küçük formları olan bazen deri ile kaplandığı bilinen ahşaptan yapılmış ve muhtemelen sazdan üretilen ipler ile ağız bağlanan “*šiliānum*” kabı ile taşınması yapılan eşyaların güvenliği sağlanmaktaydı. Bu iki kabın dışında keçi kılından yapılan *huršiānum* ve deriden yapılan “*mašku*” ile Eski Asurca belgelerde zikrolunarak deri ile kaplandığı düşünülen “*maškanum*” ve “*pirsum*” gibi kapların çoğunlukla tabletlerin muhafazası ve saklanması tercih edildiği bilinmektedir.¹⁷⁹ İsmi geçen bu kaplar tüccarların ticaret için taşıdığı değerli malların muhafazası ve onların taşınmasında kolaylıklar sağlamakla birlikte hayvanlar üzerinde yük ya da konteyner gibi taşıma bilme özellikleri de buradan anlaşılmaktadır.

---

¹⁷⁷ Gökçek, a.g.m, s. 69.

¹⁷⁸ Veenhof, a.g.e., s. 8.

¹⁷⁹ Remzi Kuzuoğlu, “Eski Asurca Metinlerde Tablet Kapları ve Kültepe’den Arkeolojik Örnekler”, *AÜDTCF Dergisi*, 53/2 Ankara 2013, s. 28.

Bunların yanı sıra bazı metinlerde SILA ve BANEŠ (şimdu) gibi hacim ölçüsü isimleri geçmektedir. Bu ölçülerin ilki yani SILA bir litrelik hacim ölçüsü iken BANEŠ ise otuz litreye tekabül eden hacim ölçü kabı olup, özellikle hububat ticaretine dayalı tabletlerde naruqqum ve karpatum ölçüleri ile birlikte zikrolunduğu görülmektedir.¹⁸⁰ Ayrıca Eski Asur, Eski Babil ve Yeni Babil Dönemlerinden kalma belgelerde BANEŠ (şimdu) yaklaşık 3 sūtu (seah) yani 30 litrelik hububat gibi kuru gıdalar ile şarap, yağ ve bira gibi sıvı gıdaların hacim ölçülerinde sıklıkla kullanılmaktadır.¹⁸¹ Bu ölçüler daha önce Mezopotamya toplumları arasında kullanılan ölçüler kapsamında da değinilmiştir.

3.2.3 Anadolu’da Hititler Dönemi Ağırlık Ölçüleri

Hititlerin Anadolu’ya yaklaşık M.Ö. 2. Bin yılın başlarında Trans-Kafkasya yolu üzerinden geçerek geldikleri bilinmektedir. Arkeolojik bulgu ve çivi yazılı kayıtlardan Hititlerin Anadolu’ya geldikleri tarihlerde burada birbirinden bağımsız ve sınır sorunları yüzünden birbiriyle mücadele halinde olan irili ufaklı krallıkların hüküm sürdüğü anlaşılmaktadır. Ayrıca özellikle Anadolu’nun Orta Bölümünde “*Karum* ve *Wabartum*” pazar yerlerinde ticaret yapan Asurlu tacir gruplarının varlığı göze çarpmaktadır. Hititler önceleri yerli beylere bağlı yaşamlarını devam ettirirken zamanla güç kazanarak ve Neşa adını verdikleri Kültepe alanında bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Bu arada M.Ö. 1719 yılında Asur ticari aktivitesi de son bulmuştur. Nitekim bu durumu fırsat bilen ve kendilerine “Neşalı” adını veren Hititler yavaş yavaş toparlanarak M.Ö. 1650 yıllarında yazılı belgelerde “Hatti Ülkesi” olarak zikrolunan Orta Anadolu bölgesinde Boğazköy (Hattuş) merkezli bir devlet kurmuşlardır. Başkent Hattuş olarak ilan edilmesinden sonra bazı Hitit kralları da kendilerine “Hattuşili” ünvanını layık görmüşlerdir. Hitit Devleti kısa bir zaman diliminde Anadolu’nun büyük bir bölümüne hükmetmiştir. Bununla birlikte ilerleyen zamanlarda ise Kuzey Suriye ve Kuzey Mezopotamya coğrafyasını da kapsayan geniş bir alana yayılarak büyük bir imparatorluk haline gelmiştir. Hititlerle ilgili bilgilere ise başta başkent Hattuş olmak üzere Çorum Şapinuwa ve Alacahöyük, Tokat Maşathöyük ile

---

¹⁸⁰Öz, Kültepe Metinleri... s. 14.

¹⁸¹CAD, şimdu, s. 197.

Hititlere bağı olan Suriye krallıklarından Ugarit, Emar ve Alalah gibi yerlerde ele geçen çivi yazılı tabletler sayesinde ulaşılmaktadır.

Eskiçağ toplumlarında kontrol mekanizması içerisinde yer alan yazı, mühür ve ölçü birimlerinin doğuşu ekonomi temelli işlemlerin hayatın vazgeçilmezleri arasına girmesi neticesinde doğduğu bilinmektedir. Bununla birlikte muhasebe işlemlerinin gelişmesinde tapınak ekonomisi ve depolama sistemlerinin etkisinin çok büyük olduğu da kabul edilmektedir.¹⁸² Hititler de de benzeri yapının varlığı ele geçen çivi yazılı belgelerden anlaşılmaktadır. Yani tapınak ekonomisi veya devlet tekelinde olan bir ekonomik yapının varlığı söz konusudur. Yukarıda da değinildiği gibi, Mezopotamya toplumlarında dahasadı yapılan ürünler öncelikle din ve tapınma merkezi işlevini gören ve “ziggurat” adı verilen ayrıca bir nevi depo görevini de üstlenen bu yapı kompleksi içerisinde bir elde toplanmışlardır. Akabinde saray ve tapınaklar başta olmak kaydı ile ihtiyaç sahiplerine tapınak görevlilerince taksimatı yapılmıştır. İşte böylece bir nevi mecburiyet addedilen adaletli ve eşitliği göz önünde bulundurulmak şartı ile gerçekleştirilen, taksimat işlemleri hem yazının gelişmesini hem de ürünlerin depolanması ve dağıtımını sırasında ölçülerde azami hassasiyete gayret gösterilmesi sonucu gündelik hayatı kolaylaştıran muhasebeve ekonomi gibi işlemler giderek gelişim göstermiştir.

Anadolu tarihinde Geç Tunç Çağ’a olarak da isimlendirilen, M.Ö. 14. yüzyıldan kalma Boğazköy-Büyükkale IVb yapı katında dört asma delikli, bronzdan yapılmış terazi kefesi bulunmuştur. Bu terazi kefesi yaklaşık 5.85 santimetre çapındadır. Bu terazilerin daha önce yani İlk Tunç Çağ ve Asur Ticaret Kolonileri Dönemi’nde kullanılan teraziler gibi değerli maden ile değerli taşların tartılmasında kullanıldığı tahmin edilmektedir. Aynı zamanda bu terazi aksamlarından bronz ve altından yapılanları en yaygın olanlarıdır. Bunların yaklaşık 15 santimetre uzunluğunda kolları olduğu düşünülürken, diğer buluntu grubuna giren terazilerin çoğunluğunun ahşap, kumaş veya deriden kefeleri ile muhtemelen ahşaptan kolları olduğu düşünülmektedir.

---

¹⁸²Lorenz Rahmsdorf, “Control Mechanisms in Mesopotamia, the Indus Valley, the Aegean and Central Europe, c. 2600–2000 BC, and the Question of Social Power in Early Complex Societies”, Alternatives to Hierarchical Systems in Modelling Social Formations, International Conference at the Ruhr-Universität Bochum, Germany October 22-24, 2009, Universitätsforschungen Zur Prähistorischen Archäologie, Bochum 2012, s. 312.

Çünkü metal olan terazi aksamaları günümüze ulaşırken diğer sayılan terazi aksamalardan üretilenler çürüyüp kaybolduğundan arkeolojik kazılarda bulunamamıştır.¹⁸³ Bununla birlikte Adana Sirkeli Höyükte yine Hititler Döneminden kalma ve Boğazköy-Büyükale terazi kefe buluntusu ile eşleştirilen ve muhtemelen aynı dönemi kapsayan dört delikli, bronz madeninden imal edilmiş bir terazi kefesi daha bulunmuştur.¹⁸⁴ Yukarıda değinildiği üzere, terazi aksamaları ve terazi ağırlık birimleri, Asur Ticaret Kolonileri ve Hitit Dönemi Anadolu'sunda ticari hayatın vazgeçilmezi olmuş vesöz konusu bu ölçü birimleri günümüzde çeşitli ürünlerin alış-verişlerinde kullanımı devam etmektedir.

Hititler'de dini ayinler sırasında kral ve kraliçeye ömür ihsanında bulunma ritüelinin betimlendiği KBo XXI nolu metinde de görüldüğü üzere terazi ve terazi ağırlıklarının farklı bir fonksiyonda kullanıldığı anlaşılmaktadır. Burada ritüel sırasında tapınakta sorumlu bir kişi tarafından tanrılar huzurunda Hitit Kral ve Kraliçe'sinin yılları terazi ile tartılmaktadır. Bu işlem ise şöyle gerçekleşmektedir: “Bak! Ben terazi kaldırıyorum ve Kral (Labarna) için uzun yıllar tartıyorum”. Yine aynı kişi bir kez daha; “Bak! Ben teraziyi kaldırıyorum ve Kraliçe (Tavananna) için uzun yıllar tartıyorum”denilmektedir. Ayrıca Hitit cenaze törenlerinde de terazilerin kullanıldığı görülmektedir.¹⁸⁵ Bununla birlikte bu tartım sırasında terazilerde kurşundan imal edilmiş ağırlıkların kullanıldığına da rastlanmıştır.¹⁸⁶ Buna benzer dini ritüeller daha öncede Mısır duvar resimleri ve papirüslerinde ölümler için düzenlenen ölü kalbinin tanrılar huzurunda tartılması sahnesinde karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Mezopotamya toplumlarında tanrıça Nanşe, tanrı UTU (Şamaş), eski Yunan tanrıçası Themis ve Roma'da ise tanrıça Justita terazi ile ilişkilendirilmiştir. Bununla birlikte bu tür bir uygulama Hitit öncesi ve sonrası toplumlardan günümüze kadar adeta adalet ve doğruluk gibi sosyal yaşamın bir düzeni ile bağdaştırılmıştır. Nitekim modern dünya toplumlarında da Mezopotamya'daki tanrı UTU (Şamaş) ile ilişkilendirilen güneşin

---

¹⁸³ Ekmen, a.g.m., s. 39-42.

¹⁸⁴ Mirko Novak vd., “2006-2007 Yıllarında Sirkeli Höyük'te (Adana-Ceyhan) Yapılan Türk-Alman Kazıları”, *30. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 2009, C. 3, s. 302.

¹⁸⁵ Vladislav Ardzinba, *Eskiçağ'da Anadolu Ayinleri ve Mitleri*, (Ruşadan Çev. Orhan Uravelli), Ankara 2010, s.135.

¹⁸⁶ Erkanal-Öktü, a.g.m., s. 5.

adaletin temsilcisi olama anlayışının kökeninin günümüzden en az beş bin yıl öncesine kadar uzandığını söylemek mümkündür.

Diğer taraftan Mezopotamya toplumlarında olduğu gibi Hititçe yazılı tabletlerde de ağırlık Sümerce “K.LÁ” ideogramı ile gösterilirken, “K.L.LÁL A^{MUŞEN} veya K.L.LÁ TI₈^{MUŞEN}GAL” ifadeleri ise “kartal şekilli ağırlık” anlamına gelmektedir. Bunlara ek olarak yine Hititçe çivi yazılı belgelerde LÁ.NA₄ tabiri “taş ağırlık” anlamına gelmektedir.¹⁸⁷ Ayrıca Hititli tüccarlar serbest ticaretten ziyade krallığın resmi görevlisi gibi ticari seyahatler yapmaktadır. Şöyle ki, krallığa bağlı küçük krallıklar (vasallar) veya bağımsız diğer krallıklar ile yapılan ticaret sırasında çivi yazılı belgelerde telaffuz edilen şu tabir “NA₄.ĤA.LÚ^{MES} DAMGAR ša^{KUR} ha-at-ti” tercümesin ise, “Hitit krallığına tabi tüccar ağırlığı” şeklinde telaffuz edilmektedir.¹⁸⁸ Hititçe çivi yazılı metinlerden de anlaşıldığı üzere saray ve tapınaklara sunulan adaklar ve diplomatik hediyelerin ağırlıkları gayet ciddiye alınmış olmalıdır ki, tartımları itina ile yapılmaktadır. Ayrıca ölçülerin kullanım yerleri ile belirli ürünlerin ücretlendirilmesi çoğunlukla saray ve tapınaklar tarafından gerçekleştirilirken, ağırlık birimlerinin denetlenmesi de Mezopotamya bölgesinde olduğu gibi yani resmi kurumlarca yapılmaktadır.¹⁸⁹

Kurt Bittel başkanlığında 1950 yıllarında yürütülen Boğazköy antik kenti kazılarında Kaniş *Karum*'unun II. yapı katına benzetilen alanda yaklaşık beş tane taş ağırlık ele geçmiştir. Bu taş ağırlıklardan bir tanesi de sonraki dönemde Boehmer tarafından bulunmuş ve M.Ö. 1700 ile 1400 yılları arasına tarihlendirilmiştir. Bu ağırlıkların analiz sonucuna bakıldığında, Kaniş *Karum*'unda bulunan taş ağırlıklar ile benzer özellikler taşıdığı anlaşılmıştır. Yine burada ele geçen diğer ağırlıklardan bir tanesi M.Ö. 14. yüzyıla tarihlenirken bir diğeri ise Eski Hitit Devleti Dönemi ile ilişkilendirilmektedir. Bu incelemelerden de anlaşılıyor ki burada ele geçen ağırlıklar irili ufaklı olup, Anadolu'da kullanılan yerli ağırlıkları temsil etmektedir. Söz konusu bu ağırlıklardan bazılarının şekilleri ise, ördek, ovalve yamuk olup hematit başta olmak üzere çeşitli taşlardan yapılmıştır. Bunlardan bir tanesi disk şekilli olup, kurşundan

---

¹⁸⁷ Ünal, *a.g.e.*, s. 339-340.

¹⁸⁸ Rainey, *a.g.m.*, s. 34.

¹⁸⁹ Dönmez, *Hitit Döneminde Değişim Araçları...*, s. 818.

üretlmifltir. Bu ağırlıkların ortalama değerleri ise 11.75 ve 11.4 gramdır. Ayrıca 59, 115, 140 ve 513 gramlık çeşitli değerlerde ağırlıklarda bulunmuştur. Bununla birlikte bu ağırlıklardan hafif olanları ile değerli maden ve taşlar tartılırken, daha ağır olanları ile ise farklı türden ticari emtiaların tartıldığı anlaşılmaktadır.¹⁹⁰Asur Ticaret Kolonileri Dönemi'nden kalma çivi yazılı belgelerde Boğazköy'ünde (Hattuşaş) hatırı sayılı *Karum*'lardan olduğu bilinmektedir.

Bunun yanı sıra ağırlıkların çoğunluğu dayanıklılığı ve doğal şartlardan etkilenmesi gibi özelliklerinden dolayı hematit taşından yapılmıştır. Mezopotamya'daki Sümerli III. Ur hanedanlığı Dönemi'nden beri Eski Yakındoğu'nun çoğu yerleşim yerlerinde yaygın olarak üretilip, kullanıldığı bilinen uyuyan ördek formlu ağırlıklar alanın uzmanlarınca Babil Tipi¹⁹¹ ağırlıklar olaraklandırılmaktadır. Söz konusu uyuyan ördek formlu ağırlıklar Boğazköy'de de son zamanlarda yürütölen kazılarda ele geçmiştir.¹⁹²

Hititler diğer Ön Asya kavimleri gibi, değişim aracı olarak gümüş külçeler başta olmak üzere madeni çubuklar veya halkalar da kullanmışlardır. Bu belirli ağırlık ve boyutlardaki madeni halka veya gümüş külçeler aynı zamanda ağırlık birimlerini de oluşturmaktadır. Daha önceki dönemlerde ve Asur Ticaret Koloniler Dönemi'nde de olduğu gibi, Anadolu'da Hititler Dönemi ağırlık ölçüleri olarak Mezopotamya kökenli "GÍN-şeşel, MİNA-mana ve GÚN-biltum" temel ağırlık birimleri kullanılmıştır. Bu birimler Mezopotamya toplumlarında altmışlık sisteme göre uyarlanırken, Hititler Dönemi Anadolu'sunda kırk temelli şeşel biriminden oluşmaktadır. İsmi geçen diğer ağırlıklar bu birimin katlarından oluşmaktadır. şöyle ki 40 şeşel bir mana ederken altmış mana da bir GÚN'a denk gelmektedir. Yani Hititlerde bir şeşel ağırlık ve para birimi olarak 12.5 gram gümüşe tekaböl etmekte, bir mana ise yine yaklaşık 500 gram

---

¹⁹⁰ Kool, *a.g.e.*, s. 84-85.

¹⁹¹ Babil ve çevresi kazılarında yaygın olarak ele geçirilen ördek formlu bu tür ağırlıklar uzmanlar tarafından şekline göre böyle adlandırılmıştır. Bunların tarihte bilinen ilk örneği ise Mezopotamya bölgesinde Çağar Pazar ve Tel Brak gibi yerlerde yürütölen arkeolojik kazılar sonucunda, Cemdet Nasr dönemine tarihlendirilen katmanlarda ele geçmiştir. Söz konusu bu ağırlıkların ilk başlarda daha sade görünümlü iken ilerleyen zamanlara ait buluntularda ördek detayları iyiden iyiye kendini göstermiştir. Bu ağırlıklar diyorit, hematit, kalker, mermer, bazalt ve malahit gibi taşlardan yapılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Turgut H. Zeyrek-Zeynep Kızıltan, "İstanbul Arkeoloji Müzelerinden Seçilmifl Mezopotamya Ağırlıkları" *Anadolu Araştırmaları Dergisi*, 18/1, İstanbul 2005, s. 15-63.

¹⁹² Dönmez, a.g.m., s. 818.

ve mananın altmış katı olup en büyük ağırlık değeri olan GÜN'da yaklaşık 30 kilogram değerindedir.¹⁹³

Hititlerin son dönemlerine yani Son Tunç Çağ'a tarihlendirilen ancak daha çok Ugarit ve Mısır toplumlarına ait olduğu düşünülen Uluburun ve Gelidonya gemi batıkları içerisinde ve çevresinde bulunan ağırlıklarda Eski Yakınoğu toplumlarınca kullanılan ağırlıklardan bir kısmı basit geometrik şekilli, bir kısmı ise zoomorfolojik (hayvan biçimli) şekillidir. Kubbe ve küre gibi, geometrik şekilli Uluburun gemi batığı ağırlıkları hematit taşından yapılmıştır. Ördek, boğa, inek, arslan ve kurbağa formlu Zoomorfolojik şekilli ağırlıklar ise tunçtan yapılmıştır. İncelemeler sonucu bu ağırlıkların büyük bir kısmı 9.3-10.7 gramlık Suriye-Filistin bölgesi ağırlığı, 8.3 gramlık Babil temel ağırlık değeri ve 7.4 gram Kenan diyarına ait ağırlık değerleriyle örtüşmektedir.¹⁹⁴ Aynı zamanda gemi içerisinde üç çift bakır ve tunç madeninden imal edilmiş terazi kefesi bulunmuştur. Bununla birlikte yaklaşık dört çift ağırlık setinin varlığı gemide üç ya da dört tüccarın bulunduğu delili sayılmıştır. Ayrıca gemide geçen 150 ağırlığın sadece bir tanesi Ege Bölgesi toplumlarının ağırlıklarıyla örtüşürken, geriye kalanları özellikle Ugarit veya Levant Bölgesi ağırlıklarına eşdeğerdir. Burada dikkat çeken özenle üretilmiş ağırlık setinin baş tüccara ait olduğu, daha sade olanların ise, baş tüccar yardımcılara ait olduğu bildirilmiştir.¹⁹⁵ Bununla birlikte Uluburun gemi batığındaki birkaç ağırlığın kurşundan yapıldığı görülmektedir. Söz konusu bazı ağırlıkların ise içerisinde eritilmiş kurşunla doldurulduğu yapılan incelemeler sonucu teyit edilmiştir. Kurşunun hem kolay işlenmesi hem de daha ağır olması ve istenilen ağırlık değerine kolayca erişilmesi avantaj iken, doğal şartlardan çok çabuk etkilenmesi ve kolay bozulması bu madenden üretilen ağırlıklar için dezavantaj

---

¹⁹³İlknur Taş, "Hititlerde Ölçü Birimleri ve Bunların Hitit Metinlerinde Kullanımı Üzerine bir Değerlendirme", *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, I/1, Ankara 2008, s.83; Mahfi Eğilmez, *Hitit Ekonomisi*, İstanbul 2005, s. 10-11.

¹⁹⁴ Graciela Gestoso-Singer, "Forms of Payment in the Amarna Age and in the Uluburun and Gelidonya Shipwrecks" *UF* 42, s. 268-269.

¹⁹⁵ Cemal Pulak, "İhtiyar Akdeniz Uluburun batığı" *Arkeo Atlas, Tarih Öncesinden Demir Çağı'na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası* (Ed. Necmi Karul), İstanbul 2011, s. 326.

oluşturmaktadır.¹⁹⁶ Tüm bunlara rağmen Hititler Dönemi'nde de kurşunun ağırlık üretiminde nadiren de olsa kullanıldığı görülmektedir.

Gelidonya batığında bulunan yaklaşık 60 ağırlık ise bronz ve hematitten yapılmış olup, bazılarının yaklaşık ağırlıkları 7.30, 9.3, 10.50, 11.50 ve 12.40 gramlık ağırlığa denk gelirken Eski Yakınoğu'nun çeşitli bölgelerinde kullanılan ağırlık değerleriyle benzeşmektedir. Ayrıca 1960 yılında Bass başkanlığındaki ekibin Gelidonya batığı üzerine yaptığı kazılar, Anadolu'da sualtı arkeolojisinin başlangıcı kabul edilmektedir. Yine bu batıkta 2010 yılında gerçekleştirilen araştırmalar sonucu bulunan oval şekilli birkaç ağırlığın Yakınoğu ile Aka-Miken ağırlık sistemlerinin karması olduğu belirtilmiştir.¹⁹⁷

3.2.4 Anadolu'da Hititler Dönemi Hacim Ölçüleri

Hitit toplumunda kullanılan ağırlık ölçüleri mevzusunda da şahit olduğumuz üzere özel ticari veya hususi işlemler hakkında bilgi veren yazılı belgeler yok denecek kadar az olduğundan söz konusu ölçü birimleri hakkındaki bilgilere deçoğunlukla devlet arşiv belgelerinden ulaşılmaktadır. Bu arşiv belgelerinin en başında ise 200 maddelik Hitit kanun metinleri gelmektedir. Kanun metinlerinin verdiği bilgiler ışığında Anadolu'da Hititler Dönemi'nde kullanılan hacim ölçülerine bakıldığında bunların da tıpkı ağırlık ölçüleri gibi Mezopotamya dillerinden Sümerce ve Akadça isimlerle ifade edildikleri görülmektedir. Fakat bu tür bir etkileşime rağmen her birimin değerinde küçük değişikliklerin olduğu gözlemlenmektedir. Bu cümleden hareketle hacim ölçülerinin hangi alanlarda ve ne tür ürün ölçümünde kullanıldığına baktığımızda Hitit toplumunun tarımsal faaliyetlerine paralel bir kullanım alanı bulduklarını rahatlıkla söyleyebiliriz. Öyle ki, Hititler eldeki tarım arazisine ne kadar tohum ekileceğini ve buna bağlı olarak tohumluk tahıl ayrılacağını ancak ve ancak söz konusu ölçü birimlerinin derecelendirme sistemine göre ayarlanmış (yapılmış) kapların kapasitelerine göre tespit etmişlerdir. Nitekim Hitit Dönemine ait yerleşim alanlarında yapılan arkeolojik kazılarda ve tarihi araştırmalarda bu tür kapların varlığına tesadüf

---

¹⁹⁶ Cemal Pulak, "Uluburun Batığı", *Uluburun Gemisi: 3000 Yıl Önce Dünya Ticareti* (Ed. Ünsal Yalçın vd.), Bochum 2006, s. 88; Tekin, *a.g.e.*, s. 40.

¹⁹⁷ Harun Özdaş, "2010 Yılı Gelidonya Batığı Kazısı", *33. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C. 3, Ankara 2012 s. 116 vd.

edildiği gibi Hitit çivi yazılı metinlerde de bunların mevcudiyetine dair önemli bilgiler bulunmaktadır. Ayrıca Hititçe çivi yazılı kaynaklardan elde edilen bilgiler Hitit toplumunda her türlü hububat derecelendirilmiş kapasitesi olan bu kaplarla ölçülmekte ve ticari aktiviteler içerisinde de hububat miktarının tespiti için bu kaplara başvurulmaktadır. Bu cümleden olmak üzere başta tahıl bitkileri olmak üzere baklagillerin (fasulye, bakla, bezelye, nohut) tohumları ile diğer küçük ve kuru tohum ya da meyveler için Hititçe metinlerde genellikle BÂN=ŠĀTU, PA (Parisu), UPNU gibi hacim ölçüler kullanılmıştır. Meyveleri ya da tohumları iri olan bitkiler için ise bu ölçüler kullanılmamış, o bitkiler sadece adetle kaydedilmiştir¹⁹⁸. Söz konusu ölçülerle ilgili bilgilere KBo II 1 ii 25-29 belgede PA un'un, BÂN ise un ve buğdayın ölçüsü olarak karşımıza çıkmaktadır. Metnin ilgili kısmının tercümesi ise şöyledir: “1 boğa, 14 koyun, 5 PA, ve 4 BÂN' un, 4 testi pihu birası, 10 testi sıradan bira, 1 krater bira, 3 BAN buğday unu ve 1 DUG harşi kabı yerleştirilir. Bu şehir bunları düzenli olarak verecek” denilmektedir.¹⁹⁹Ayrıca ölçülerden BÂN=ŠĀTU (sūtu) Mezopotamya toplumlarınca da kullanıldığı görülen ve yaklaşık 10 litrelik hacim ölçüsü olarak zikrolunmaktadır. Hitit Dönemi belgelerinde ise BÂN=ŠĀTU 6 seah'lık yani 6 litrelik ölçü birimi şeklinde yaklaşık PA'nın 1/15 şeklinde orantılanmaktadır. Söz konusu bu birim katı madde ölçü kabı ve ay fallarında bir zaman birimi şeklinde de geçmektedir.²⁰⁰

Yine Hitit metinlerinde en fazla kaydedilen ölçü birimi PA (Parisu)'dur. 50 litreye tekabül eden bu ölçü biriminin geçişlerini Hitit kanun belgelerinde görmek mümkündür. Bu bağlamda kanunun 69. maddesinde 3 PA yani 150 litre buğdayın fiyatı 1 şeşel gümüş iken, 200 litre arpanın fiyatı yarım şeşel gümüşdür. Burada değer bakımından buğdayın arpaya olan oranı da ortaya çıkmaktadır. Bunun dışında bazı hafif suçların cezası gümüş yerine yine arpa ile karşılanmıştır. Bu ceza ile ilgili olarak kanunun 78. maddesinde “Eğer bir öküzü biri kiralarsa ve onun üzerine bir deri koyarsa ve onun sahibi bulunursa 50 litre buğday versin” denilmektedir.²⁰¹

---

¹⁹⁸ Hayri Ertem, Boğazköy Metinlerine Göre Hititler Devri Anadolu'sunun Florası, Ankara 1987, s. 172.

¹⁹⁹Yusuf Kılıç-Tuğba Sabuncuo “M.Ö. II. Binyılda Anadolu'da Kullanılan Tarım Aletleri (Arkeolojik Bulgular ve Çivi Yazılı Metinlere Göre)”, Prof. Dr. Önder Göçkün'e Armağan (Ed. Mithat Aydın), Denizli 2013, s. 794.

²⁰⁰ Ünal, a.g.e. s. 85.

²⁰¹Kılıç-Sabuncuo, a.g.m., s. 794.

Bunların yanında 158. madde: “Eğer bir adam ücret karşılığı bir işe girerse, ekin demetleri bağlanır, nakil arabaları üstüne onları alır, saman evine ambara onları kapatır, harman için yer temizlenir, üç ay için ücreti 30 PA buğdaydır. Eğer bir kadın için ürün kaldırma için/sirasında ücret karşılığında işe alınırsa, iki ay için 12 PA buğday versin.”²⁰²İlgili kanun metinlerinden de görüldüğü üzere işçi ücretlerinin ödenmesi tahıl ürünleri ile yapılırken ücret karşılığı alınacak tahıl miktarının belirlenmesinde temel ölçülerden olan PA (Parisu) hacim ölçüsü baz alınmaktadır.

Ayrıca Hitit kanun metinlerinde bazı eşyaların satış fiyatları da arpa ve buğday üzerinden hesaplanmıştır. Bu durumla ilgili olarak 160. madde önemli bilgi vermektedir. İlgili maddenin tercümesi şöyledir: “Eğer bir demirci 1/2 mina ağırlığında bir çörten yaparsa, 1/2 PA (25 litre) buğday onun ücretidir. 2 mina ağırlığında bir balta yapan kimsenin ücreti 1 PA (50 litre) kızıllı buğdaydır.”²⁰³Aynı şekilde eşyanın değerinin arpa olarak kaydedildiği 161. madde ise bir mina ağırlığında bakır balta ücretini 1 PA (50 litre) arpa olarak belirlemektedir.²⁰⁴

Tüm bunların yanı sıra ele geçen Hitit belgelerinde en küçük ölçü birimi olarak avuç veyahut karış anlamlarına gelen UPNU kullanılmaktadır. Bununla birlikte katı ve sıvı maddelerin ölçümünde kullanılan yarım litreye tekabül eden “zipittani” ile sıvıların ölçümünde kullanıldığı düşünülen “duddu” ve “wakşur” isimleri metinlerde geçmektedir.²⁰⁵ Bunlardan wakşur, bir yiyecek madde ölçüsü, bir zaman ölçüsü ve bir avuç gibi anlamlara gelmektedir.²⁰⁶

3.3. Eskiçağ Anadolu Toplumlarında Uzunluk Ölçüleri

Anadolu toplumlarında gerek Asur Ticaret Kolonileri Dönemi gerekse Hititler Döneminde diğer ölçü birimlerinde olduğu gibi uzunluk ölçülerinde de Mezopotamya kökenli uzunluk ölçü birimlerinin varlığını görmek mümkündür. Bunlar içerisinde en yaygın olanlarına bakıldığında DANNA-beru, AMMATU, ŠU.SI-ubānum gibi temel

---

²⁰²Erdal Doğan, *Hitit Hukuku Belleklerdeki “Kayıp”*, İstanbul 2012, s. 143.

²⁰³Fiorella Imparati, *Hitit Yasaları*, (Çev. Erendiz Özbayoğlu), Ankara 1992, s. 150

²⁰⁴Doğan, *a.g.e.* s. 143.

²⁰⁵ Taş, *a.g.m.*, s. 83.

²⁰⁶ Ünal, *a.g.e.*, s 780.

uzunluk ölçüleri ile hem uzunluk ölçüsü hem de arazi ölçümünde kullanılan IKU-GÁN, gipeššar gibi ölçü birimlerini saymak mümkündür.

Arkeolojik kazı buluntuları ve çivi yazılı belgelerden anlaşıldığı kadarıyla Asur Ticaret Koloni Döneminde yaygın olarak kullanıldığı görülen Mezopotamya kökenli uzunluk ölçülerinin başlıcaları ise şunlardır. Tüm Yakındoğu toplumları ve Mısır toplumunda da kullanıldığı bilinen ve yaklaşık olarak 50 santimetre uzunluğa sahip olan “KUBÍT” ölçü birimi uzunluk ölçülerinin temelini oluşturmaktadır. Bu uzunluk ölçü birimiçivi yazılı arşiv belgelerinde “ammatum, idum” gibi çeşitli isimler ile de zikrolunmaktadır. Bunun yanı sıra en küçük uzunluk değeri olarak karşılaşılan “ŠU.SI-ubānum” (modern inch) 1.67 santimetre, yaklaşık bir parmak genişliğinde ki uzunluk değerine eşittir. Ayrıca yaklaşık 22.5 santimetrelik yani yarım KUBÍT-ammatum uzunlukta olan “ūtum” ile bir ayak uzunluğunda yani yaklaşık bir KUBÍT uzunluğun 2/3 veya 3/4 denk olan “kabistum” adı verilen uzunluk ölçü birimlerini çivi yazılı belgelerde sıklıkla değinilen ölçülerin başında gelmektedir.²⁰⁷Bu uzunluk ölçüleri içerisinde özellikle KUBÍT’in (dirsekten orta parmak ucuna kadar olan uzunluk) eskiçağ toplumlarının tümünde ortak bir değer olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu temel uzunluk ölçüsü çok daha sonra ki toplumlar tarafından da kullanıldığı bilinmektedir. Buradan hareketle kol, parmak, ayak gibi başlıca insan organlarının en eski çağlardan günümüze kadar kullanıla geldiğini görmek mümkündür.

Anadolu’da Hitiler Döneminden kalma çivi yazılı belgelerde ki uzunluk ölçülerine baktığımızda ise yine çoğunluğunun Mezopotamya kökenli olduğunu görmekteyiz. Bunlar içerisinde hem uzunluk ölçüsü hem de alan ölçüsü olarak yaygın kullanım alanı olan “IKU/GÁN” yaklaşık olarak 15 metre uzunlukta olup, satıh ölçüsü olarak ise, 3600 metrekare alana denk bir ölçüyü ifade etmektedir. Bir zaman ve uzunluk ölçüsü olarak kullanılan “DANNA” ise, 100 IKU’ya (1500 metre) karşılık gelirken, Babil Döneminde de kullanıldığı gibi yaklaşık iki saatlik zaman birimde kat edilen mesafeyide belirtmekte de kullanıldığı görülmektedir.²⁰⁸ Ayrıca Hititler Döneminde, Hurri Mitanni kökenli olduğu bilinen at bakıcısı Kikkuli’ye ait olduğu

---

²⁰⁷ Michel Cecile, “Writing, Counting And Scribal Education In Assur And Kanesh”, *Anatolia’s Prologue Kültepe Kanesh Karum, Assyrians In Istanbul*, (Ed. Fikri Kulakoğlu-Selmin Knagal), İstanbul 2010, s. 89.

²⁰⁸ Dönmez, a.g.m., s. 818.

bilinen at eğitim ve egzersizlerini konu alan Hititçe çivi yazılı belgelerde adı geçen bu uzunluk ölçü birimlerini görülmektedir. Şöyle ki at eğitim alanları bu uzunluk ölçü birimlerine göre düzenlenmiş olup, İndo-Aryan kökenli “penna” yaklaşık 14-20 IKU'luk mesafeye tekabül etmektedir. At eğitim ve koşu egzersizleri bu birimin 1'den 9'a kadar olacak şekilde düzenlenerek yapıldığı ele geçen belgelerden anlaşılmaktadır. Bu eğitimler 1 DANNA uzunluğa denk gelen yaklaşık olarak 5 kilometre gidiş 5 kilometre dönüş şeklindeki parkurlardan oluşmaktaydı. Ancak bu uzunluk birimleri tam olarak kesinlik kazanmamış olmakla birlikte birim zamanda kat edilen mesafe olan yaklaşık 10 kilometrelik mesafeyi mi, yoksa 1500 metrelik uzaklığa denk olan 1 DANNA'lık mesafeye mi tekabül ettiği alanın uzmanlarınca halen tartışma konusudur.²⁰⁹Söz konusu uzunluk birimi olan IKU aynı zaman da satıh ölçü birimi olarak ele geçen belgelerde ve Hitit kanun metinlerinde çoğunlukla tarım arazileri ile bağ-bahçe gibi yerlerin ölçülerinin belirlenmesinde yararlanıldığı bilinmektedir.

Yukarıda zikrolunan bu uzunluk ölçü birimlerinin yanı sıra tıpkı IKU gibi hem yüzey ölçüsü hem de uzunluk ölçüsü olan “**gipeşsar**”, yaklaşık 50 santimetrelik uzunluk ölçüsü KUBİT ile karşılaştırılmaktadır. Ayrıca “**UMBİN-şankuwai**” tırnak uzunluğu kadar ölçü, “**ŞU.SI/ ubānum-kalulupa**” parmak genişliğince uzunluk, “**UPNU**” hacim ölçüsü olarak avuç dolusu, uzunluk olarak bir karış, “**şekan**” karış, “**UTU**” karış, “**SIG.KUŞ/KUŞ.SIG**” karış, veya yaklaşık olarak 40 santimetrelik uzunluk, “**Haštai**”kemik uzunluğu”, “**1 KUŠ veya 1 AMMATU** 50 santimetrelik uzunluk ölçüleri Hititçe çivi yazılı belgelerde en çok zikrolunanlarıdır.²¹⁰

Diğer taraftan konumuzla ilgisi konusunda şüphe ile bakılsa da ölçü birimlerinin kullanımı ve her türlü alış-veriş işlerinde bu husustaki dikkat hak mefhumunun temin edilmesi açısından büyük öneme sahip olduğundan çalışmamızın bu kısmında tarih boyunca birey ve toplumların hak kavramının teslimi için uyarıcı ve birinci derecede etkili olan din ve dolayısıyla onun rehber kitabı olan manevi kaynaklardan da bu

---

²⁰⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz: Peter Raulwing, “The Kikkuli Text (CTH 284). Some Interdisciplinary Remarks on Hittite Training Texts for Chariot Horses in the Second Half of the 2nd Millennium B.C.”, *Les Équidés dans le monde méditerranéen antique. Actes du colloque organisé par l'École française d'Athènes, le Centre Camille Jullian, et l'UMR 5140 du CNRS, Athènes, 26-28 Novembre 2003*. Lattes: Éd. de l'Association pour le développement de l'archéologie en Languedoc-Rousillon, 2005, s. 61–75.

²¹⁰ Taş, a.g.m., 83.

meseleye bakmanın doğru olacağı kanaatini taşımaktayız. Bu noktada kutsal kitaplarda doğruluk anlayışının hilesiz her türlü davranış olduğu kolaylıkla anlaşabilmektedir. Öyle ki, her türlü alış-veriş esnasında tarafların olası mağduriyetlerini önlemek ve din ve inanç diliyle günahlardan korunmak için ölçü ve tartı işlerinde dikkatli olmak gerekmektedir. İşte gereken hassasiyetin temini için de derce ve miktarı belirlenmiş ölçü birimlerine ihtiyaç vardır. Söz konusu ölçü birimlerinin tespitinden sonra Kutsal Din Kitapları bu hususta sürekli dikkatli olunması gerektiği yani doğru ve hilesiz bir işlem yapılması noktasında uyarılarda bulunmuşlardır.

Bu konuda dört büyük semavi dinin kutsal kitapları olan Tevrat, Zebur, İncil ve Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın koymuş olduğu emir ve yasakları bariz bir şekilde görmek mümkündür.

Öncelikle kutsal kitaplardan Tevrat'a bakıldığında; Levililer: 19:35“*Yargılarken, uzunluk ölçerken, ağırlık tartarken haksızlık yapmayın.*” Levililer: 19:36“*Doğru terazi, ağırlık taşı, efa ve hin kullanın. Mısır'dan sizi çıkaran tanrınız RAB benim.*” Levililer: 19:37“*Kurallarımın, ilkelerimin tümüne uyacak ve onları yerine getireceksiniz. RAB benim.*”²¹¹

Yasa'nın Tekrarı 25:13“*Torbanızda biri ağır, öbürü hafif iki türlü tartı olmayacak.*”Yasa'nın Tekrarı 25:14“*Evinizde biri büyük, öbürü küçük iki türlü ölçek olmayacak.*” Yasa'nın Tekrarı 25:15“*Tartınız da ölçünüz de eksiksiz ve doğru olacak. Öyle ki, Tanrınız RAB'in size vereceği ülkede ömrünüz uzun olsun.*” Yasa'nın Tekrarı25:16“*Tanrınız RAB bunları yapandan da, haksızlık edenden de tiksindir.*”²¹²

Özdeyişler 16:11“*Doğru terazi ve baskül RAB'bindir. Bütün tartı ağırlıklarını O belirler.*”²¹³

İncil de ise görülen odur ki uzaklık belirtilirken Luka 24:13“*Aynı gün öğrencilerden ikisi, Yerusolim'den (Kudüs'ten) altmış ok atımı uzaklıkta bulunan ve Emayus denilen bir köye gitmekteydiler.*”²¹⁴

---

²¹¹Kutsal kitap (Tevrat, Zebur, İncil), Yeni Çeviri, Seul 2013, s.123.

²¹²a.g.e., s. 210.

²¹³a.g.e., s. 678.

Kuran-ı Kerim’de ise yine terazi ve tartı ile yapılan ölçülerde eksiksiz ve tam yapılması, hileye başvurulmaması gerektiği vurgulanmaktadır. Diğer taraftan hileye başvuranların ise Allah katında hiç hoş karşılanmayacağı defaten 6/152, 7/85, 11/84-85, 17/35, 21/47, 26/181-183, 42/17, 55/7-9, 57/25 gibi çeşitli surelerin ilgili ayetlerinde farklı şekillerde ama neredeyse aynı meale gelecek şekilde açıklanmaktadır. Bu durumu birkaç örnekle açıklamak daha yerinde olacaktır. Öyle ki, Mutaffifin suresi 1.,2., 3. ve 4. âyeti kerimeleri mealen: “*Eksik ölçüp noksan yapan hilekârlara yazıklar olsun! Onlar insanlardan alırken ölçüp tarttıklarında tam, onlara vermek için ölçüp tarttıklarında ise eksik ölçer ve tartarlar. Onlar düşünmezler mi ki tekrar diriltilecekler!*”²¹⁵

A’raf suresi 85. âyeti kermesi mealen: “*Size Rabbinizden açık bir delil gelmiştir; artık ölçüyü, tartıyı tam yapın, insanların eşyalarını eksik vermeyin. Düzeltilmesinden sonra yeryüzünde bozgunculuk yapmayın. Eğer inananlar iseniz bunlar sizin için daha hayırlıdır.*”²¹⁶

İsra suresi 35. âyeti kerimesi mealen: “*Ölçtüğünüz zaman tastamam ölçün ve doğru terazi ile tartın. Bu hem daha iyidir hem de neticesi bakımından daha güzeldir.*”²¹⁷

Hud suresi 84. ve 85. âyeti kerimeleri mealen: “*Medyen’e de kardeşleri Şuayb’ı (gönderdik). Dedi ki: Ey kavmim! Allah’a kulluk edin! Sizin için ondan başka ilah yoktur. Ölçüyü ve tartıyı eksik yapmayın. Zira ben sizi hayır (ve bolluk) içinde görüyorum. Ve ben, gerçekten sizin için kuşatıcı bir günün azabından korkuyorum. Ve ey kavmim! Ölçüyü ve tartıyı adalet ile yapın; insanlara eşyalarını eksik vermeyin; yeryüzünde bozguncular olarak dolaşmayın.*”²¹⁸

Yine A’raf suresi 8. ve 9. âyeti kerimeleri mealen: “*O gün (amelleri tartacak) terazi haktır. Kimin (sevap) tartıları ağır gelirse, işte onlar kurtulanlardır. Kimin*

---

²¹⁴a.g.e., s. 1122.

²¹⁵ Elmalılı Hamdi Yazır, *Kur’an-ı Kerim (Renkli Kelime Meali Günümüz Türkçesiyle)*, İstanbul 2013 s. 589.

²¹⁶ a.g.e., s. 162.

²¹⁷ a.g.e., s. 286.

²¹⁸ a.g.e., s. 232

(sevap) tartıları hafif gelirse, işte onlar da âyetlerimize haksızlık etmelerinden ötürü kendilerini ziyana sokanlardır.”²¹⁹

Şuara suresi 181. ve 182. âyeti kerimeleri mealen: “*Ölçüyü tam yapın, hak yiyenlerden olmayın. Doğru ve sağlam terazi ile tartın.*”²²⁰

Enbiya suresi 47. âyeti kerimesi mealen: “*Biz kıyamet günü doğru ve sağlam tartılar koruz da, kimseye zerre kadar zulmedilmez. Hardal tanesi ağırlığınca bile olsa onu getirir koruz. Hesap giren olarak biz yeteriz.*”²²¹

Hadîd suresi 25. ayeti kerimesi mealen: “*And olsun ki, Biz rasullerimizi mucizelerle gönderdik, beraberlerinde, insanlar adaletle davransınlar diye kitap ve ölçü indirdik.*”²²²

Rahman suresi 7. 8. ve 9. ayeti kerimesi mealen: “*Bak şu güzel göğe, onu yükseltti, ölçü koydu. (Bunu) ölçüyü aşmayasınız (diye yaptı). Tartıyı adaletle doğru tutun, ölçüyü eksiltmeyin.*”²²³

En’am suresi 152. ayeti kerimesi ilgili cümle mealen: “*Ölçüyü, tartıyı tam ve denk yapın.*”²²⁴vb. ayetler, ölçü ve tartı işlemlerinin ne denli önemli olduğuna işaret etmektedir. Söz konusu bu durumdan da anlaşılacağı üzere tıpkı antik dönemde olduğu gibi Semavi dinlerde de ölçü ve teraziile gerçekleştirilen ticarete eşitlik ve adalet vurgusuna son derece önem verildiği ortadadır. Özellikle eski Mısır ve Mezopotamya’da tanrı ile tanrıçaların ve kralların ölçülerde eşitlik veya adalete verdikleri önem, günümüz yasalarını hiçte yabana attırmayacak şekilde düzenlenmiş olduğunu gözler önüne sermektedir. Buradan hareketle çivi yazılı belgelerden hukuk metinleri, edebi metinlerde ve ekonomi belgelerinde, ölçülerde veya tartılarda hile ve desiseye kati surette yer verilmemesi gerektiği, aksi takdirde bunun cezai yaptırımının çok ağır olacağı vurgulanmaktadır. Benzer durum antik eserlerde olduğu gibi semavi

---

²¹⁹a.g.e., s. 152.

²²⁰a.g.e., s. 375.

²²¹a.g.e., s. 327.

²²²a.g.e., s. 542.

²²³a.g.e., s. 532.

²²⁴a.g.e., s. 150.

dinlerin kutsal kitapları olan Tevrat kitabının ilgili pasajları ve Kur'an-ı Kerim'in ilgili surelerinin ayetlerinde izahları ile açıklanmaktadır.

Ölçü ve tartılar antik Mısır dünyasının ölüler kitabında da anlatıldığı üzere ölen kişinin kalbinin terazide tartıldığı, bir nevi ameli sayılan hayatta iken yaptığı sevap ve işlediği günahların tanrıça Maat tarafından tanrı Toth huzurunda tartılma sahnesi papirüslerde resmedilmiştir. Ölen kişi eğer mabetlere saygılı olup, yapması gereken ayinleri yapmış ve etrafındaki insanlara iyi davranıp onların haklarına riayet etmiş ve bir nevi mizan adı verilen terazide kalbi hafif gelmişse, ebedi âleme huzur içerisinde irtihal edebilecektir. Benzer durum eski Mezopotamya inanışlarında şöyle nakledilmekteydi: tanrıça Nanşe yeni yıl başlangıcı sayılan ilkbahar mevsiminde insanları, halkın veya milletin hak ve hukukuna riayet edip etmediği, ölçü ve tartılarda hile ve desiseye yer verip vermediği ve tapınaklara saygılı olup olmadığı hususunda sınava tabi tutmaktadır. Sınavda başarılı olanların tanrıların gazabından kurtulduğu yani bir nevi kurtuluş beratını almaya hak kazandığı belirtilmektedir. Her iki uygarlıktaki bu inanış bize, Semavi dinlerin ortak olgusu olan ahiretinancı ile olan benzer özelliklerini göstermektedir.

Söz konusu olan mizan kelimesi vezn kökünden türetilmiş olup, adalet, tartıda kullanılan ağırlık veya tartı aleti anlamlarına gelmektedir. Bununla birlikte Kur'an-ı Kerim'de yukarıda da belirtildiği gibi ölçülerde dürüstlük ile hak ve hukuka riayet ona yakın surenin ilgili ayetlerin de temas edilmiştir. İslam dininde de mahşer gününde mutlaka Mizan terazisinin kurulacağı ve ilgili ayetlerde de olduğu gibi hiç kimseye amelinde olanların haricinde hardal tanesi veya zerre ağırlığınca dahi olsa haksızlık yapılmayacağı belirtilmektedir. Ameli yani amel defterinde olan dünyada iken yapmış olduğu iyilik-güzellikleri ile sevapları ağır olanların kurtuluşa ereceği, hafif olanların ise hüsrana uğrayacağı bildirilmektedir. Yine benzer şekilde amel ve mizanla ilgili birçok hadis mevcuriyeti Buhari, Müslim ve Tirmizi gibi hadis ilminin önemli temsilcileri tarafından rivayet olunmaktadır.

SONUÇ

İnsanoğlu var olduğu günden bu yana hayatta sürekli bir mücadele içerisinde olmuştur. Hayatını kolaylaştırmak adına yaptığı girişimler bir yandan toplumun şekillenmesini ve gelişimini sağlarken, bir yandan da giderek daha sistematik ve planlı bir yaşam sürmesine olanak sağlamıştır. Paleolitik Dönemde ağaç, kemik parçaları ile mağara, kaya duvarlarına çentik ve çizik atarak sayılama yöntemi oluşturan insanoğlu, Neolitik Dönemde ise yerleşik hayata geçtikten sonra ağırlık-ölçü birim uygulamasını kullanmaya başlamıştır. Ağırlık-ölçü biriminin gelişmesinde ve uygulanmasında üretimi yapılan ürün, bir değer taşınması bakımından önemli bir yer teşkil etmiştir. Nitekim üretim fazlası ürünlerin belirli bir bedel karşılığında değerlendirilmesi ve bu ürünlerin sayı ve ağırlıklarının tespiti gibi gelişmeler, sayı ve rakam bileşiminden oluşan ölçü birimlerinin gereksinimini mecbur hale getirmiştir. Bu durum ağırlık-ölçü biriminin sistemsel bir hale dönüşmesine imkân sağlamıştır. Bu aşamada çok sayıda değerli taş, madeni külçe haline getirilmiş ve daha sonraki zamanlarda ağırlık ölçüsü olarak kullanımı geliştirilmiştir.

Böyle bir gelişmenin temelinde, yerleşik yaşamın doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan kentleşmenin önemli bir etkisi vardır. Zira kentleşmeyle birlikte, yeni ekonomik, gelişmeler beraberinde mal ve hizmet değişimini, mal ve ürün çeşitlerinin ölçülüp değer biçilmesi için ortak bir ölçüt istediğine yol açacak kadar artmıştı. Değerin bu ölçütü, aynı zamanda, bütün hizmetlerin karşılıklarının (yani ücretlerinin) ve satın alınan her eşyanın bedelinin onunla ödenebileceği bir değişim aracı görevi görecekti. Toplumca onay gören ilk değer ölçütü, besbelli, herkesin elde etmek isteyeceği hayati ihtiyaç maddesi olan tahıl ürünleri idi. Ancak zaman içerisinde kentleşmeyle beraber değişen alım satım koşulları neticesinde gümüş, altın ve diğer değerli madenler hem ödeme aracı hem de ticareti kolaylaştıran ağırlık ölçüsü hüviyetine bürünmüştür. Söz konusu bu durum toplumlar arasında ticaret olgusunun yaygınlaşarak gelişmesini sağlamıştır.

Ağırlık-ölçü birimi, Mezopotamya, Mısır ve Anadolu gibi Yakındoğu'nun üç önemli merkezinde ortak amaçlar doğrultusunda ortaya çıkıp, farklı gelişim evrelerinden geçmişse de, yine de birçok toplum tarafından kabul görülen evrensel bir konuma gelmiştir. Nitekim Mezopotamya toplumları tarafından ağırlık ölçüsü olarak

kullanılan “ŠE-uṭṭetūm, harub/harubu-giru, GÍN-šeḡel/šeḡel, MĪNA-mana, GÚ-biltum” gibi ölçü birimleri yine aynı isimle Anadolu toplumları tarafından da kullanılmıştır. Diğer taraftan Mezopotamya toplumlarınca “SILÀ-qa/qû, BĀN-sūtu/seah, Barigamaššiqu, Īmēru, GUR-kurrû/kur” gibi hacim ölçüleri kullanılmış olmasına rağmen, Mısır ve Anadolu toplumlarında farklı hacim ölçüleri kullanılmıştır. Hatta Anadolu’da Asur Ticaret Kolonileri Dönemi’nde “naruqqum, Himtum, ĩlum, azamillu-azamilātum” gibi hacim ölçüleri kullanılmışsa da, Hititler zamanında bazılarının Mezopotamya toplumlarınca da kullanıldığı bilinen bu ölçülere “PA-parisu, zipattani, UPNU” gibi hacim ölçüleri de ilave edilmiştir.

Ölçü birimleri hakkındaki bilgilere eskiçağ inanç sistemleriyle ilgili belgelerde ayrıca günümüz semavi dinlerde kutsal görülen (Kur’an-ı Kerim, Tevrat ve İncil) kitaplarda ölçü ve tartılarla ilgili baplarda bilgiler mevcuttur. Bununla birlikte Eskiçağda terazi aksamaları ve diğer ölçülerin tapınak gibi kutsal alanlarda muhafaza edilip, yine tapınaklar tarafından değerlerinin kontrol ediliyor olması ölçülerin ehemmiyeti gözler önüne serilirken, hayatın akışını kolaylaştıran bu nesnelere inanç sisteminin konusu haline gelmiştir. Çünkü toplumun dirlik ve düzeni içerisinde adilane bir şekilde yaşamlarını idame ettirmeleri için tanrılarca görevlendiren krallar yazdırdıkları kanun metinlerinde bu konuya sürekli vurgu yapmışlardır.

Sonuç olarak bakıldığında ister ağırlık ölçüleri, isterse hacim veya diğer ölçü birimleri olsun, hemen hepsi ortak amaca binaen gelişim göstermiştir. Farklı coğrafyalarda bazen değişik isimlerle anılıp kullanılmalarına rağmen, ağırlık-ölçü kavramı, insanoğlunun yaşamsal aktivitelerini gerçekleştirmesi ve günlük ihtiyaçlarını kolaylıkla giderilebilmesi üzerine kullanılmış ve geliştirilerek günümüze kadar gelmiştir. Bu aşamada ağırlık-ölçü birimlerinin ilk kez gelişim gösterdiği coğrafyada elbette ki Yakındoğu bölgesidir. Dolayısıyla medeniyetin temellerini sandığı gibi batı toplumlarında aramak yerine tarihin şekillenmeye başladığı bu Yakındoğu toplumlarının geçmişlerinde aramak, bilim camiası açısından daha müspet sonuçlar alınmasına imkân tanıyacaktır. Zira bu durum tarihçilerin daha objektif olmasını ve dolayısıyla akılcı davranabilmesini sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Albayrak, İrfan (2016). “Sembollerden Çivi Yazısına Geçiş ve Yazının Anadolu’ya Gelişi”, *Ar. An.*, 10/2, 15-26.
- Altuncu, Abdullah (2014). “Sümerlerde Tanrı Anlayışı ve Tanrılar Panteonu”, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, IV/7, s. 118-142.
- Alparslan, Metin (2010). *Eski Anadolu’da Ticaret (M.Ö. II. Binyıl)*, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yay., İstanbul.
- Ardzinba, Vladislav (2010). *Eskiçağ’da Anadolu Ayinleri ve Mitleri*(Rusçadan Çev.: Orhan Uravelli), Kafdav Yayınları Ankara.
- Ascalone Enrico, Peyronel Luca (2001). “Two Weights From Temple N at Tell Mardikh-Ebla, Syria: a Link Between Metrology and Cultic Activities in the Second Millennium BC?”, *JCS53*, p. 1-12.
- _____, (2006). “Early Bronze IVA Weights at Tell Mardikh-Ebla. Archaeological Associations and Contexts”, *Weights In Context Bronze Age Weighing Systems Of Eastern Mediterranean Chronology, Typology, Material And Archaeological Contexts*, (Edited By: Maria Emanuela Alberti, Enrico Ascalone, Luca Peyronel), Roma, p. 49-70.
- Ay, Eyyüp (2005). “Eskiçağ Mezopotamya’sında Madenin Kullanımı ve Ticaretine Dair bir Projeksiyon”, *İDOL(Arkeologlar Derneği Dergisi)*, S. 25, s. 12-19.
- Aydın, Nafiz (2013).*Büyük Sümerce Sözlük*, TDK Yay., Ankara.
- Bauer, Susan Wise (2015). *Antik Dünya Tarihi-İlk kayıtlardan Roma’nın Dağılmasına Kadar*, (Çev. Mehmet Moralı), Alfa Yayınları, İstanbul.
- Berriman, Algernon Edward (1955).“A New Approach to The Study Of Ancient Metrology,” *Revue d’Assyriologie et d’archéologie orientale*, Vol. 49, No. 4, p. 192-201.

- Biga, Maria Giovanna (2006). "Some Thoughts on Fairs, Temples and Weights", *Weights In Context Bronze Age Weighing Systems Of Eastern Mediterranean Chronology, Typology, Material And Archaeological Contexts*, Edited By: Maria Emanuela Alberti, Enrico Ascalone, Luca Peyronel, Roma. p. 341-345.
- Bilgi, Önder (2003). "Klasik Çağ Öncesinde Anadolu'da Ölçü ve Tartı Aletleri", *Anadolu Ağırlık ve Ölçüleri* (Ed. Garo Kürkman), AKMED, İstanbul. s. 16-22.
- Bilgiç, Emin, (1948). Bilgiç, "Anadolu'nun İlk Tarihî Çağının Ana Hatları ile Rekonstrüksiyonu (Siyasî-ıdarî ve iktisadî-içtimaî bakımlardan)", *AÜDTCF Dergisi*, 6/5, s. 489-516.
- _____, (1963). "Eski Mezopotamya Kavimlerinde Kanun Anlayışı ve Ananesi", *AÜDTCF Dergisi*, XXI/3-4, Ankara, s. 103-119.
- Bilgiç Emin vd. (1990). *Ankara Kültepe Tabletleri I*, TTK Yay., Ankara.
- Black Jeremy, Anthony Green (2003). *Mezopotamya Mitoloji Sözlüğü Tanrılar, İfritler, Semboller*, Aram Yayınevi, İstanbul.
- Burkert, Walter (2012). *Yunan Kültüründe Yakındoğu Etkileri*, (Çev. Mehmet Fatih Yavuz), İthaki Yay., İstanbul.
- CAD: *The Assyrian Dictionary of the University of Chicago*.
- Cecile, Michel, (2010) "Writing, Counting And Scribal Education In Assur And Kanesh", *Anatolia's Prologue Kültepe Kanesh Karum, Assyrians In Istanbul*, Ed. Fikri Kulakoğlu-Selmin Kangal, İstanbul, s. 82-93.
- Chambon, Georgy (2011). "Numeracy and Metrology", *Oxford Handbook of Cuniform Cultüres*, Ed. Karen Radner and Eleanor Robson, Oxford University Press, Newyork, p. 51-67.
- Chambon, Gregory (2006). "Weights in the Documentation from Mari: the Issue of the Norm", *Weights In Context Bronze Age Weighing Systems of Eastern*

Mediterranean Chronology, Typology, Material and Archaeological Contexts,
Edited By: Maria Emanuela Alberti, Enrico Ascalone, Luca Peyronel, Roma,
p. 185-202.

Champdor, Albert (1984). *Eski Mısır'ın Ölüler Kitabı (British Museum'daki Ani, Hunefer, Anhai Papirüslerine Göre)*, (Çev. Suat Tahsuğ) Ruh ve Madde Yayınları, İstanbul.

Childe, Gordon (2009). *Tarihte Neler Oldu?*, Türkçesi: Alaeddin Şenel-Mete Tunçay, Kırmızı Yayınevi, İstanbul.

Çıvgın, İzzet (2015). “Mısır Eski Krallığı (MÖ. 2700-2200) Devrindeki Ticari Ağların Mısır Uygarlığı İle Nübye/Sudan Devletleşmesi Üzerindeki Etkileri”, *TAD*, 34/58, s. 371-424.

Çirkin, Sergen (23.05.2017). “Anadolu'nun En Eski Yazısı Acemhöyük'te”, *Cumhuriyet Gazetesi*.

Develioğlu, Ferit (2006). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara.

Doğan, Erdal (2012). *Hitit Hukuku Belleklerdeki “Kayıp”*, Fam Yay., İstanbul

Doğan, İlknur Banu (2013). *Tarihöncesinde Ticaret ve Değiş Tokuş*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Ankara.

Dönmez, Ali (2002), *Matematiğin Öyküsü ve Serüveni*, C. 2, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul.

Dönmez, Sevgi (2013). *Hititler Döneminde Anadolu'da Değişim Aracı Olarak Kullanılan Madenler*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara.

_____, (2013). “Hititler Dönemi'nde Değişim Araçları ve Ölçü Birimleri”, *JASS*, 6/8, s. 813-832.

- Eagleton Catherine, Williams Jonathan (2013). *Paranın Tarihi*, (Çev. Fadime Kâhya), Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul.
- “Egyptian Weights and Balances”, *The Metropolitan Museum of Art Bulletin*, Vol. 12, No: 4, 1917, s. 85-89.
- Eğilmez, Mahfi (2005). *Hitit Ekonomisi*, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yay. İstanbul.
- Erkanal-Öktü, Armağan (2006). “Panaztepe’de Bulunan Kurşun Külçenin/Ağırlığın Madencilikte Yeri ve Önemi”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 23/2, s. 1-20.
- Ertem, Hayri (1987). *Boğazköy Metinlerine Göre Hititler Devri Anadolu’sunun Florası*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Eser Elvan-Yusuf Kılıç, (2017). “Mezopotamya’nın İlk Kent Binaları (Tapınaklar) ve İşlevleri”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 4/13, s. 412-438.
- Friedel, Egon (2006). *Mısır Ve Antik Yakındoğu’nun Kültür Tarihi*, (Çev. Ersel Kayaoğlu), Dost Kitabevi Yay., Ankara.
- Gates, Charles (2017). *Antik Kentler: Antik Yakındoğu, Mısır, Yunan ve Roma’da Kentsel Yaşamın Arkeolojisi*, (Çev. Barış Cezar), Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Gestoso-Singer, Graciela (2010/2011). “Forms of Payment in the Amarna Age and in the Uluburun and Gelidonya Shipwrecks” *UF* 42, p. 261-277.
- Gülden Ekmen, Funda (2011). “M.Ö. II. Bin Anadolu Terazi Kefeleri Hakkında Gözlemler”, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 2, Çorum, s. 35-44.
- Günbattı, Cahit (2000). “Eski Anadolu’da “Su Ordali””, *Ar. An.*, C. 4, s.73-88.
- _____, (2008). “An Eponym List (KEL G) from Kültepe”, *Akademia Verlag*, XXXV/1, Berlin, s. 103-132.

- _____, (2017). Kültepe-Kaniş (Anadolu'da İlk Yazı, İlk Belgeler), Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları No: 89, Kayseri.
- Gökçek, Lütfü Gürkan, (2005). “Kültepe Metinlerine Göre Ticari Malların Paketlenmesi ve Taşınması ile İlgili Bazı Kelimeler”, *Ar. An.*, 8/1, s. 59-75
- Gökçek Lütfü Gürkan-Remzi Kuzuoğlu, (2003). “Kültepe Metinlerinde Geçen Hububat Türleri ve Ticareti” *Prof. Dr. Kazım Yaşar Koprıman'a Armağan Kitabı*, Ankara, s. 378-387.
- Hafford, William (2005). “Mesopotamian Mensuration: Balance Pan Weights from Nippur”, *JESHO* 48/3, p. 345-387.
- Harmankaya, Savaş (1997). “Türkiye Neolitik Araştırmaları Üzerine Bir Değerlendirme”, *TAY-2*, Ege Yayınları, İstanbul, s. 13-20.
- _____, (1998). “Türkiye Kalkolitik Araştırmaları Üzerine Bir Değerlendirme” *TAY-3*, Ege Yayınları, İstanbul, s.7-16.
- Hendin, David (2007). *Ancient Scale Weights and Pre-Coinage Currency of the Near East*, Published by Amphora, New York (Nyack).
- Herodotos, (1991). *Herodot Tarihi*, (Türkçesi: Müntekim Ökmen), Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Hirsch Antoine Pierre (2013). *Ancient Egyptian Cubits—Origin and Evolution, A Thesis Submitted in Conformity with the Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy*, Near and Middle Eastern Civilizations University of Toronto, Toronto.
- Halloc, Richard (1957). “The Nuzi Measure of Capacity”, *Journal of Near Eastern Studies*, Vol. 16, No: 3, p 204-206.
- Horejs, Barbara (2009). “Metalworkers at the Çukuriçi Höyük? An Early Age Mould and Near Eastern Weight from Western Anatolia”, *Universitätsforschungen Zur Prähistorischen Archäologie 169*, (ed. T.L. Kienlin, B.W. Roberts), Bonn

- Hüryılmaz, Halime (2007). “Gökçeada-Yenibademli Höyük Kazısında Bulunan Makara Biçimli Nesnelere ve Düşündürdükleri”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6/19, s. 33-47.
- Ildız, Erkan (2015). *Eski Çağ'da Bankacılığın Doğuşu ve Gelişmesi*, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul.
- Imparati, Fiorella (1992). *Hitit Yasaları*, (Çev. Erendiz Özbayoğlu), İtalyan Kültür Heyeti Yay., Ankara
- İfrah, George (1998). *Rakamların Evrensel Tarihi (Bir Gölgenin Peşinde)*, (Çev. Kurtuluş Dinçer), C.1, Tübitak Popüler Bilim Kitapları, Ankara.
- İplikçioğlu, Bülent (1990). *Eskiçağ Tarihinin Ana Hatları*, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul.
- Kabağaç Sina, Alovera Erdal (1995). *Latince/Türkçe Sözlük*, Sosyal Yayınlar, İstanbul.
- Kâhya, Ömer (2006). “Kültepe Metinlerinde Geçen Himtum Kelimesinin Anlamı Üzerine”, *Ar. An.*, 9/1, s. 57-72.
- Kallek, Cengiz (2002) “MEN”, *TDVİA*, C. 29, Ankara, s.105-107.
- _____, (2002). “Kırat”, *TDVİA*, C. 25, Ankara, s. 437-439.
- Kılıç, Yusuf (2014). *Eskiçağ Aile Hukuku (Asur, Babil ve Hitit Devletlerinin Yıkılışına Kadar)*, Çizgi Kitabevi, Konya.
- Kılıç Yusuf - Tuğba Sabuncuo (2013). “M.Ö. II. Binyılda Anadolu'da Kullanılan Tarım Aletleri (Arkeolojik Bulgular ve Çivi Yazılı Metinlere Göre)”, *Prof. Dr. Önder Göçkün'e Armağan* (Ed. Mithat Aydın), Pamukkale Üniversitesi Yay. No:28, Denizli.
- Kitabı Mukaddes Şirketi ve Yeni Yaşam Yayınları (2013). *Kutsal Kitap (Tevrat, Zebur, İncil)*, Seul.

- Kool, Joop (2012). *The Old Assyrian Trade network from an Archaeological Perspective Create Space Independent Puplicing Platform*, Wassenaar.
- Köroğlu, Kemalettin (2011). *Eski Mezopotamya Tarihi Başlangıcından Perslere Kadar*, İletişim Yay., İstanbul.
- Kuzuoğlu, Remzi (2013). “Eski Asurca Metinlerde Tablet Kapları ve Kültepe’den Arkeolojik Örnekler”, *AÜDTCF Dergisi*, 53/2 Ankara, s. 13-42.
- Küçüktaşdemir, Özgür (2017). “Mitolojide Adalet İmgeleri”, *ViraVerita E-Dergi*, S. 5, s. 87-132.
- Kramer, Samuel Noah (2002). *Tarih Sümer’de Başlar*, (Çev. Hamide Koyukan), Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- _____, (2002). *Sümerler*, (Çev. Özcan Buze), Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Lewy, Hildegard (1944). “Assyro-Babylonian and Israelite Measures of Capacity and Rates of Seeding”, *JAOS*, Vol: 64, No:2, p. 65-73.
- Memiş, Ekrem (2006). *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi*, Ekin Kitabevi Yay., Bursa.
- Michailidou, Anna (2011). “Metric Systems and Trade Activities in Eastern Mediterranean Pre-coinage Soicete”, *Colloquium Anatolicum*, C.X, p. 21-40.
- Müller-Karpe, Andreas (2006). “Hititler’de Metal Külçeler”, *Uluburun Gemisi: 3000 Yıl Önce Dünya Ticareti* (ed. Ümit Yalçın vd.), Bochum, s. 487-494.
- Nissen, J. Hans. (2004). *Ana Hatlarıyla Mezopotamya*, (Çev. Zühre İlkgelen), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Novak Mirko vd., (2009). “2006-2007 Yıllarında Sirkeli Höyük’te (Adana-Ceyhan) Yapılan Türk-Alman Kazıları”, *30. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C. 3, s. 297-304.
- Öz, Esmâ, (2014). *Kültepe Tabletleri Işığında Eski Anadolu’da Tarım ve Hayvancılık*, TTK Yay., Ankara.

- _____, (2015). “Eski Mezopotamya'da Hukuk Kurallarının Oluşumu Sürecinde Adalet Anlayışı ve Bazı Hukuki Sorunların Çözümünde Nehir/Su Ordali Uygulaması”, Cahit Günbattı'ya Armağan, (Editörler: İrfan Albayrak vd.) Ankara, s. 185-202.
- Özdaş, Harun (2012). “2010 Yılı Gelidonya Batığı Kazısı”, *33. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C. 3, Ankara, s. 115-126.
- Özdoğan, Mehmet (2011). “Anadolu'nun Tarih Öncesi, Paleolitik Çağ, İlk Adımlar”, *Arkeoatlas Dergisi*, (Ed. Necmi Karul), Doğan Burda Dergi Yayıncılık ve Pazarlama, İstanbul.
- Özgüç, Tahsin (1986). *Kültepe-Kaniş II (Eski Yakındoğu'nun Ticaret Merkezinde Yeni Araştırmalar)*, TTK Yay., Ankara.
- _____, (2005). *Kültepe-Kaniş/Neşa*, YK Yay., İstanbul.
- Öztan, Aliye (1997). “Acemhöyük Gümüş Hazinesi”, *Belleten*, 61/231, Ankara s. 233-272.
- Petrie, William Mathiew Flinders (1883). “On New Examples Of Egyptian Weights and Measures”, *Archaeological Journal*, Vol. 40, s. 419-427.
- Powell, Marvin Adell. (1971) *Sumerian Numeration and Metrology*, Minesota.
- _____, (1996). “Money İn Mesopotamia”, *JESHO* 39, p. 224-242.
- Pulak, Cemal, (2006). “Uluburun Batığı”, *Uluburun Gemisi: 3000 Yıl Önce Dünya Ticareti* (ed. Ünsal Yalçın vd.), Bochum, s. 57-104.
- _____, (2011). “İhtiyar Akdeniz Uluburun Batığı” *Arkeo Atlas*, Tarih Öncesinden Demir Çağı'na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası (ed. Necmi Karul), Doğan Burda Dergi Yayıncılık ve Pazarlama, İstanbul, s. 318-327.
- Proust, Christine (2010). “Mesopotamian Metrological Lists And Tables: Forgotten Sources”, *Looking at It from Asia: The Processes that Shaped the Sources of*

History of Science, (Editor: Florence Bretelle-Establet), Springer Science Business Media, p. 245-276.

Quates, Joan (2004).*Babil*, (Çev. Fatma Çizmeli), Ankara.

Rahmstorf, Lorenz (2006). “In Search Of The Earliest Balance Weight, Scale And Weighing Systems from the East Mediternean, The Near And Middle East”, *Weights In Context Bronze Age Weighing Systems Of Eastern Mediterranean Chronology, Typology, Material And Archaeological Contexts*, Edited By: Maria Emanuela Alberti, Enrico Ascalone, Luca Peyronel, Roma, p. 9-45.

_____, (2012). “Control Mechanisms in Mesopotamia, the İndus Valley, the Aegean and Central Europe, c. 2600–2000 BC, and the Question of Social Power in Early Complex Societies”, *Alternatives to Hieararchical Systems in Modelling Social Formations, İnternational Conference at the Ruhr-Universitat Bochum, Germany October 22-24, 2009, Universitätsforschungen Zur Prähistorischen Archäologie*, Bochum, p. 311-326.

Rainey, Anson Frank (1965). “Royal Weights and Measures”, *BASOR*, No: 179, p. 34-36.

Raulwing, Peter (2005). “The Kikkuli Text (CTH 284). Some Interdisciplinary Remarks on Hittite Training Texts for Chariot Horses in the Second Half of the 2nd Millennium B.C.”, *Les Équidés dans le monde méditerranéen antique. Actes du colloque organisé par l'École française d'Athènes, le Centre Camille Jullian, et l'UMR 5140 du CNRS, 26-28 Novembre 2003. Lattes: Éd. de l'Association pour le développement de l'archéologie en Languedoc-Rousillon, Athènes*, s. 61–75.

Roaf, Michael (1982). “Weights on the Dilmun Standard”, *British Institute for the Study of Iraq*, Vol. 44, No: 2, p. 137-141.

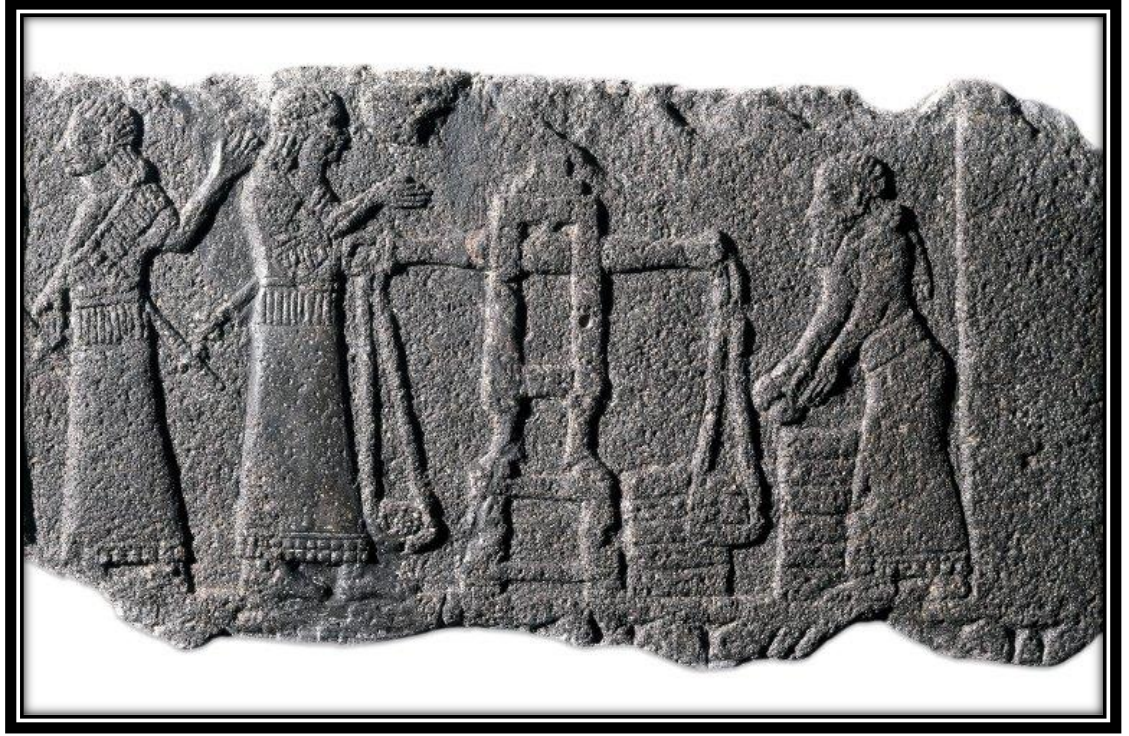
Sayılı, Aydın (1991). *Mısırlılarda ve Mezopotamyalılarda Matematik, Astronomi ve Tıp*, Ankara.

- Schmandt-Bessarat, Denise (1993). *Review: Tokenism: Before Writing, Volume 1 from Counting to Cuneiform, American Anthropologist*, Vol. 95, No: 4, p. 996-999.
- _____, (1993). The Origin of Script, *Science* Vol. 260, p. 1670-1671.
- Segre, Angelo (1944). "Babylonian, Assyrian and Persian Measures", *JAOS*, Vol. 64, No: 2, p. 73-81.
- Sever, Hüseyin-Salih Çeçen, (2000). "Naruqqum" Ortaklığı Hakkında Yeni Bir Belge", *Ar. An. C. 4*, s. 167-176.
- Şahin, Haşan Ali, (2002). "Eski Asur ve Anadolu'da Kaşşum Görevlisi" *Ar. An.*, C. 5, s. 203-212.
- Taş, İlknur "Hititlerde Ölçü Birimleri ve Bunların Hitit Metinlerinde Kullanımı Üzerine bir Değerlendirme", *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, I/1, Ankara 2008, s. 73-90.
- Tekin, Oğuz, (1997). *Antik Nümismatik ve Anadolu (Arkaik ve Klasik Çağlar)*, İstanbul.
- _____, (2016). "Tarih Boyunca Teraziler Ağırlıklarına Genel Bir Bakış", *Kantarın Topuzu; Teraziler, Ağırlıklar, Ölçü Aletleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s. 31-48.
- Tosun Mebrure, Kadriye Yalvaç (2002). *Sümer, Babil, Asur Kanunları ve Ammi-Şaduqa Fermanı*, TTK Yay., Ankara.
- Tosun, Mebrure (1973). "Sümer-Babil-Asurlularda Hukuk Kanun ve Adalet Kavramları ve Bunlarla İlgili Terimler" *Bellekten*, XXXVII/145-148, Ankara, s.557-582.
- Türker-Küyel, Mübahat (1996). *Aydın Sayılı'nın Mısırlılarda ve Mezopotamyalılarda Matematik, Astronomi ve Tıp Adlı Eserinin Muhtasarı*, Atatürk Kültür Merkezi Yay., S. 76, Ankara.

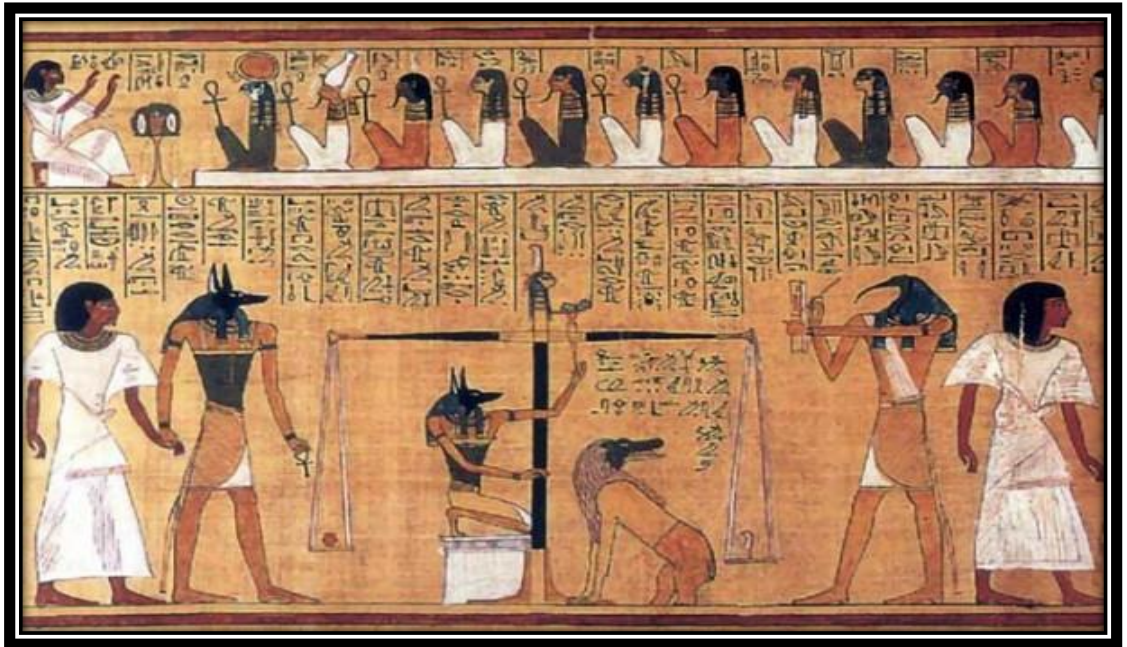
- Ünal, Ahmet (2007). *Çok Dilli Hititçe El Sözlüğü*, Vol. I-II, Verlag Dr. Kovač, Hamburg.
- Veenhof, Klaas Roelof (1972). *Aspects of Old Assyrian Trade and Its Terminology*, Studia et Documenta BRILL, Leiden (Netherlands).
- Warren, General Sir Charles (1913). *The Early Weights and Measures of Mankind*, Published By The: Committee of the Palestina Exploration, London.
- Wilkinson, Richard H. (2016). *Eski Mısır'ın Bütün Tanrı ve Tanrıçaları*, (Çevirmen: Ahmet Fehmi Yıldırım), Alfa Yayınevi, İstanbul.
- Wilkinson, Toby (2013). *Eski Mısır MÖ 3000'den Kleopatra'ya Bir Uygarlığın Tarihi*, (Çevirmen: Ümit Hüsrev Yolsal), Say Yay., İstanbul.
- Yağcı, Remzi (1995). "Anadolu Medeniyetleri Müzesi Koleksiyonundaki Ördek Biçimli Mühürler", *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 1994 Yıllığı*, Ankara, s.122-158.
- Yazır, Elmalılı Hamdi (2013). *Kur'an-ı Kerim (Renkli Kelime Meali Günümüz Türkçesiyle)*, Asır Yayıncılık, İstanbul.
- Yıldırım, Recep (2004). *Uygarlık Tarihine Giriş (İlkçağ Tarih ve Uygarlıkları)*, Asil Yayın Dağıtım, Ankara.
- Yıldırım, Nurgül (2016). "Kültepe Tabletlerinde Geçen Şiparatum Sözcüğü Üzerine Bir Değerlendirme", *Ar. An.*, X/1, s. 79-86.
- Zeyrek H. Turgut-Zeynep Kızıltan, "İstanbul Arkeoloji Müzelerinden Seçilmiş Mezopotamya Ağırlıkları" *Anadolu Araştırmaları Dergisi*, 18/1, İstanbul 2005, s. 15-6.

EKLER

Resim 1: Kalhu’da ele geçen Yeni Asur Devleti kralı II. Asurbanipal Dönemine ait bazalt taş üzerinde Ressam Obelisk’indekiyuvarlak metal kefeli teraziyle tartma sahnesi. (Chambon, 2011: 54)

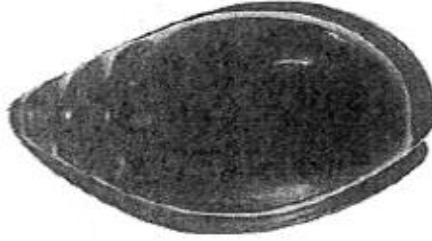
Resim 2: Ölüler Kitabı’nda yer alan bir sahne. Eski Mısır’da kişinin öteki dünyaya yolculuğunu ve yüreğinin tartılmasını gösteren papirus. (Tekin, 2016: 33)

Resim 3: Tunçtan yapılmış 172.8 gr gelen uyuyan ördek biçimli ağırlık (Hendin, 2007: 146).

Resim 4: Hematitten yapılmış 36.12 gr gelen uyuyan Ördek şekilli ağırlık (Hendin, 2007: 146).

Resim 5: Hematitten yapılmış 9.40 gr gelen midye kabuğu biçimli ağırlık (Hendin, 2007: 152)

Resim 6: Hematitten yapılmış 6.68 gr gelen akrep biçimli ağırlık (Hendin, 2007: 152).

Resim 7: Tunçtan yapılmış 45.88 gr gelen, yere uzanmış koç biçimli ağırlık (Hendin, 2007: 164).

Resim 8: Tunçtan yapılmış 21.07 gr gelen, Kümes hayvanı şekilli (Hendin,2007: 162).

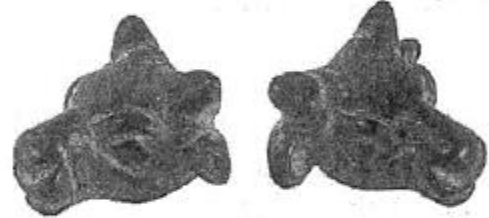
Resim 9: Tunçtan yapılmış 43.26 gr gelen yere uzanmış aslan biçimli ağırlık (Hendin, 2007: 164).

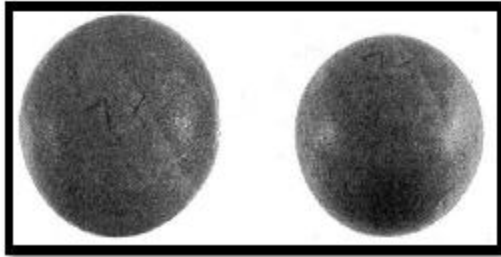
Resim 10: Tunçtan yapılmış 22.42 gramlık yere yatar şekilli ağırlık (Hendin, 2007: 162).

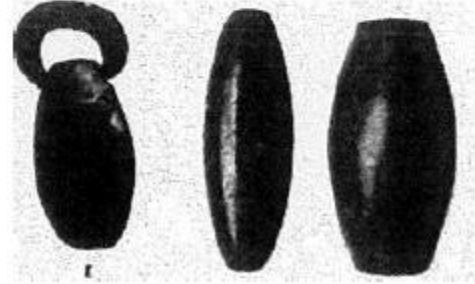
Resim 11: Tunçtan yapılmış 20 gramlık kumbağa biçimli ağırlık (Hendin, 2007: 164).

Resim 12: Tunçtan yapılmış 8.60 gramlık boğa başı biçimli ağırlık (Hendin, 2007: 164).

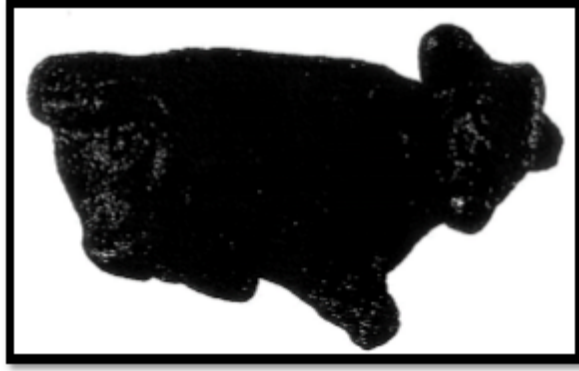

Resim 13: Pembe kalkerden yapılmış 46.60 gr farklı biçimlerde ağırlıklar. (Hendin, 2007: 176)

Resim 14: Kaniş'te bulunmuş, hematit taşından yapılmış, silindir şekilli ağırlıklar. (ÖZGÜÇ:1986,77).

Resim 15: Uluburun Batığı'nda ele geçmiş tunçtan yapılmış 5.2 gr gelen hayvan biçimli ağırlık (Pulak vd., 2006: 619)

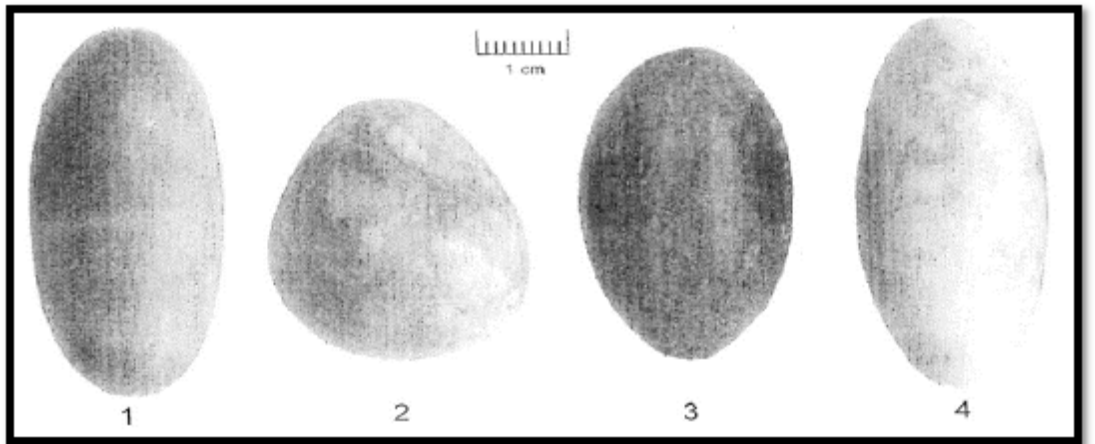
Resim 16: Uluburun Batığı'nda ele geçmiş tunçtan yapılmış 1.9 gr gelen ördek biçimli ağırlık (Pulak vd., 2006: 620)

Resim 17: Üzeri çivi yazılı bir ağırlık taşı (Hafford, 2005: 387).

Resim 18: Üzerinde Mısır hiyeroglif yazısı bulunan ağırlık (Arthur and Weigall, 1908: 74)

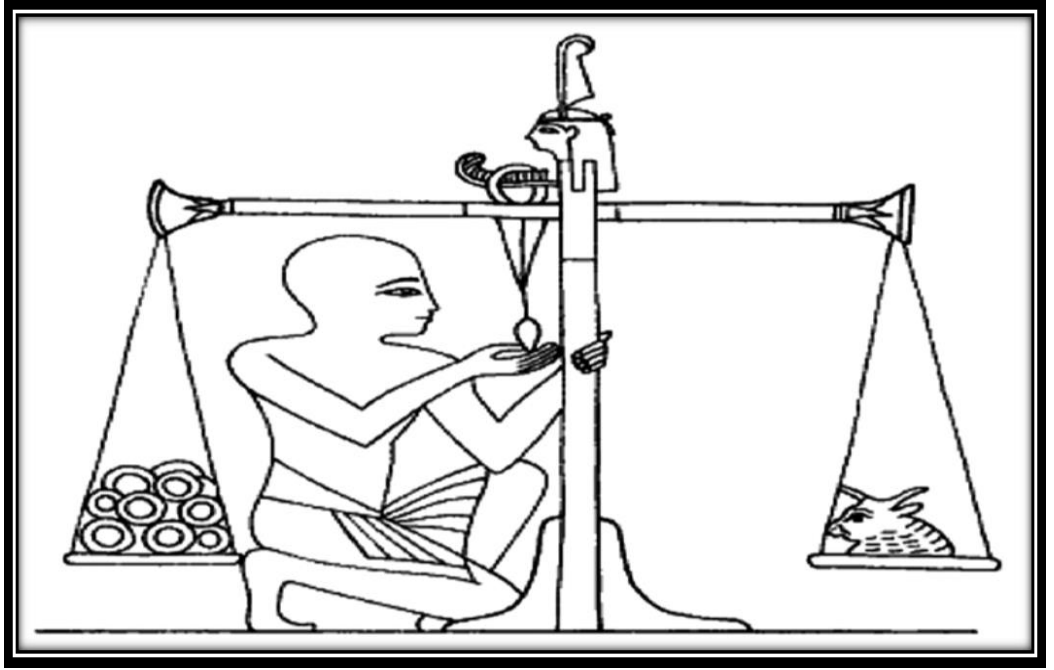
Resim 19: Alışar'da ele geçmiş Tunç Çağı'na ait farklı biçimlerde ağırlıklar (Rahmstorf: 2010, 210)

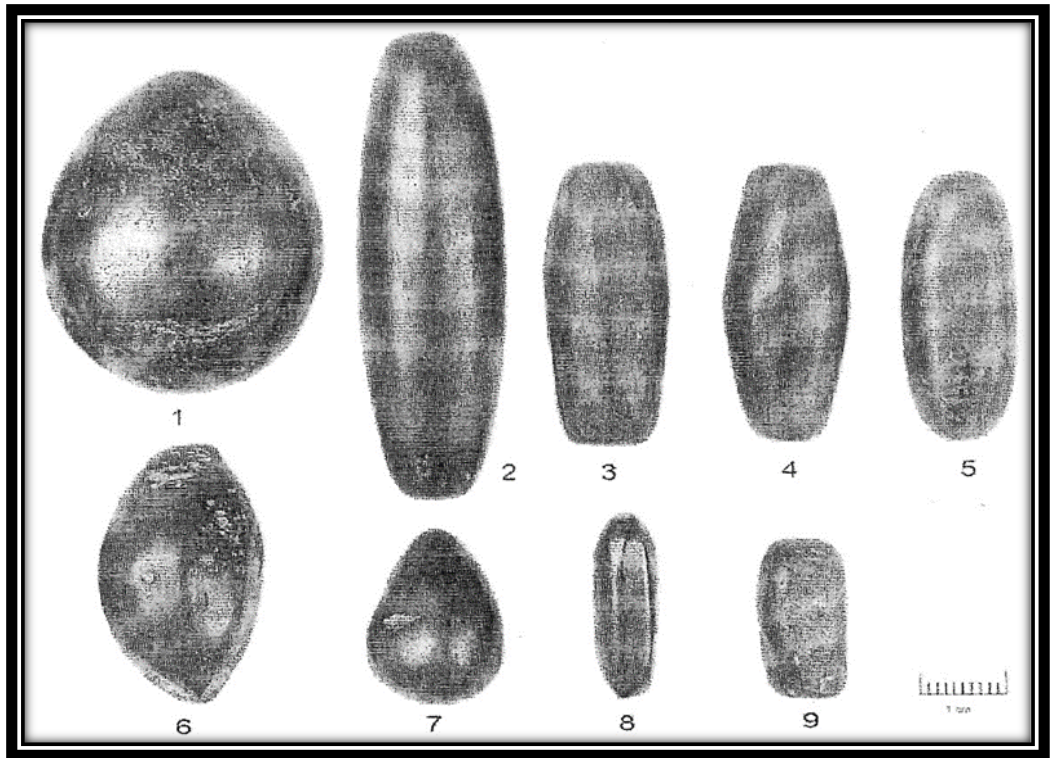
Resim 20: Kaniş'te bulunmuş, Eski Babil üslubu silindir mühür baskısı
(Kürkman, 2003: 20)

Resim 21: M.Ö. 7. y.y ait Kahramanmaraş'ta bulunmuş 55 cm yüksekliğinde elinde terazi tutan bazalt taşına işlenmiş tüccar steli (Kürkman, 2003: 21)

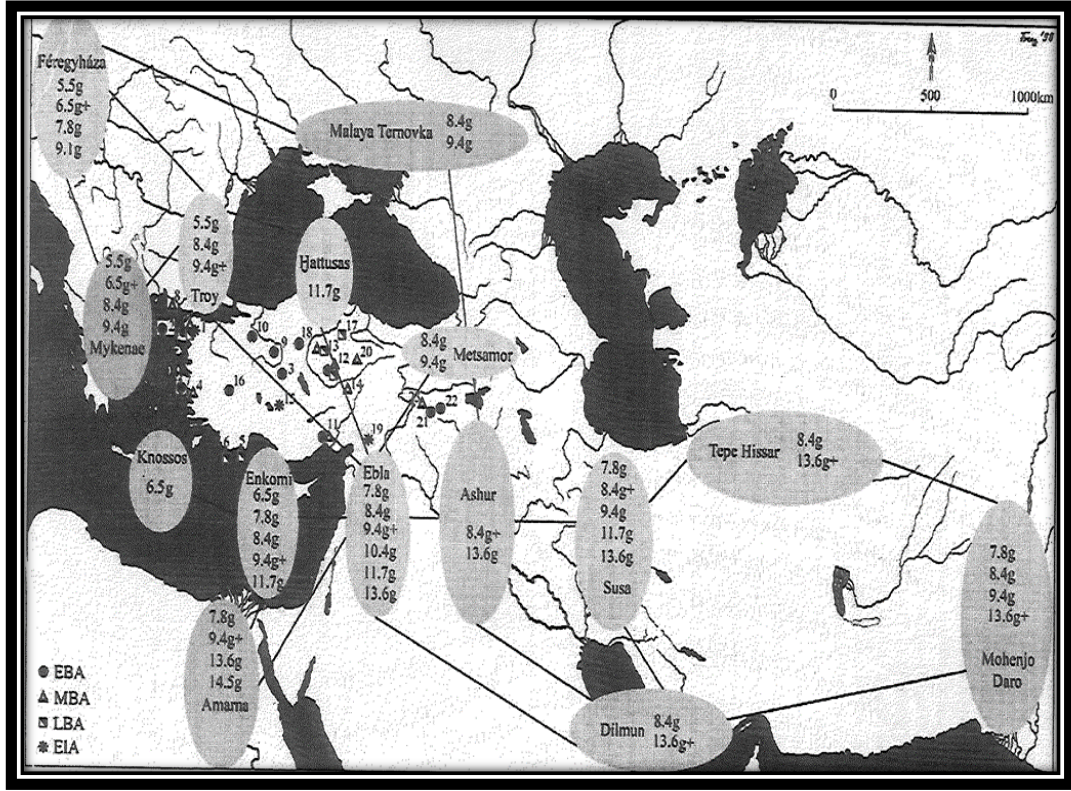

Resim 22: Mısır'da Tartma Sahnesi; Thebes Duvar Resmi (Tekin: 2016, 3)

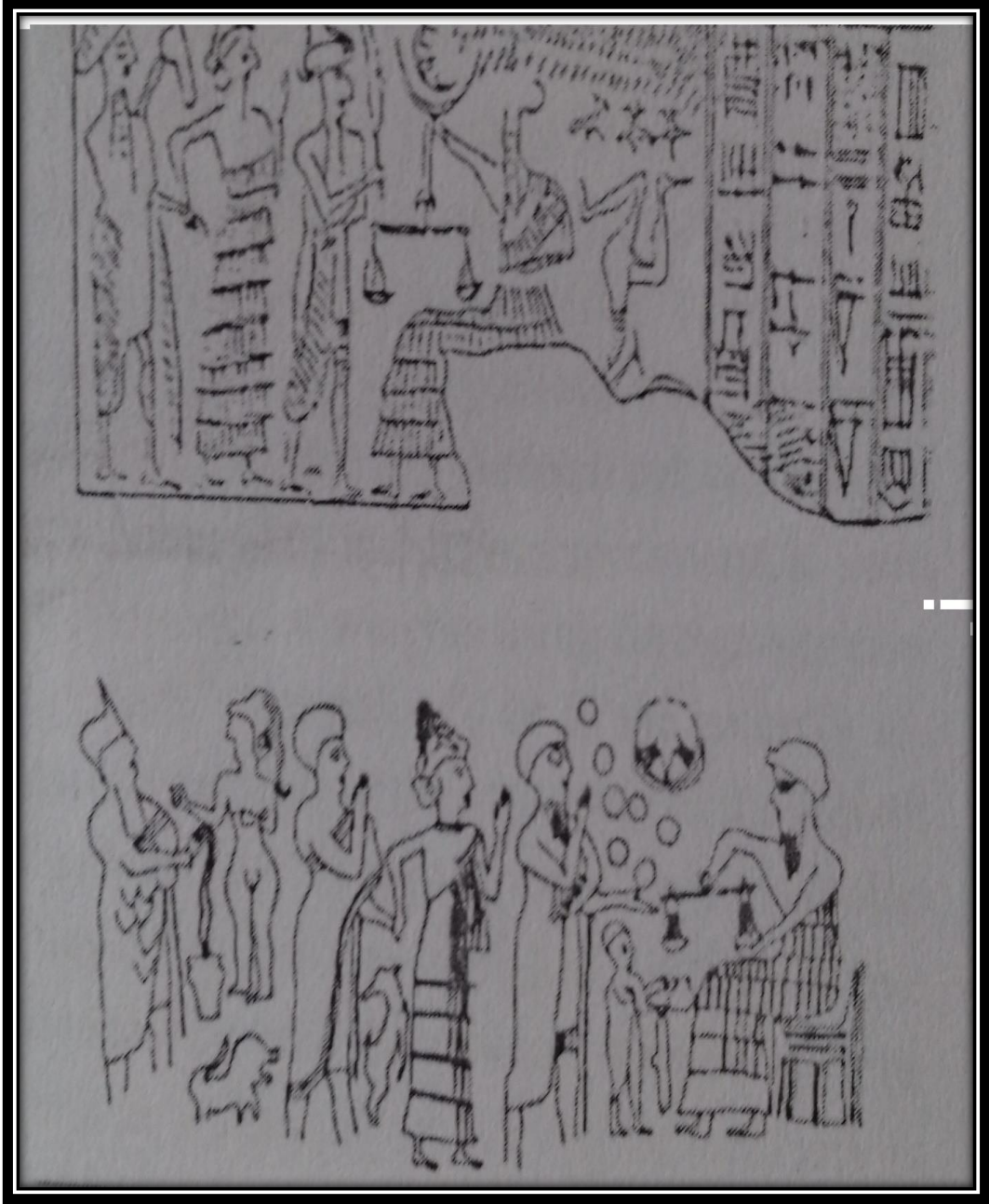
Resim 23: Tarsus'ta ele geçmiş Hematitten yapılmış Eski Tunç Çağ'a tarihlenen farklı biçim ve oranda ağırlıklar (Rahmstorf: 2010, 209).

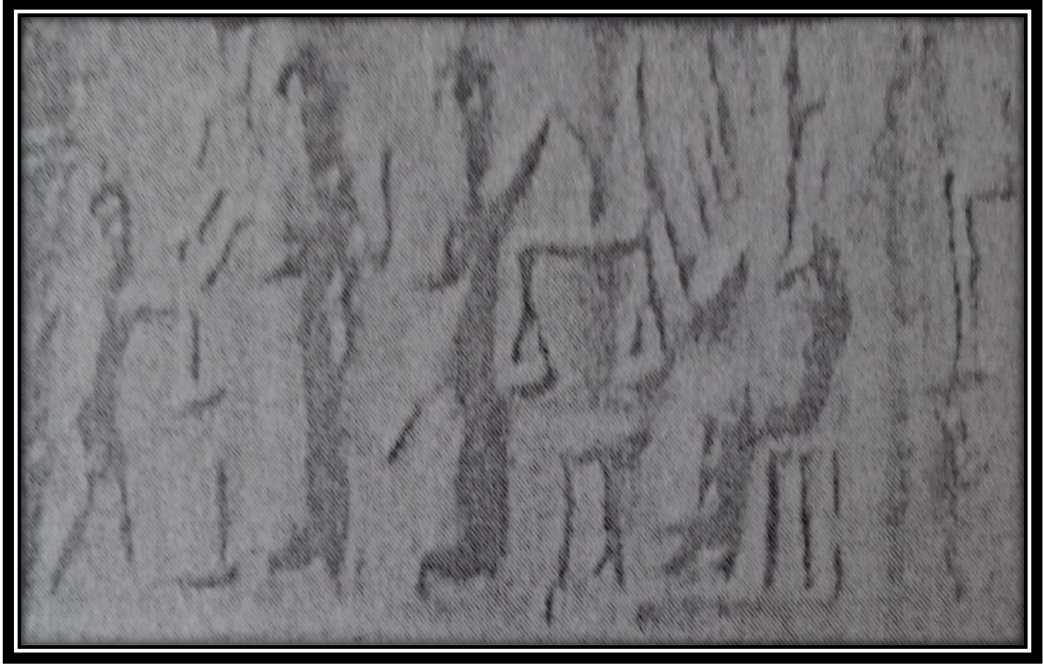

Resim 24: Tunç ve Demir ağı'nda çeşitli coğrafyalarda kullanılan ağırlık l ve değerleri (Kool:2012,87)

Resim 25: Kaniş’de ele geçen silindir mühür baskısında Tanrı Šamaş’ın elinde terazi ile betimlenmesi (Ascalone and Peyronel: 2001, 9)

Resim 26: Nippur'da bulunan Akad Dönemi silindir mühür baskısı
(Ascalone and Peyronel: 2001, 8)

Resim 27: Kyliks'ten detay (Arkesilas Kabı). Terazide mal tartma sahnesi. M.Ö. 6. yüzyıl (Tekin: 2016, 40)

ÖZGEÇMİŞ

01.11.1983 tarihinde Gaziantep'e bağlı İslahiye ilçesi'nde doğdu. Sekiz yıllık İlköğreniminin ilk beş yılı Olucak Köyü, Tümbel Mezrası İlk Okulu'nda, sonrası üç yılı ise Nurdağı Fatih İlköğretim Okulu'nda okuyarak sekiz yıllık öğrenimi bitirip, akabinde Lise öğrenimini de 2002 yılında Nurdağı Lisesi'nde tamamlamıştır. 2007 yılında Pamukkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde Lisans eğitimine başlamış ve 2011 yılında Lisans eğitimini bitirmiştir. Aynı yıl Tarih Anabilim Dalı, Eskiçağ Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans'a başlayarak eğitimini 2018 yılında tamamladı.